

CONDITIES VOOR KWALITEIT IN KINDVRIENDELIJKE OVERGANG

CONDITIES VOOR KWALITEIT IN KINDVRIENDELIJKE OVERGANG

- eindrapport -

Auteurs Regioplan:

Dr. B. Dekker
Dr. M.C. Paulussen-Hoogeboom
Dr. M. de Weerd

Auteurs Sardes:

Dr. I.J. Jepma
Dr. J. Kruiter
m.m.v. Dr. S. Beekhoven

Regioplan
Jollemanhof 18
1019 GW Amsterdam
Tel.: +31 (0)20 - 5315315

Amsterdam, mei 2016
Publicatienr. 15168

© 2016 RegioPlan, in opdracht van het ministerie van SZW

Het gebruik van cijfers en/of teksten als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken is toegestaan mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van RegioPlan.

RegioPlan aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

INHOUDSOPGAVE

Managementsamenvatting	I
1 Inleiding	1
1.1 Aanleiding en onderzoeksvragen.....	1
1.2 Onderzoeksopzet	2
1.3 Leeswijzer	4
2 De Nederlandse situatie	5
2.1 Voorschools stelsel en overgang	5
2.2 Juridische aspecten	6
2.3 Ethische aspecten.....	10
2.4 Kernpunten.....	14
3 Kindvriendelijke overgang in internationaal perspectief	15
3.1 Inleiding.....	15
3.2 Belang van kindvriendelijke overgang	15
3.3 Overgang in internationaal perspectief	16
3.4 Uitgangspunten en principes bij kindvriendelijke overgang	19
3.5 Activiteiten bij kindvriendelijke overgang	20
3.6 Enkele internationale voorbeelden van kindvriendelijke overgang	23
3.7 Opbrengsten van kindvriendelijke overgang voor kinderen, ouders en personeel	26
3.8 Kernpunten en onderwerpen voor de vragenlijst	28
4 Overgang in de praktijk: resultaten vragenlijstonderzoek	31
4.1 Inleiding.....	31
4.2 Elementen van overgang bij reguliere kinderen	32
4.3 Samenwerking	33
4.4 Overdracht van informatie.....	36
4.5 Doorgaande lijn	40
4.6 Ouderbetrokkenheid	42
4.7 Betrokkenheid van kinderen	43
4.8 Verantwoordelijken en behoeften van personeel.....	46
4.9 Beleid rondom overgang.....	48
4.10 Waardering van de overgang.....	50
4.11 Kernpunten.....	52

5	Overgang in de praktijk: resultaten casestudies	55
5.1	Inleiding.....	55
5.2	Samenwerking tussen voorschoolse voorzieningen en scholen.....	55
5.3	Overdracht van informatie.....	60
5.4	Doorgaande lijn in spelen, leren en ontwikkelen	66
5.5	Ouderbetrokkenheid	68
5.6	Betrokkenheid van het kind.....	70
5.7	Evaluatie	74
5.8	Facilitering.....	75
5.9	Voorwaarden voor goede overgang.....	76
5.10	Verbeterpunten	78
5.11	Kernpunten.....	80
6	Slotbeschouwing	83
6.1	Inleiding.....	83
6.2	Beantwoording onderzoeksvragen	83
6.3	Kindvriendelijke overgang in theorie en praktijk	90
6.4	Aanbevelingen voor de overheid	91
6.5	Aanbevelingen voor organisaties en professionals	93
Bijlagen	97
Bijlage 1	Definities van overgang en overdracht	99
Bijlage 2	Specifieke informatie over uitgangspunten bij kindvriendelijke overgang	101
Bijlage 3	Specifieke informatie over activiteiten bij kindvriendelijke overgang	105
Bijlage 4	Tabellen bij hoofdstuk 4	111

MANAGEMENTSAMENVATTING

In dit onderzoek is in kaart gebracht hoe *kindvriendelijke* overgang (gericht op de ontwikkeling van kinderen) van voorschoolse voorzieningen naar het basisonderwijs eruit ziet. Daartoe is een literatuuronderzoek uitgevoerd, zijn kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en basisscholen geënkquêteerd en zijn bij elf cases gesprekken gevoerd met professionals van basisscholen en voorschoolse voorzieningen, en met ouders. Ook is er een reflectie-bijeenkomst over mogelijke verbeteringen van de overgang gehouden.

Het onderzoek richtte zich nadrukkelijk op 'reguliere' kinderen¹, waarvoor geen centrale regelgeving rondom de overgang bestaat. Over de overgang van deze kinderen worden op lokaal niveau afspraken gemaakt, waarbij men zich in ieder geval moet houden aan de Wet bescherming persoonsgegevens. Juridisch gezien betekent dit dat ouders/verzorgers altijd toestemming moeten geven voor de overdracht van informatie over hun kind. Op ethisch gebied is het van belang dat men prudent met deze informatie omgaat, ouders betreft bij de gegevensverzameling en gegevensoverdracht en men zich bewust is van de invloed die verwachtingen van volwassenen kunnen hebben op de prestaties van kinderen.

Het organiseren van een kindvriendelijke overgang heeft positieve effecten op kinderen, gezinnen (ouders) en personeel. Bijvoorbeeld: kinderen voelen zich snel thuis in de nieuwe klas, ouders bouwen een vertrouwensrelatie op met de nieuwe leerkracht, en professionals van voorschoolse voorzieningen en basisscholen zijn samen in staat om continuïteit in de ontwikkeling van kinderen te garanderen. Er bestaan in het buitenland diverse goede voorbeelden van programma's en projecten die een kindvriendelijke overgang kunnen stimuleren. Tevens komen er uit de literatuur talrijke voorbeelden van overgangsactiviteiten naar voren.

In dit onderzoek wordt een aantal elementen onderscheiden die bijdragen aan een kindvriendelijke overgang. Overgang wordt verondersteld meer kindvriendelijk te zijn naarmate:

1. voorschoolse voorzieningen en scholen meer samenwerken;
2. de informatieoverdracht tussen voorschoolse voorzieningen en scholen geregeld is;
3. er sprake is van een doorgaande lijn tussen voorschoolse voorzieningen en scholen;
4. ouders meer worden meegenomen in het overgangsproces;
5. kinderen meer worden meegenomen in het overgangsproces.

¹ Met reguliere kinderen bedoelen we kinderen die geen extra ondersteuningsbehoeften hebben en niet tot de vve-doelgroep behoren.

Bijna een kwart van de scholen en van de peuterspeelzalen zegt actief te zijn op elk van de vijf bovengenoemde elementen. Bij de kinderdagverblijven gaat het om vijftien procent. Bij deze scholen en voorschoolse voorzieningen is daarmee in potentie sprake van een kindvriendelijke overgang. Of er daadwerkelijk sprake is van een kindvriendelijke overgang, is afhankelijk van de wijze waarop deze scholen en voorschoolse voorzieningen invulling hebben gegeven aan deze aspecten. Voorschoolse voorzieningen en scholen zijn het minst actief op het realiseren van een doorgaande lijn, terwijl juist het borgen van die doorgaande lijn volgens de literatuur een belangrijke voorwaarde is voor het realiseren van een kindvriendelijke overgang.

Van de scholen en voorschoolse voorzieningen die actief zijn in het overdragen van informatie over kinderen² maakt ongeveer vier vijfde gebruik van een (gestandaardiseerd) overdrachtsformulier. Bij ruim de helft van de kinderdagverblijven en bijna twee derde van de scholen en peuterspeelzalen wordt informatie (ook) in een gesprek overgedragen, de zogenoemde 'warme overdracht'.

De meeste professionals en ouders zijn tevreden over de manier waarop de overgang verloopt. Wel zijn er een aantal verbeterpunten te benoemen waarmee het overgangsproces nog verder kan worden versterkt. Het gaat dan onder meer om:

- het versterken van de betrokkenheid van ouders;
- meer inhoudelijke samenwerking (in plaats van alleen afstemming);
- wederzijdse bezoeken aan locaties/scholen;
- het op elkaar afstemmen van gedragsprotocollen;
- werken met hetzelfde kindvolgsysteem;
- meer terugkoppeling van de scholen naar de voorschoolse voorzieningen over hoe de kinderen het doen.

Ten slotte zijn er, op basis van de bevindingen en de reflectiebijeenkomst³ aanbevelingen geformuleerd voor zowel de overheid als de uitvoerende organisaties en professionals.

Aanbevelingen voor de overheid

- Zie kindvriendelijke overgang in een breder perspectief.
- Draag uit dat kindvriendelijke overgang voor alle kinderen van belang is.
- Faciliteer de overgang met goede informatie.
- Maak structurele integrale samenwerking mogelijk.

² 91 procent van de kinderdagverblijven en 96 procent van de peuterspeelzalen en scholen.

³ Met medewerkers uit kinderopvang, peuterpeelzaalwerk, basisonderwijs en gemeenten.

Aanbevelingen voor organisaties en professionals

- Zorg dat voorschoolse voorzieningen en basisscholen zijn aangehaakt bij procedure en formulier.
- Beleg de overgang bij verantwoordelijken.
- Wissel informatie uit over visie en verwachtingen.
- Vraag toestemming aan de ouders bij de (indirecte of directe) overdracht van kindinformatie.
- Doe zo veel mogelijk aan 'warme' overdracht.
- Evalueer en reflecteer periodiek op de overgangspraktijk.

1 INLEIDING

1.1 Aanleiding en onderzoeksvragen

De stap naar het basisonderwijs markeert een belangrijke overgang in de ontwikkeling van kinderen, die mede van invloed kan zijn op hun latere schoolcarrière.¹ In de Kamerbrief 'Een betere basis voor peuters' uit december 2013 wordt onder meer gesteld:

“Aandacht voor de ontwikkeling in de voorschoolse periode helpt peuters om een goede start te maken in het basisonderwijs. Daarom is het belangrijk dat de voorschoolse voorzieningen van goede kwaliteit zijn en goed samenwerken met het basisonderwijs.”

Dit onderzoek richt zich op de aansluiting tussen voorschoolse voorzieningen en het basisonderwijs. De onderzoeksvraag luidt: *Hoe ziet kindvriendelijke overdracht (gericht op de ontwikkeling van kinderen) van voorschoolse voorzieningen naar het basisonderwijs eruit?*

Uit deze hoofdvraag zijn vijf deelvragen afgeleid:

1. Welke verschillende vormen van overgang en overdracht zijn er? Wat zijn belangrijke elementen in elk van die vormen? Welke vormen en welke elementen zijn van belang voor welke groepen kinderen? Aan welke voorwaarden moet worden voldaan om die vormen en elementen optimaal te benutten en effect te laten sorteren?
2. Welke behoeften hebben de verschillende actoren (ouders, leerkrachten en/of intern begeleiders, pedagogisch medewerkers) in dit proces? En welke verantwoordelijkheden hebben ze?
3. Welke informatie heeft een school ten minste nodig voor een goede doorgaande ontwikkellijn? Hoe kunnen voorschoolse voorzieningen aan die behoefte tegemoetkomen?
4. Wat zijn ethische risico's bij de overdracht? Welke randvoorwaarden zijn nodig om deze risico's tegen te gaan?
5. Welke randvoorwaarden zijn nodig om de overgang en overdracht van voorschoolse voorziening naar basisschool in te vullen, gericht op een optimale ontwikkeling van kinderen?

In dit rapport wordt gebruikgemaakt van de termen 'overdracht' en 'overgang'. Voor het gebruik van deze termen hebben we werkdefinities geformuleerd. De overdracht behelst de regels, procedures en informatie die nodig zijn voor een goede start op school. De overgang is opgevat als het hele proces van het geleidelijk afscheid nemen van de kinderopvang en voorbereiding op de

¹ Zie bijvoorbeeld: Amsing, M. & Eilers, E. (2012). *Een optimale overgang van de voorschoolse instelling naar de basisschool*. Onderzoeksrapportage. 's-Hertogenbosch: KPC Groep.

basisschool tot het geleidelijk ingroeien in de basisschool. Daarbinnen speelt de overdracht (van kind en informatie) een rol. Overgang is dus breder dan overdracht, het bevat meerdere activiteiten die door voorschoolse voorzieningen en basisscholen kunnen worden uitgevoerd om de start in het basisonderwijs zo soepel mogelijk te laten verlopen.

De wijze waarop de termen in dit rapport worden gebruikt, sluiten grotendeels aan bij de gebruikte termen in het rapport '*Ouderbetrokkenheid bij de overdracht. De rol van ouders bij de overgang van hun kind naar de basisschool*², met dit verschil, dat we de overgang iets breder hebben opgevat.

1.2 Onderzoeksopzet

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, hebben we gebruikgemaakt van verschillende methoden van dataverzameling: literatuuronderzoek, vragenlijstonderzoek en casestudies. Tevens hebben we een reflectiebijeenkomst georganiseerd.

Literatuuronderzoek

Met het literatuuronderzoek hebben we in beeld gebracht wat er in de (internationale) literatuur die sinds 2000 is verschenen, bekend is over: werkzame vormen van overgang en overdracht, de wezenlijke elementen daarin, de uitgangspunten van overgang en overdracht, passende overdrachtsactiviteiten, en de effecten van overdracht voor direct betrokkenen. Ook zijn enkele aansprekende voorbeelden van kindvriendelijke overgang en overdracht uit het buitenland beschreven. Hierbij is gebruikgemaakt van gezaghebbende databases (zoals ERIC, PiCarta, PsychINFO, CCT, Science Direct, Sociological Collection, Google Scholar en WorldCat).

Vragenlijstonderzoek

Met het vragenlijstonderzoek hebben we landelijk geïnventariseerd hoe de overgang en overdracht van de peuterspeelzaal of het kinderdagverblijf naar de basisschool er op dit moment uit ziet. Het ging hierbij om overgang in de breedste zin van het woord. Dat wil zeggen: het hele proces dat in gezamenlijkheid wordt uitgevoerd door betrokkenen, teneinde de start op school zo succesvol mogelijk te maken voor kinderen, ouders en professionals. Daarnaast ging het in de enquête ook nadrukkelijk om de overgang en overdracht voor 'reguliere' kinderen, en niet zozeer om kinderen met een extra ondersteuningsbehoefte (zorgkinderen in termen van passend onderwijs) of doelgroepkinderen in het kader van het landelijke onderwijsachterstandenbeleid.

² Fukkink, H. Hoogeveen, K. en Muller, P. (2016). *Ouderbetrokkenheid bij de overdracht. De rol van ouders bij de overgang van hun kind naar de basisschool*. Utrecht: Sardes.

Scholen en voorschoolse voorzieningen zijn uitgenodigd via een e-mail met daarin een link naar de digitale vragenlijst.³ De uitnodigingsmails voor de kinderdagverblijven en peuterspeelzalen waren gericht aan de persoon die in het Landelijk Register Kinderopvang en Peuterspeelzalen (LRKP) bij de betreffende locatie als contactpersoon vermeld staat. De uitnodigingsmails voor de basisscholen waren gericht aan de schooldirectie. Er zijn 3600 e-mails verstuurd (zie tabel 1.1). In totaal hebben 897 respondenten de vragenlijst ingevuld, wat neerkomt op een respons van 25 procent.

Tabel 1.1 Populatie-aantallen, steekproeven en responspercentages vragenlijstonderzoek

	Populatie	Steekproef	Respons	Respons als % van de steekproef	Respons als % van de populatie
Basisscholen	6572	1500	347	23%	5,3%
Kinderdagverblijven	6601	1500	351	23%	5,3%
Peuterspeelzalen	2558	600	199	33%	7,7%

De responderende basisscholen bleken representatief te zijn voor de populatie wat betreft leerlingaantal, het wel/niet behalen van de drempel voor de gewichtenregeling, regio en gemeentegrootte.

De responderende peuterspeelzalen en kinderdagverblijven bleken niet representatief te zijn voor de populatie.

- Bij beide opvangsoorten bevatte de respons relatief veel locaties van kleinere organisaties.
- De respons van de peuterspeelzalen bevatte daarnaast relatief veel locaties uit het zuiden van het land (en relatief weinig uit het noorden en westen).
- De respons van de kinderdagverblijven bevatte daarnaast relatief veel locaties uit het oosten en zuiden van het land (en relatief weinig uit het westen) en relatief veel locaties uit kleine(re) gemeenten.

Voor deze 'scheefheid' in de respons van peuterspeelzalen en kinderdagverblijven is gecorrigeerd door middel van een weging.

Casestudies

In de enquête hebben we, onder andere, gevraagd of respondenten de overgang en de overdracht daarbinnen zoals die bij hen wordt vormgegeven als een 'goed voorbeeld' zien (waar anderen mogelijk iets van kunnen leren), en of zij in dat geval zouden willen meewerken aan een locatiebezoek.

³ Er waren twee versies van de vragenlijst: een voor basisscholen en een voor voorschoolse voorzieningen.

Op basis van het antwoord op deze vraag, in combinatie met het volgens de respondenten aanwezige aantal elementen van de overgang⁴ (zie paragraaf 4.2) hebben wij elf cases geselecteerd.

Bij elk van deze cases heeft er een gesprek op locatie plaatsgevonden met de professionals die betrokken zijn bij de overgang en overdracht. Daarnaast is er gesproken met ouders waarvan het kind recentelijk (niet langer dan een jaar geleden) de overstap van de voorschoolse voorziening naar de basisschool heeft gemaakt.⁵

Reflectiebijeenkomst

Voor diverse medewerkers uit kinderopvang, peuterspeelzaalwerk, basisonderwijs en gemeenten is op 4 maart 2016 een reflectiebijeenkomst gehouden. Tijdens de reflectiebijeenkomst is gereflecteerd op de resultaten van het onderzoek. Worden de uitkomsten herkend? Wat betekenen deze uitkomsten voor beleid en praktijk? Tijdens de bijeenkomst is in groepjes nagedacht over aanbevelingen voor beleid en praktijk om de overgang en overdracht tussen voorschoolse voorzieningen en basisonderwijs te kunnen verbeteren. De opbrengsten van de reflectiebijeenkomst zijn gebruikt voor het formuleren van aanbevelingen voor de overheid en de uitvoerende organisaties.

1.3 Leeswijzer

In de navolgende hoofdstukken presenteren we de resultaten van de verschillende onderzoeksdelen (literatuuronderzoek, enquête en casestudies). We starten (in hoofdstuk 2) met een beschrijving van de Nederlandse situatie rondom overgang en overdracht, inclusief juridische en ethische aspecten bij de overdracht. Vervolgens worden (in hoofdstuk 3) op basis van de internationale wetenschappelijke literatuur modellen en elementen van goede overgang benoemd. Daarna doen we (in hoofdstuk 4) verslag van de enquête onder basisscholen, kinderdagverblijven en peuterspeelzalen. In hoofdstuk 5 doen we verslag van de casestudies. We besluiten deze rapportage met een slotbeschouwing (in hoofdstuk 6) waarin we terugkeren naar de onderzoeksvragen, ingaan op het verschil tussen theorie en praktijk en aanbevelingen doen voor het stimuleren van kindvriendelijke overgang.

⁴ Alle elementen van de overgang moesten op de instelling voorkomen.

⁵ Voor één case zijn geen ouders geïnterviewd. Voor de overige cases zijn in totaal 17 ouders geïnterviewd.

2 DE NEDERLANDSE SITUATIE

2.1 Voorschools stelsel en overgang

In Nederland beginnen jaarlijks rond de 150.000 kinderen in het basisonderwijs, bij het bereiken van de vierjarige leeftijd. Kinderen die gebruikmaken van een voorschoolse voorziening (peuterspeelzaal of kinderdagverblijf) maken rond hun vierde jaar de overstap naar het basisonderwijs. Uiteraard zijn er ook kinderen die vanuit de gastouderopvang of de thuissituatie hun entree in het basisonderwijs doen. Dat valt buiten het bestek van dit rapport.

Nederland heeft een gedifferentieerd voorschools stelsel, met verschillende typen voorzieningen. Enerzijds zijn er kinderdagverblijven voor kinderen van nul tot vier jaar. Anderzijds zijn er peuterspeelzalen voor kinderen van twee à tweeënhalf tot vier jaar. Tussen kinderdagverblijven en peuterspeelzalen bestaan verschillen in kwaliteit, toezicht en financiën. Sinds een aantal jaren is een harmonisatieproces gaande, dat er, zoals het zich nu laat aanzien vanaf begin 2018, voor zorgt dat de kwaliteitseisen, het toezichtkader en de financieringsstructuur (voor werkende ouders) van beide typen voorschoolse voorzieningen zijn geharmoniseerd.¹

Hoe de overgang en overdracht tussen voorschoolse voorzieningen en basisscholen is geregeld, wordt deels beïnvloed door het (gemeentelijk) onderwijsachterstandenbeleid. Voorschoolse voorzieningen (kinderdagverblijven en peuterspeelzalen) en basisscholen die meedoen aan het (gemeentelijk) onderwijsachterstandenbeleid hebben te maken met Toezichtkader VVE van de Inspectie van het Onderwijs.²

Vanuit dit inspectiekader wordt vanuit het belang van de doorgaande lijn onder meer gelet op de 'warme overdracht' (deze moet, eventueel naast schriftelijke overdracht van gegevens, ook bestaan uit een gesprek tussen een medewerker van de voorschoolse voorziening en een medewerker van de basisschool). Kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en basisscholen worden beoordeeld op:

- a) het (aantoonbaar) gebruikmaken van een standaard overdrachtsdocument, dat bij voorkeur (op gemeentelijk niveau) is vastgesteld door houders van kinderdagverblijven en peuterspeelzalen, samen met schoolbesturen in de regio;

¹ Ministerie van SZW, *Kamerbrief: Harmonisatie peuterspeelzalen en kinderopvang: de volgende stap*, 1 juli 2015.

² Inspectie van het Onderwijs (2014). *Werkinstructie Toezichtkader Voor- en Vroegschoolse educatie: vve-locaties*. Utrecht: Onderwijsinspectie.

- b) Het opnemen van de belangrijkste gegevens in dit standaard overdrachtsdocument (of een kind vve-geïndiceerd is, het ontwikkelingsniveau, welk vve-programma gevolgd is en hoe lang, zorg en begeleiding);
- c) warme overdracht voor alle zorgkinderen;
- d) het vastleggen van de overdrachtsprocedure en het regelmatig evalueren met de betrokken instellingen/besturen;
- e) warme overdracht niet alleen voor zorgkinderen, maar voor alle kinderen.

De Onderwijsinspectie heeft daarmee een brede invulling gegeven aan de overdracht zoals die in de WPO is opgenomen.

Kinderdagverblijven en peuterspeelzalen die niet deelnemen aan het (gemeentelijk) onderwijsachterstandenbeleid hebben te maken met het Toezichtkader van de GGD, dat toeziet op naleving van de Wet Kinderopvang. In de Wet kinderopvang en in het Toezichtkader van de GGD zijn, anders dan in het Toezichtkader VVE van de Inspectie van het Onderwijs, geen indicatoren opgenomen die te maken hebben met de overdracht van informatie naar basisscholen (m.a.w. er worden geen (kwaliteits)eisen gesteld aan de overdracht). De manier waarop de overdracht wordt vormgegeven is dus niet landelijk geregeld maar wordt lokaal (in overleg tussen de voorschoolse voorzieningen en basisscholen die met elkaar samenwerken) bepaald. Dit maakt dat voorschoolse voorzieningen en basisscholen op verschillende manieren handen en voeten geven aan de overgang. Kinderdagverblijven en/of peuterspeelzalen en basisscholen maken bijvoorbeeld zelf afspraken over (warme) overdracht en doorgaande lijnen, met name als ze in hetzelfde gebouw gehuisvest zijn, of er wordt bijvoorbeeld gemeentebreed gebruikgemaakt van het overdrachtsformulier dat is ontwikkeld in het kader van vve. Daar wordt dan de hele voorschoolse sector bij betrokken (zie dit onderzoek).

Momenteel wordt Het Nieuwe Toezicht in de kinderopvang uitgewerkt, waarbij ook aandacht is voor een betere samenwerking tussen kinderopvang en onderwijs. Bijvoorbeeld via het systematisch volgen van de ontwikkeling van kinderen, om zo een doorlopende leerlijn met het basisonderwijs te maken. Bij overdracht van kindgegevens komen zowel juridische als ethische aspecten kijken: aan welke eisen moet wettelijk gezien (Wet bescherming persoonsgegevens) worden voldaan, en tegen welke ethische vraagstukken lopen voorschoolse voorzieningen en basisscholen aan? We gaan daar in de volgende paragrafen verder op in.

2.2 Juridische aspecten

Bij de overdracht van gegevens over kinderen moeten scholen en voorschoolse voorzieningen zich houden aan de Wet bescherming persoonsgegevens. In deze wet is beschreven wat persoonsgegevens zijn, hoe ze bewaard moeten worden en in welke gevallen en hoe ze aan derden

mogen worden overgedragen. Het College bescherming persoonsgegevens (CBP) vat de informatie uit de wet als volgt samen.³

Samenvatting Wet bescherming persoonsgegevens door CBP

De Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp) geeft aan dat een persoonsgegeven elk gegeven is over een geïdentificeerde of identificeerbare natuurlijke persoon. Dit betekent dat informatie ofwel direct over iemand gaat, ofwel naar deze persoon te herleiden is. Dat het om een natuurlijke persoon moet gaan, houdt in dat gegevens van overleden personen of van organisaties geen persoonsgegevens zijn.

Persoonsgegevens mogen niet langer bewaard worden dan noodzakelijk.

Een organisatie mag niet zomaar persoonsgegevens doorgeven aan personen of andere organisaties. De algemene regel is dat verstrekken van persoonsgegevens alleen mag als dat verenigbaar is met het doel waarvoor de gegevens zijn verzameld. Of dit het geval is, hangt af van de concrete omstandigheden. Dat kan dus per situatie verschillen. Naast de algemene regel van verenigbaarheid geldt dat het verstrekken van gegevens gebaseerd moet zijn op ten minste een van de zes gronden⁴ (ook wel grondslagen genoemd) uit artikel 8 van de Wbp. Dat zijn:

- toestemming van de betrokkene⁵;
- uitvoeren van een overeenkomst;
- wettelijke verplichting;
- vitaal belang van de betrokkene;
- uitvoeren van een publiekrechtelijke taak;
- gerechtvaardigd belang van de organisatie.

Gegevens over kinderen

Ouders of verzorgers zijn de wettelijke vertegenwoordiger van hun kind. Zij mogen daarom de gegevens inzien die een school over hun kind bewaart. Dat geldt ook voor gescheiden ouders die geen ouderlijk gezag meer hebben. Leerlinggegevens mogen daarnaast worden ingezien door de schoolleiding en het onderwijspersoneel dat betrokken is bij de leerling. Een psychologisch rapport over een leerling mag bekeken worden door de schoolleiding en de medewerkers die betrokken zijn bij de uitvoering van het psychologisch onderzoek. Soms *moet* de school gegevens aan derden geven. Bijvoorbeeld:

- bij de aanvraag van een toelaatbaarheidsverklaring voor sbo en so;
- als een leerling naar een andere school gaat;
- als de Inspectie van het Onderwijs daarom vraagt; die mag de leerlinggegevens inzien om toezicht te houden op de kwaliteit van het onderwijs;
- in noodsituaties, bijvoorbeeld bij ongelukken of vermoedens van kindermishandeling (vitaal belang van de betrokkene);

³ <https://www.cbpweb.nl/nl/over-privacy/persoonsgegevens>.

⁴ Het gaat dus om ten minste één van de zes genoemde grondslagen, maar een combinatie van twee of meer mag ook.

⁵ Bij minderjarigen gaat het om de wettelijke vertegenwoordiger(s) van de betrokkene.

In alle andere gevallen moeten ouders/verzorgers eerst toestemming geven voordat derden de gegevens van hun kind mogen inzien.⁶

Voor de overdracht van gegevens van voorschoolse voorzieningen (formeel geen school) naar de basisschool betekent dit dat de ouders/verzorgers (als wettelijke vertegenwoordigers van het minderjarige kind) toestemming moeten geven voor de overdracht van de gegevens en daar ook inzicht in mogen hebben.

Over de juridische aspecten van gegevensoverdracht van voorschoolse voorzieningen naar het basisonderwijs is niet veel gepubliceerd. Wel zijn er specifieke zaken geregeld bij de overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs en over het gebruik van digitale leermiddelen.

Overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs

We gaan hier kort in op de overgang po-vo als voorbeeld van gegevensoverdracht in andere sectoren in het onderwijs. Als een leerling van de basisschool naar het voortgezet onderwijs gaat, moet de basisschool een onderwijskundig rapport (OKR; ook wel overstapdossier) te maken. In het OKR staan de resultaten van de afgelopen jaren van de leerling, zodat de leerling op zijn/haar nieuwe school de juiste begeleiding kan krijgen. In het OKR mogen alleen gegevens worden opgenomen die relevant zijn voor de nieuwe school, en het mag geen andere gegevens bevatten dan:⁷

- administratieve gegevens (alleen gegevens die nodig zijn voor een goede communicatie met de leerling en zijn/haar wettelijke vertegenwoordigers);
- gegevens over onderwijshistorie, leerresultaten en stage- en werkervaring;
- gegevens over de sociaal-emotionele ontwikkeling en het gedrag;
- gegevens met betrekking tot de gegeven of geïndiceerde begeleiding (hierbij horen ook gegevens m.b.t. de thuissituatie en/of ingrijpende gebeurtenissen, maar alleen als die van invloed zijn op onderwijsdeelname en -prestaties);
- gegevens omtrent de verzuimhistorie (alleen relatief verzuim van het voorgaande schooljaar).

De basisschool mag dus niet zo maar alle gegevens in het leerlingdossier doorsturen naar de vo-school. Ouders hoeven geen toestemming te geven voor het versturen van het OKR. Dat is bij wet geregeld. Wel moeten ouders eerst inzage in het OKR hebben gehad. De school moet die gegeven inzage vastleggen. Als ouders het niet met de inhoud eens zijn, dan moet de school

⁶ <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/voortgezet-onderwijs/vraag-en-antwoord/wie-mag-de-leerlinggegevens-van-mijn-kind-inzien-in-het-voortgezet-onderwijs>. Vos, J., Sikking, D. & Zintel, C. (2015). *Privacy in 10 stappen. Een praktische handleiding voor privacy op school*. Zoetermeer: Kennisnet.

⁷ http://wetten.overheid.nl/BWBR0031619/geldigheidsdatum_25-01-2016.

de bezwaren van de ouders opnemen in het rapport, maar de school bepaalt of het dossier gewijzigd moet worden.⁸

Anders dan bij de gegevensoverdracht van voorschoolse voorziening naar basisonderwijs is hier dus geen toestemming van de ouders vereist. Wel moeten ouders het OKR gezien hebben en kunnen zij hun bezwaren in het rapport op laten nemen. In de Wet bescherming persoonsgegevens, de Wet kinderopvang en de Wet op het primair onderwijs zijn geen artikelen opgenomen over het opnemen van bezwaren/gezichtspunten van ouders bij de overstap voorschools-schools.⁹ Wel kunnen voorschoolse voorzieningen hier zelf richtlijnen over opstellen.

Gegevensopslag en -overdracht bij digitale leermiddelen¹⁰

Scholen en voorschoolse voorzieningen werken met leerlinggegevens. Bijvoorbeeld over toetsscores, contactgegevens, intakeformulieren etc. Steeds vaker worden programma's van softwareleveranciers gebruikt om deze gegevens op te slaan en te bewaren. De school (of voorschoolse voorziening) blijft verantwoordelijk voor de opslag van die gegevens, ook als dat gebeurt door de softwareleverancier (bijv. in de cloud). In de Wet bescherming persoonsgegevens worden softwareleveranciers aangeduid als 'bewerkers' als ze persoonsgegevens opslaan of delen (bijv. met educatieve uitgevers). De school is verantwoordelijk voor een 'bewerkersovereenkomst' met de leverancier. In zo'n overeenkomst is vastgelegd wat de leverancier wel en niet mag doen met de persoonsgegevens. Het belangrijkste daarbij is dat de bewerker alleen verwerkingen uitvoert in opdracht van de school (voorschoolse voorziening). Om scholen te ontzorgen en te helpen bij het maken van de juiste afspraken met leveranciers, hebben de PO-Raad, VO-raad, uitgevers, softwareleveranciers en distributeurs van digitaal leermateriaal een convenant gesloten waarin veel verplichtingen die voor scholen voortvloeien uit de Wbp worden uitgewerkt.¹¹ Om nog meer tegemoet te kunnen komen aan de privacybescherming van leerlingen bij het gebruik van digitale leermiddelen en het waarborgen daarvan, bereidt Stichting Kennisnet de invoering een 'pseudoniem' voor leerlingen voor. Dit pseudoniem werkt als een onderwijsnummer of als het BSN (burgerservicenummer): het is een unieke code waarmee elke leerling herkend kan worden, maar die niet (zoals bij het BSN wel het geval is) aan andere systemen gekoppeld kan worden. De verbinding van verschillende soorten informatiebronnen is daarmee minimaal.

⁸ Zie: Kennisnet. *Privacy quickscan voor scholen*. En: Kennisnet (2015). *Overstapservice: privacy en informatiebeveiliging*.

⁹ De betreffende wetten zijn in te zien op <http://wetten.overheid.nl>.

¹⁰ Zie: Kennisnet. *Privacy. Checklist Privacy-afspraken voor scholen*. en Vos, J., Sikking, D. & Zintel, C. (2015). *Privacy in 10 stappen. Een praktische handleiding voor privacy op school*. Zoetermeer: Kennisnet.

¹¹ PO-Raad, VO-raad, Groep Educatieve Uitgeverijen, Vereniging Digitale Onderwijs Dienstverleners & leden van de sectie educatie van de vereniging Koninklijke Boekverkopersbond (2015). *Convenant digitale onderwijsmiddelen en privacy – leermiddelen en toetsen*.

Het leerlingpseudoniem zal naar verwachting in schooljaar 2017/2018 worden ingevoerd.¹²

2.3 Ethische aspecten

Naast juridische aspecten, die zaken waar wettelijk gezien aan moet voldaan als het gaat om de privacy van personen bij de overdracht van gegevens, spelen er ook ethische argumenten bij de overgang van kinderen van voorschoolse voorzieningen naar de basisschool. In discussies over overgang en overdracht komen juist deze ethische aspecten, die meer samenhangen met 'gevoel', vaak aan de orde. Het gaat dan bijvoorbeeld om het prudent omgaan met gegevens van kinderen, om de grens tussen de verantwoordelijkheden van (voor)schoolse voorzieningen en die van de ouders en om de vraag of het beter is voor een kind om 'blanco op school te kunnen beginnen'.¹³

We lopen deze aspecten hier bij langs.

Prudent omgaan met kindgegevens

Kinderen zijn kwetsbaar, ze kunnen nog niet de mogelijke toekomstige gevolgen voorzien van acties van vandaag en kunnen nog niet voldoende voor zichzelf opkomen. Sommige pedagogisch medewerkers, leerkrachten en ouders zijn daarom huiverig voor het vastleggen en bewaren van (te veel) gegevens over kinderen. Die kwetsbaarheid maakt het extra belangrijk om zorgvuldig met deze gegevens om te gaan. De Wbp geeft al een aantal handvatten voor hoe je met zorg kunt (en moet) omgaan met privacygegevens. Hieronder geven we een concreet voorbeeld hoe je daar in de praktijk handen en voeten aan kunt geven.

¹² Kamerbrief Sander Dekker, 3 november 2015, over digitale leermiddelen en het gebruik van persoonsgegevens.

¹³ Zie ook: Amsing, M. & Maas, M. van der (2011). *Handreiking overgang van voorschoolse instelling naar de basisschool*. 's Hertogenbosch: KPC-groep.
Amsing, M & Eilers, E. (2012). *Een optimale overgang van de voorschoolse instelling naar de basisschool. Onderzoeksrapportage*. 's Hertogenbosch: KPC-groep.

Afspraken uit Stichting de Meeuw (2011). Handleiding overdrachtsformulier peuter-kleuter Dordrecht.

- De overdrachtsgegevens zijn niet vrij ter inzage, ze dienen in een afsluitbare kast te worden bewaard.
- Ouders zijn vooraf op de hoogte gesteld welke persoonsinformatie over kind en gezin wordt verzameld.
- De leidinggevende is verantwoordelijk voor het verzamelen en vastleggen van gegevens.
- Alleen bevoegde personen hebben toegang tot de gegevens.
- Indien het overdrachtsformulier wordt verzonden, dient de geadresseerde met name te worden genoemd en moet op de enveloppe het woord **VERTROUWELIJK** worden geschreven.
- De leidinggevende houdt toezicht op de werkwijze volgens 'het spoorboekje'.
- De ontwikkelingsgegevens van een kind worden alleen na toestemming van de ouders/verzorgers met anderen dan ouders/verzorgers besproken.
- Ouders hebben het recht om te vragen de zienswijze van de ouders toe te voegen. Ook kunnen zij verwijdering van bepaalde gegevens uit de overdrachtslijst verzoeken.
- In alle situaties gaat het belang van het kind voor.
- De speelzaal of het kinderdagverblijf bewaart zes maanden een kopie van de aan de ouders en/of basisschool overgedragen lijst, waarna deze vernietigd wordt.
- De basisschool bewaart het overdrachtsformulier totdat de gegevens zijn opgenomen in het eigen leerlingvolgsysteem.
- Kinderopvang en basisschool houden nadrukkelijk een administratie bij van ontvangst en/of verzending van de overdrachtsgegevens.

Aard van de gegevens

Slechts de gegevens over aspecten van de ontwikkeling van peuters die relevant zijn om over te dragen naar het basisonderwijs worden geregistreerd.

Op het overdrachtsformulier mogen geen gevoelige gegevens over de gezinsachtergrond worden opgenomen. Indien er vermoedens bestaan van bijvoorbeeld ernstige mishandeling, dient, in overeenstemming met het eigen protocol kindermishandeling van de instelling, het AMK te worden ingeschakeld. Het AMK besluit zelf of het in zulke gevallen vervolgens contact opneemt met de school.

Als het kind op het moment dat het naar de basisschool gaat in behandeling is bij een Zorg Advies Team (ZAT) dan zal de coördinator van de ZAT's in de voorschoolse periode de ouders toestemming vragen om informatie te mogen overdragen aan het ZAT van de basisschool. Dat hoeven de pedagogisch medewerkers dus niet te doen.

Verantwoordelijkheden voorschoolse voorzieningen, scholen en ouders

Bij de juridische aspecten van overdracht hebben we laten zien dat voorschoolse voorzieningen en scholen, onder voorwaarden, gegevens over leerlingen mogen bijhouden, en dat ouders het recht hebben om ze in te zien en te bepalen of deze gegevens mogen worden doorgegeven aan derden. Los van deze juridische kant van de zaak is er ook een ethisch aspect, namelijk hoe je hier als (voor)schoolse instelling en ouders in gezamenlijkheid het beste mee kunt omgaan. Wat vertel je ouders wanneer over de uitkomsten van toetsen en de gegevens die je aan de basisschool wilt overdragen? Wat doe je

als ouders een andere visie hebben op de ontwikkeling van hun kind? Vaak helpt het ouders als ze begrijpen waaróm bepaalde gegevens doorgegeven worden aan de basisschool en misverstanden en teleurstellingen kunnen (gedeeltelijk) worden voorkomen door al in het overdrachtsprotocol vast te leggen op welke manier ouders betrokken worden. Denk daarbij aan de volgende punten:¹⁴

- ouders vroegtijdig betrekken bij de gegevens over de ontwikkeling van hun kind, helder en duidelijk uitleggen wat je ziet en wat er uit toetsen komt ('niet om de hete brij heen draaien');
- ouders vroegtijdig uitleggen welke gegevens over het kind je aan de basisschool wilt doorgeven en vooral waarom;
- ouders zien als belangrijkste informatiebron m.b.t. hun kind en hun mening als zodanig serieus te nemen;
- ouders de gelegenheid te geven hun visie aan het overdrachtsformulier toe te voegen;
- alleen gegevens overdragen met de toestemming van ouders (zonder toestemming is niet alleen ethisch maar ook juridisch onjuist).

Door ouders op tijd te betrekken bij de gegevens die over kinderen worden verzameld en daarover helder en open te communiceren ontstaat een sfeer van vertrouwen. In het kader van ouderbetrokkenheid/educatief partnerschap wordt ook steeds meer aandacht besteed aan een gelijkwaardige en wederkerige relatie tussen (voor)schoolse voorziening en ouders. Juist bij overdracht kan een dergelijke relatie van grote meerwaarde zijn: uiteindelijk is het in het belang van het kind als ouders en voorschoolse voorziening gezamenlijk tot een gedeeld beeld over de ontwikkeling van een kind komen.

Nieuwe school, een nieuwe start?

In de jaren zestig beschreven onderzoekers Rosenthal en Jacobsen het effect van de verwachtingen van leerkrachten op de prestaties van leerlingen.¹⁵ Als leerkrachten hoge verwachtingen hebben van de prestaties van leerlingen, dan gaan deze leerlingen beter presteren. Lage verwachtingen leiden tot lagere prestaties (bekend onder de termen Pygmalion-effect en selffulfilling prophecy). Sindsdien is er veelvuldig voortgebouwd op dit onderzoek, en wordt er in veel publicaties en strategieën om het onderwijs te verbeteren gewezen op het belang van hoge verwachtingen (bijv. bij opbrengstgericht

¹⁴ Zie ook: Stichting de Meeuw (2011). *Handleiding overdrachtsformulier peuter-kleuter Dordrecht*. Rotterdam: Stichting de Meeuw
Onderwijsraad (2010). *Ouders als partners*. Den Haag: Onderwijsraad
Inspectie van het Onderwijs (2015). *Overstappen in Eindhoven. Een onderzoek naar de knelpunten en succesfactoren bij de overgang van po naar vo*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

¹⁵ Rosenthal, R., & Jacobson, L. (1968). *Pygmalion in the classroom: Teacher expectation and pupils' intellectual development*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

werken).¹⁶ Terwel¹⁷ geeft in zijn publicatie aan dat leraren hun verwachtingen minder door anderen laten beïnvloeden naarmate ze de leerlingen zelf beter kennen.

Voor de overgang van voorschoolse voorzieningen naar de basisschool betekent dit dat de kwaliteit van de overdrachtsgegevens goed moet zijn (met andere woorden: 'moet kloppen'). Leerkrachten kennen het kind zelf immers nog niet, baseren hun verwachtingen op de overdrachtsgegevens, en die verwachtingen hebben op hun beurt invloed op leerlingprestaties. In dit verband zijn 'goede' overdrachtsgegevens zo objectief mogelijk: gebaseerd op toetsgegevens en kindvolgsystemen (denk aan Cito-toetsen en kindvolgsystemen voor de sociaal-emotionele ontwikkeling als KIJK!) en niet op subjectieve waarnemingen ('hij zit lekker in z'n vel'). Het belang van hoge verwachtingen maakt ook dat ouders zich zorgen kunnen maken als kinderen zich niet naar verwachting ontwikkelen: hoe kan een leerkracht 'hoge' verwachtingen hebben van zo'n leerling? Dit kan voor ouders een reden zijn om geen toestemming te geven voor overdracht van de kindgegevens. Als de leerkracht blanco naar het kind kijkt zijn de verwachtingen misschien hoger, en verloopt de ontwikkeling van het kind gunstiger, kan dan de hoop van de ouders zijn.

Vanuit de school gezien zijn er juist verschillende redenen waarom de overdracht van gegevens wel van belang is. Verschillende onderzoeken wijzen op de invloed van de samenstelling van de klas op de leerprestaties van kinderen (leerlingen presteren beter in klassen waar gemiddeld hoog gescoord wordt).¹⁸ Bovendien zullen scholen leerlingen met specifieke behoeften doorgaans willen verdelen over de verschillende om de werkdruk voor alle leerkrachten min of meer gelijk te houden. Om voor een 'goede' groepsindeling te kunnen zorgen, heeft de school overdrachtsgegevens van voorschoolse voorzieningen nodig.¹⁹

¹⁶ Zie bijv. Jungbluth, P. (2003). *De ongelijke basisschool. Etniciteit, sociaal milieu, sekse, verborgen differentiatie, segregatie, onderwijskansen en schooleffectiviteit*. Nijmegen: ITS.
Driessen, G. (2014). *Allochtone leraren en prestaties van allochtone leerlingen*. Den Haag: Forum.

Doolaard, S. (2013). *Het streven naar kwaliteit in scholen voor primair onderwijs. Integraal eindrapport van onderzoeken in de BOPO-programmalijn onderwijskwaliteit primair onderwijs 2009-2012*. Groningen: GION

¹⁷ Terwel, J. (2004). Pygmalion in de klas: over verwachtingen van leraren en de invloed van medeleerlingen. *Pedagogische Studiën*, 2004 (81), 58-68.

¹⁸ Zie bijv. Terwel, J. (2004). Pygmalion in de klas: over verwachtingen van leraren en de invloed van medeleerlingen. *Pedagogische Studiën*, 2004 (81), 58-68.
Westerbeek, K. (1999). *The colours of my classroom. A study into the effects of ethnic composition of classrooms on the achievement of pupils from different ethnic backgrounds*. Florence: European University Institute.
Uit de reviewstudie van Driessen blijkt dat het om kleine effecten gaat: Driessen, G. (2007), *'Peer group' effecten op onderwijsprestaties. Een internationale review van effecten, verklaringen en theoretische & methodologische aspecten*. Nijmegen: ITS.

¹⁹ Zie ook: Amsing, M. & Maas, M. van der (2011). *Handreiking overgang van voorschoolse instelling naar de basisschool*. 's Hertogenbosch: KPC-groep.

2.4 Kernpunten

Ieder jaar gaan zo'n 150.000 leerlingen bij het bereiken van de vierjarige leeftijd voor het eerst naar de basisschool. Voordat ze vier werden gingen deze kinderen naar de peuterspeelzaal, het kinderdagverblijf, een gastouder of ze bleven thuis. De instroom in de basisschool bestaat dus uit kinderen die wel en niet van voorschoolse voorzieningen gebruik gemaakt hebben, en die voorschoolse voorzieningen verschillen van elkaar (kinderdagverblijf en peuterspeelzaal). Vanaf 2018 is harmonisatie van kinderdagverblijf en peuterspeelzaal voorzien. Voor kinderen die onder het onderwijsachterstandsbeleid vallen (een vve-indicatie hebben) is in het Toezichtkader vve geregeld dat gegevens 'warm' moeten worden overgedragen. Voor andere kinderen is daar geen centrale regelgeving over. Over de overdracht van gegevens van deze kinderen worden op lokaal niveau afspraken gemaakt.

Hoe de overgang dan ook geregeld wordt: men moet zich in elk geval houden aan de Wet bescherming persoonsgegevens. In deze wet is opgenomen hoe en welke gegevens mogen worden bewaard en wanneer ze mogen worden overgedragen aan derden. Voor de overgang van een voorschoolse voorziening naar de basisschool betekent dit dat ouders altijd toestemming moeten geven voor de overdracht van gegevens. Eventueel kunnen voorschoolse instellingen zelf richtlijnen opnemen over het opnemen van bezwaren/gezichtspunten van ouders. Hierover zijn in de betreffende wetten, anders dan voor de overgang van basisschool naar het voortgezet onderwijs, geen artikelen opgenomen. Naast de juridische aspecten is ook een aantal ethische punten van belang bij overgang en overdracht:

- prudent omgaan met de gegevens van kinderen, in het besef van de kwetsbaarheid van kinderen;
- ouders betrekken bij de gegevensverzameling en de overdracht daarvan;
- zorgen voor objectieve gegevens en zich bewust zijn van de invloed van verwachtingen over kinderen.

3 KINDVRIENDELIJKE OVERGANG IN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt verslag gedaan van een beknopte internationale literatuursearch van (recent) onderzoek naar de overgang en overdracht daarbinnen van kinderen van voorschoolse voorzieningen (kinderdagverblijven en peuterspeelzalen) naar basisscholen. Bij dit literatuuronderzoek is gebruikgemaakt van diverse universitaire databases. Belangrijkste zoektermen betroffen: *'transition to school'*, *'school readiness'* en *'starting school'*. Specifiek worden de studies die zich richten op een kindvriendelijke overdracht in de Westerse landen beschreven. Van die landen is betrekkelijk veel informatie beschikbaar. Vanwege de sociaal-culturele verwantschap met Nederland is daarnaast de gebruikswaarde van de informatie hoger.

In paragraaf 3.2 gaan we in op het belang van kindvriendelijke overgang. Paragraaf 3.3 besteedt aandacht aan de definities, theoretische kaders, type (voor)schools stelsel, type instroom en knelpunten bij de overgang. De uitgangspunten en principes bij kindvriendelijke overgang staan in paragraaf 3.4, meteen gevolgd door praktische activiteiten die een succesvolle overgang bespoedigen in paragraaf 3.5. Paragraaf 3.6 laat enkele veelbelovende voorbeelden (programma's en projecten) uit het buitenland zien. Paragraaf 3.7 weidt uit over de opbrengsten van kindvriendelijke overgang. Slotparagraaf 3.8 zet alles op een rijtje en formuleert de onderwerpen voor de vragenlijst onder kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en basisscholen (hoofdstuk 4).

3.2 Belang van kindvriendelijke overgang

De overgang van voorschoolse voorziening naar basisschool is een van de belangrijkste veranderingen (*'key event'*) in het jonge leven van kinderen en hun ouders.¹ Het markeert het betreden van een nieuw tijdperk.² De overgang van voorschoolse voorziening naar basisonderwijs wordt als belangrijk gezien

¹ Fabian, H. en Dunlop, A-W. (2007). *Outcomes of good practice in transition processes for children entering primary school*. Working Paper 42. Bernard van Leer Foundation: The Hague, The Netherlands.

² Dockett, S. en Perry, B. (2014). *Continuity of Learning: A resource to support effective transition to school and school age care*. Canberra, ACT: Australian Government Department of Education.

omdat vroegtijdige schoolervaringen bijdragen bij aan de academische en sociale competenties die van invloed zijn op het latere schoolsucces.³

De meeste kinderen ervaren het starten op school als een periode van grote veranderingen in hun leven.⁴ Jonge kinderen zijn kwetsbaar en de overstap naar school kan ingrijpend zijn. Zo'n twintig procent van de kinderen ervaart problemen bij de overgang.⁵ Vooral doelgroepkinderen (bijv. kinderen van ouders met een lagere sociaal-economische status, etnische minderheidsgroepen, nieuwkomers) blijken hinder te (kunnen) ondervinden bij de overgang. Zo blijkt uit onderzoek dat het begin voor het kind vreemd en onwennig kan zijn.⁶ Dit kan gevoelens van onzekerheid, angst en eenzaamheid oproepen, maar ook plezier en opwinding bij het leren van nieuwe, uitdagende dingen. Een kind kan vaak niet in een dag voldoen aan de nieuwe eisen die aan hem of haar worden gesteld. Verreweg de meeste kinderen passen zich echter snel aan en functioneren al vlug naar behoren op school en in de klas.⁷

3.3 Overgang in internationaal perspectief

Overdracht versus overgang

In de literatuur bestaan verschillende definities van de overgang en overdracht van kinderen van voorschoolse voorzieningen naar basisonderwijs.⁸ De literatuur suggereert dat het bij overdracht om veel meer gaat dan het overdragen van gegevens. Het woord 'overgang' past daar beter bij. Ook valt op dat er meer aandacht is voor de overgang in het algemeen, dan aandacht voor de overdracht van het kind en de benodigde informatie daarbinnen.

³ Murray, E. en Harrison, L.J. (2011). The influence of being ready to learn on children's early school literacy and numeracy achievement. *Educational Psychology*, 31(5), 529-545.
Dockett, S. en Perry, B. (2003). The Transition to School: What's Important. *Educational Leadership*, Vol. 60, Issue 7, 30-33.

⁴ Einarsdottir, J. (2011). Icelandic Childrens' Early Education Transition Experiences. *Early Education and Development*, 22(5), pp. 737-756.

Turunen, T.A. (2012). Memories about Starting School. What is Remembered after Decades? *Scandinavian Journal of Educational Research*, 56(1), 69-84.

⁵ O'Kane, M. en Hayes, N. (2006). The transition to school in Ireland: Views of preschool and primary school teachers. *International Journal of Transitions in Childhood*, 2, 4-16.

⁶ Turunen, T.A. (2012). Memories about Starting School. What is Remembered after Decades? *Scandinavian Journal of Educational Research*, 56(1), 69-84.

Margetts, K. (2009). Early transition and adjustment and children's adjustment after six years of schooling. *European Early Childhood Education Research Journal*. 17(3), 309-324.

Fabian, H. en Dunlop, A-W. (2007). *Outcomes of good practice in transition processes for children entering primary school*. Working Paper 42. Bernard van Leer Foundation: The Hague, The Netherlands.

⁷ Einarsdottir, J. (2011). Icelandic Childrens' Early Education Transition Experiences. *Early Education and Development*, 22(5), pp. 737-756.

⁸ In bijlage 1 zijn diverse definities van overdracht, overgang en transitie opgenomen.

De overgang van een voorschoolse voorziening naar de basisschool bestaat voor een kind uit drie gevolgtijdelijke fasen⁹: (a) de ontvlechting of ontkoppeling, wat het einde betekent van de voorschoolse voorziening, (b) de inpassing in de cultuur van de school en (c) de overdracht zelf (de tijd tussen a en b). Om de overdracht voor het kind goed te laten verlopen en goed te regelen, zal er voor alle fasen aandacht moeten zijn.

Op basis van de literatuur zien we de overgang als een proces waarbij zowel professionals van voorschoolse voorzieningen en basisscholen, kind als ouders zijn betrokken.

In algemene zin wordt van kinderen verwacht klaar te zijn voor school wanneer ze een bepaalde leeftijd bereiken. Deze leeftijd verschilt echter per land (zie paragraaf 3.4). Een succesvolle overgang is daarmee gelinkt aan schoolrijpheid, wat wil zeggen dat het kind emotioneel, psychisch, fysiek en intellectueel capabel is om deel te nemen aan school.¹⁰

Theoretisch kader

De overgang kan vanuit verschillende theoretische raamwerken worden benaderd.¹¹ De overgang van de voorschoolse naar de schoolse voorziening wordt veelal getheoretiseerd vanuit het sociaal-ecologisch systeem van Bronfenbrenner.¹² Deze benadering erkent dat het starten op school niet in een vacuüm plaatsvindt, maar binnen diverse sociaal-culturele contexten.¹³ De systeemtheorie van Bronfenbrenner vertrekt vanuit het idee dat kindkenmerken en omgevingskenmerken cruciaal zijn voor de ontwikkeling van kinderen. Zo geredeneerd hangt de kwaliteit van de overgang af van het samenspel van factoren die gerelateerd zijn aan het kind, het gezin, de voorschoolse en de schoolse voorziening (dit is het 'sociaal-ecologisch systeem'). Binnen de overgang zijn de relaties tussen de verschillende actoren een belangrijk element. Deze relaties bouwen bruggen tussen voorschoolse voorzieningen en basisonderwijs en vormen de basis voor doorlopende interacties tussen kinderen, gezinnen en voorzieningen. Professionals zijn hierbij sleutelbijdragers.

⁹ Corsaro, W.A. en Molinari, L. (2005). *I compagni: Understanding children's transition from preschool to elementary school*. New York, NY: Teacher College Press.

¹⁰ Choy, M.Y. en Karupiah, N. (2015). Preparing Kindergarten Two Children for Primary One in Singapore: perceptions and practices of parents, kindergarten teachers and primary schoolteachers. *Early Child Development and Care*.

¹¹ Fabian, H. en Dunlop, A-W. (2007). *Outcomes of good practice in transition processes for children entering primary school*. Working Paper 42. Bernard van Leer Foundation: The Hague, The Netherlands.

¹² Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
Bronfenbrenner, U. en Morris, P.A. (1998). The ecology of developmental processes. In: W. Damon en R.M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology: Theoretical models of human development* (Vol. 1) (5th ed., Vol. 1, pp.993-1028). New York, NY: Wiley.

¹³ Turunen, T.A. (2012). Memories about Starting School. What is Remembered after Decades? *Scandinavian Journal of Educational Research*, 56(1), 69-84.

De theorie van Bronfenbrenner maakt het mogelijk kinderen, ouders en professionals te zien als 'agents of change' en niet als subjecten die de overgang passief ondergaan. Alle betrokkenen hebben een eigen aandeel om afstand te nemen van de voorschoolse voorziening en de start op de basisschool in goede banen te leiden voor het kind.

Geïntegreerd versus gesegregeerd voorschools stelsel

Het moment waarop kinderen hun intrede doen op school hangt af van de inrichting van het nationale voorschoolse en schoolse stelsel, en de onderlinge samenhang tussen de voorschoolse en schoolse periode. Wereldwijd zijn er twee typen stelsels te onderscheiden: 1) geïntegreerde (unitaire) stelsels en 2) gesegregeerde (binaire) stelsels.¹⁴

Bij een gesegregeerd stelsel, zoals in Nederland, is sprake van verschillende voorzieningen voor jongere en oudere kinderen (meestal 0 tot 3 jaar en 3 jaar en ouder). In gesegregeerde stelsels zijn de verschillen tussen voorschoolse en schoolse voorzieningen groter dan in geïntegreerde stelsels. Dit kan zijn weerslag hebben op de overgang en de overdracht daarbinnen.

Omdat er wereldwijd verschillende stelsels zijn, zijn er ook verschillen in het moment waarop kinderen naar school gaan, en dus de overstap van voorschoolse voorzieningen naar het basisonderwijs maken. In Nederland begint school met 4 jaar, de leerplichtige leeftijd is op 5 jaar gesteld. In internationaal perspectief bekeken, starten Nederlandse kinderen hun schoolcarrière op relatief jonge leeftijd.

Daarbij komt dat er landen zijn waar kinderen bij het bereiken van een zekere leeftijd rechtstreeks van kinderdagverblijf ('*kindergarten*') naar basisschool gaan, waar in andere landen kinderen via een intermediairende '*preschool*' (voorziening voor kinderen van circa 4 tot 6 jaar, de fase voordat formeel onderwijs begint) naar school gaan.¹⁵

Doorlopende instroom versus cohort-instroom

Er is een verschil bij de instroom van kinderen op de basisschool, te weten een cohort-instroom en een doorlopende instroom. Bij cohort-instroom beginnen kinderen gelijktijdig (maar op variabele leeftijden) aan school. Een doorlopende instroom kent daarentegen een continue instroom van kinderen. Dit verschil in instroom kan van invloed zijn op de wijze waarop handen en voeten wordt of kan worden gegeven aan de overgang. Denk aan het organiseren van een informatiebijeenkomst voor ouders van startende kinderen. Bij cohort-instroom kan dit een effectieve wijze zijn om veel ouders

¹⁴ Jepma, I.J., Muller, P. en Schonewille, B. (2015). *Jonge kinderen zijn de toekomst. Startdocument 'Het jonge kind / voor- en vroegschoolse educatie'*. In opdracht van de Onderwijsraad. Utrecht: Sardes.

¹⁵ Lillejord, S., Børte, K., Halvorsrud, K., Ruud, E., & Freyr, T. (2015). *Measures with positive impact in transition from kindergarten to school: A systematic review*. Oslo: Knowledge Center for Education.

In deze studie worden de groepen 1 en 2 van het basisonderwijs in Nederland als '*preschool*' aangeduid. Groep 3 wordt gezien als het startpunt van basisonderwijs.

te bereiken met nuttige informatie over de werkwijze van school en de steun die ouders hun kinderen kunnen bieden bij de overgang. Een doorlopende instroom vraagt een meer geïndividualiseerde/gepersonaliseerde aanpak van ouder en kind.

In Nederland is sprake van een doorlopende instroom. Met 4 jaar gaan de meeste Nederlandse kinderen naar de basisschool, waardoor de instroom in school doorlopend is. In IJsland begint de basisschool in de herfst van het jaar dat de kinderen 6 jaar worden.¹⁶ In Australië is er ook maar één instroommoment: kinderen beginnen aan het einde van januari (het begin van het schooljaar) in het jaar dat ze 5 jaar (vóór 31 juli) worden.¹⁷ Alle kinderen moeten met 6 jaar naar school. Het is dus mogelijk dat kinderen tussen 4;6 en 6 jaar op het zelfde moment in dezelfde klas hun schoolloopbaan beginnen.

De overgang van voorschoolse voorzieningen naar de basisschool kan dus alleen goed worden begrepen tegen de achtergrond dat er in de wereld verschillen zijn in de aansluiting van voorschoolse en schoolse stelsels.

Knelpunten bij overgang

De overgang van voorschoolse voorzieningen naar basisonderwijs is vaak een zaak van de inrichting van het stelsel.¹⁸ Er zijn in Europees verband (en daarbuiten) verschillen in wet- en regelgeving, beleid, kwaliteit, toezicht en financiering. Veel voorkomende problemen bij de overdracht zijn:

- 1) *Gebrek aan coördinatie, samenwerking en afstemming tussen voorschoolse en schoolse voorzieningen*: welke informatie wordt uitgewisseld bij overdracht, wie heeft het 'probleemeigenaarschap'?
- 2) *Verskillende visies en verwachtingen van voorschoolse en schoolse voorzieningen*: over welke vaardigheden moeten schoolrijpe kinderen beschikken? Welke vaardigheden zijn noodzakelijk voor een succesvolle overgang naar de basisschool?

3.4 Uitgangspunten en principes bij kindvriendelijke overgang

Een scan van de internationale literatuur levert op dat er een aantal principes en uitgangspunten kunnen worden aangewezen die van belang zijn van het regelen van een soepele overgang.¹⁹ In de kern komt dat neer op a) het

¹⁶ Einarsdottir, J. (2011). Icelandic Childrens' Early Education Transition Experiences. *Early Education and Development*, 22(5), pp. 737-756.

¹⁷ Einarsdottir, J., Perry, B. en Dockett, S. (2008). Transition to school practices: comparisons from Iceland and Australia. *Early Years*, 28(1), pp. 47-60

¹⁸ European Commission (2014). *Study on the effective use of early childhood education and care in preventing early school leaving*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

¹⁹ In bijlage 2 is specifieke informatie en een model van uitgangspunten bij kindvriendelijke overgang opgenomen.

borgen van continuïteit in spelen, leren en ontwikkelen (bijvoorbeeld structuur, pedagogiek, curriculum, professionele aanpak) en b) het bouwen van relaties (bijvoorbeeld communicatie, wederzijds respect, verwachtingen in 'partnerschap') tussen direct betrokkenen (samenwerking en afstemming tussen professionals van voorschoolse en schoolse voorzieningen, kinderen en ouders), waarbij rekening moet worden gehouden met de diversiteit van kinderen en hun ouders. In bijlage 2 is een model van uitgangspunten bij kindvriendelijke overgang opgenomen.

3.5 Activiteiten bij kindvriendelijke overgang

Er zijn talrijke activiteiten te bedenken om de overgang voorspoedig te laten verlopen. Dat zijn activiteiten die personeel van voorschoolse voorzieningen, personeel van basisscholen en ouders ieder voor zich en in gezamenlijkheid kunnen doen. Denk daarbij aan het bezoeken van de nieuwe school van kinderen die op het punt staan de overstap te maken, het uitvoeren van activiteiten waaraan zowel kinderen van voorschoolse voorziening als kinderen van basisschool deelnemen, het samen (personeel van voorschoolse voorziening en personeel van basisschool) ontwerpen van een pedagogisch-didactisch aanbod om de doorgaande lijn in spelen, leren en ontwikkelen te promoten en het delen van informatie over de ontwikkeling van het kind. In deze paragraaf vatten we de uitkomsten ten aanzien van activiteiten bij kindvriendelijke overgang uit een aantal onderzoeken samen.²⁰

In een recente Noorse systematische review naar 42 internationale studies²¹ in dertien landen die tussen 2010 en 2015 zijn uitgevoerd, worden vier kenmerken van succesvolle overgangen genoemd en beschreven die door de voorschoolse en schoolse organisaties in gezamenlijkheid kunnen worden uitgevoerd.

²⁰ In bijlage 3 is specifieke informatie over activiteiten bij kindvriendelijke overgang opgenomen, evenals twee integrale praktijkmodellen van kindvriendelijke overgang.

²¹ Lillejord, S., Børte, K., Halvorsrud, K., Ruud, E., & Freyr, T. (2015). *Measures with positive impact in transition from kindergarten to school: A systematic review*. Oslo: Knowledge Center for Education.

Tabel 3.1 Kenmerken van succesvolle overgang

Kenmerk	Omschrijving
1. Samenwerking tussen kinderdagverblijven en basisscholen	<ul style="list-style-type: none"> • Professionele samenwerking tussen pedagogisch medewerkers en leerkrachten voor het begrijpen van elkaars curriculum en instructiewijzen. • Delen van informatie over de kinderen door kinderdagverblijf, zodat school kan inspelen op individuele behoeften. • Faciliteren van samenwerkingsprojecten tussen kinderdagverblijf en school om de twee instituten dichter bij elkaar te brengen.
2. Samenwerking tussen ouders en school	<ul style="list-style-type: none"> • Een open en wederzijdse dialoog met de ouders voor, tijdens en na de overgang om de start op school te bespoedigen.
3. Specifieke activiteiten voor kinderdagverblijven	<ul style="list-style-type: none"> • Bekend laten worden van kinderen met school. • Vaststellen van een gezamenlijke vorm van informatie en discussie. • Bevorderen van continuïteit tijdens de overgang.
4. Specifieke activiteiten voor basisscholen	<ul style="list-style-type: none"> • Welkomprogramma's. • Duidelijk geformuleerde doelen en verwachtingen. • Flexibele en dynamische overdrachtpraktijken.

In dezelfde Noorse studie worden drie typen activiteiten onderscheiden die behulpzaam zijn bij het regelen van een kindvriendelijke overgang, namelijk:

- 1) *Bekend laten worden van kinderen met school en team*: dit zijn activiteiten die in de kinderopvang kunnen plaatsvinden, op school of in de samenwerking tussen kinderopvang en school. Denk aan de dialoog tussen kinderen die de overstap maken naar school en de pedagogisch medewerkers van het kinderdagverblijf of 'visits' van deze kinderen aan de nieuwe school.
- 2) *Delen van informatie*: dit gaat o.m. over informatie over kinderen (bijv. portfolio, individueel ontwikkelingsplan) die kinderdagverblijven doorspelen aan de scholen.
- 3) *Samenwerking*: dit gaat o.m. over voorschools en vroegschool personeel dat samen het curriculum formuleert en reviseert, de individuele plannen ontwerpt, de leeractiviteiten ontwerpt en uitvoert, kindgesprekken voort over de schoolgaande kinderen.

Deze praktijken zijn verder uitgewerkt in een model, inclusief de personen die daar direct of indirect bij betrokken zijn.

Tabel 3.2 Model kindvriendelijke overgang en (in)direct betrokkenen

Overgangpraktijken	Direct betrokkenen	Indirect betrokkenen
<i>1) Bekend laten worden van kinderen met school en team</i>		
Schoolkinderen bezoeken het kinderdagverblijf en praten over hoe een dag op school eruit ziet.	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen 	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagogisch medewerkers • Leerkrachten
Het kinderdagverblijf bezoekt een school.	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen 	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagogisch medewerkers
Leerkrachten bezoeken het kinderdagverblijf en de kinderen die op het punt staan op school te beginnen.	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen • Leerkrachten 	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagogisch medewerkers
Pedagogisch medewerkers praten met kinderen over de overgang van kinderdagverblijf naar school, gaan in op verwachtingen en beantwoorden vragen over het naar school gaan.	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen • Pedagogisch medewerkers 	<ul style="list-style-type: none"> • Leerkrachten
Simuleren van een dag op school/ schoolactiviteiten in kinderdagverblijf.	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen • Pedagogisch medewerkers 	<ul style="list-style-type: none"> • Leerkrachten
Initiëren van specifieke programma's voor de oudste kinderen in kinderdagverblijf met betrekking tot de stap naar school.	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen • Pedagogisch medewerkers 	<ul style="list-style-type: none"> • Leerkrachten
Kinderen uit kinderdagverblijf en kinderen van school nemen gelijktijdig deel aan activiteiten, voorafgaand aan school.	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen 	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagogisch medewerkers • Leerkrachten
Vestigen van vriendschappen tussen kinderen die tegelijk beginnen op school.	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen 	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagogisch medewerkers
Maatjesprogramma's tussen leerlingen en kinderen die beginnen op school.	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen 	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagogisch medewerkers • Leerkrachten
De kinderen, de ouders en de onderbouwleerkrachten ontmoeten elkaar voor de start van school.	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen • Ouders • Leerkrachten 	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagogisch medewerkers
Welkomprogramma op school.	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen • Leerkrachten 	
<i>2) Delen van informatie</i>		
Het kinderdagverblijf geeft informatie aan school. Het kinderdagverblijf overhandigt individuele ontwikkelingsplannen of portfolio's aan de leerkracht.	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagogisch medewerkers • Leerkrachten 	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen
Ouders geven informatie aan het kinderdagverblijf.	<ul style="list-style-type: none"> • Ouders • Pedagogisch medewerkers 	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen
Ouders geven informatie aan de school.	<ul style="list-style-type: none"> • Ouders • Leerkrachten 	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen
Het kinderdagverblijf organiseert oriënterende bijeenkomsten voor ouders bij de start op school.	<ul style="list-style-type: none"> • Ouders • Pedagogisch medewerkers 	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen

Vervolg tabel 3.2 Model kindvriendelijke overgang en (in)direct betrokkenen

Overgangspraktijken	Direct betrokkenen	Indirect betrokkenen
<i>3) Samenwerking</i>		
Pedagogisch medewerkers van kinderdagverblijf en leerkrachten van school formuleren en reviseren het curriculum van zowel kinderdagverblijf als de eerste jaren van school.	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagogisch medewerkers • Leerkrachten 	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen
Ontwikkelen van individuele ontwikkelingsplannen.	<ul style="list-style-type: none"> • Ouders • Pedagogisch medewerkers 	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen
Pedagogisch medewerkers en leerkrachten plannen leeractiviteiten samen, of geven samen les.	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagogisch medewerkers • Leerkrachten 	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen
Pedagogisch medewerkers, leerkracht en 'special needs'- leerkrachten zijn samen betrokken bij gesprekken over kinderen die op school starten.	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagogisch medewerkers • Leerkrachten 	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen
Gedeelde lessen voor kinderen uit kinderdagverblijf en leerlingen uit eerste groep basisschool.	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen 	<ul style="list-style-type: none"> • Pedagogisch medewerkers • Leerkrachten

3.6 Enkele internationale voorbeelden van kindvriendelijke overgang

Programma's

Er bestaan in de literatuur twee soorten programma's die behulpzaam kunnen zijn bij de overgang.

Oriëntatieprogramma's

Dit type programma's is ontworpen om kinderen en ouders te helpen bekend te raken met de school. Daarbinnen hoort het bezoeken van de school, het kennismaken met relevante personen in de school en het doorbrengen van tijd in het klaslokaal. Oriëntatieprogramma's worden ingezet als een presentatie van de school aan de ouders en hun kinderen.

Transitieprogramma's

Dit type programma's strekt zich uit over langere tijd, bevat een oriëntatietijd en is specifiek toegesneden op de individuele behoeften van kinderen en gezinnen dan de oriëntatieprogramma's. Deze programma's gaan ervan uit dat het starten op school een veranderingsproces is voor alle betrokkenen: kind, gezin en personeel. Transitieprogramma's kunnen ontworpen en geïmplementeerd worden door een team van personen die alle betrokken zijn bij de overdracht van het kind.

Adequate transitieprogramma's²² worden gekenmerkt door a) planning en evaluatie, b) bevordering van positieve relaties tussen alle stakeholders die elkaar vertrouwen en respecteren, c) wederzijdse communicatie, d) ondersteuning van leren en ontwikkelen van kinderen en e) flexibiliteit en responsiviteit. Er is géén blauwdruk van een goed transitieprogramma, een 'one size fits all'-benadering volstaat niet. Wat werkt, is situationeel gebonden en afhankelijk van wensen en behoeften van alle betrokkenen.

Projecten

Er worden in een studie van Fabian en Dunlop²³ diverse internationale projecten uit diverse landen beschreven die bijdragen aan het bevorderen van een soepele overgang.

Deelname van jonge kinderen aan activiteiten op school vóór de start van school

Eén van de projecten komt uit Schotland.²⁴ Een groep van voorschools en schools personeel heeft een plan ontworpen en uitgevoerd om kinderen ('new entrants') vanuit een voorschoolse voorziening deel te laten nemen aan hun nieuwe school. Omgekeerd hebben kinderen van de nieuwe school de oude voorschoolse voorziening bezocht. De kinderen uit voorschoolse voorzieningen namen tijdens uiteenlopende momenten in een week deel aan vier verschillende typen activiteiten met kinderen van de nieuwe school. Op die manier hebben personeel en kinderen elkaar leren kennen en is gebouwd aan vertrouwen en vertrouwdheid.

Intensieve samenwerking en afstemming tussen voorschoolse voorziening en basisschool

Een ander voorbeeld komt uit Denemarken.²⁵ In een project is het belang van 'child-ready schools' uitgewerkt. Dit betekent dat voorop stond dat de scholen klaar waren voor nieuwe kinderen uit de kinderopvang. Daartoe werkten scholen intensief samen met de kinderdagverblijven op het gebied van het bieden van continuïteit in het leerplan/curriculum om tegemoet te kunnen komen aan de behoeften van kinderen. In gezamenlijke bijeenkomsten voor pedagogisch medewerkers van kinderdagverblijven en leerkrachten van basisscholen werden foto's, tekeningen, verhalen en dergelijke getoond door pedagogisch medewerkers uit kinderdagverblijven. Op die manier kregen

²² Noel, A. (2011). Easing the transition to school. Administrators' descriptions of transition to school activities. *Australasian Journal of Early Childhood*, Volume 36, 4, 44-52.

²³ Fabian, H. en Dunlop, A-W. (2007). *Outcomes of good practice in transition processes for children entering primary school*. Working Paper 42. Bernard van Leer Foundation: The Hague, The Netherlands.

²⁴ Dunlop, A-W. A. (2002). *Early Years Educational Transitions: Working together for children in the early years*. Researching Current Transition Practice in Stirling Council, 2001-2002. Report to Stirling Council. Stirling, UK. Glasgow: University of Strathclyde.

²⁵ Broström, S. (2002). Communication and continuity in the transition from kindergarden to school. In: Fabian, H. en Dunlop, A-W.A., *Transition in the Early Years: Debating continuity and progression for children in early education*. London, UK: RoutledgeFalmer.

ontvangende leerkrachten inzicht in de leefwereld en interesses van individuele kinderen. Tegelijk werden in gezamenlijkheid transitie-activiteiten ontworpen en gepland.

In het project is ontdekt dat kinderen de overdracht naar school ook associëren met vrienden. Daarom wordt een duo-overstap (plaatsing van twee vrienden bij elkaar in de klas) naar de basisschool als belangrijk gezien. Dit biedt emotionele veiligheid en vertrouwen bij de verandering van setting.

Inzet van andere kinderen

Kinderen die een succesvolle overstap hebben gemaakt naar school kunnen advies, begeleiding en ondersteuning bieden in de nieuwe setting.²⁶ Dit kunnen 'buddies' ('maatjes') en 'siblings' (oudere broers/ zussen) zijn. 'Maatjes'-programma's koppelen oudere, meer ervaren kinderen aan jongere, minder ervaren kinderen (nieuwkomers). Ook oudere broers/zussen op school kunnen een actieve rol toebedeeld krijgen in de voorbereiding en ondersteuning van hun jongere broertje of zusje op school. Deze 'siblings' kunnen als bemiddelaars optreden.

Er zijn internationaal diverse projecten die de transitie met maatjes en 'siblings' vormgeven. Het project 'Voice of children'²⁷ onderzocht de werkwijzen waarop basisschoolkinderen betrokken kunnen worden bij de planning, implementatie en evaluatie van de overgang naar school. Er werkten vier scholen en tien voorschoolse voorzieningen aan mee. Zowel kinderen uit voorschoolse voorzieningen als basisscholen zijn betrokken, alsmede hun 'teachers'. Kinderen zijn uitgenodigd om de uitkomsten te presenteren aan een forum van deelnemers, onder wie de leerkrachten. Het project bevat tekeningen van kinderen uit voorschoolse voorzieningen over wat ze verwachten van school (bijv. spelen in de zandbak, rekenen en mijn oudere zussen zien), maar ook boeken, foto's, PowerPoint-presentaties en dvd's gemaakt door schoolkinderen over wat ze op school doen en wat je moet kunnen om mee te doen (bijv. letters herkennen, informatie opzoeken op internet, huiswerk maken, naleven gedragsregels).

De conclusies van het onderzoek naar de projecten met inzet van kinderen bij kindvriendelijke overgang zijn dat maatjes en 'siblings' beiden hulpbronnen kunnen zijn bij de transitie naar school. Ze kunnen de wereld van de voorschoolse voorziening en basisschool overbruggen door ervaringen en (praktische) informatie uit te wisselen en te delen. Uiteraard moet daarbij wel de eigen positie van het maatje en de 'sibling' in ogenschouw worden genomen. In het geval dat een oudere en jongere broer/zus tegelijkertijd starten, is het belangrijk dat de oudste ook zelf zijn of haar plekje op school en in de groep moet zien te verwerven.

²⁶ Dockett, S. en Perry, B. (2013). Siblings and buddies: providing expert advice about starting school. *International Journal of Early Years Education*, 21(4), 348-361.

²⁷ Perry, B. en Dockett, S. (2010). "How 'bout We Have a Celebration? 'Advice from Children on Starting School.'" *European Early Childhood Education Research Journal*, 19(3), 375-388.

3.7 Opbrengsten van kindvriendelijke overgang voor kinderen, ouders en personeel

Wat levert een kindvriendelijke overgang op voor kinderen, ouders en personeel? Op basis van een intensieve Australische praktijkstudie²⁸ naar uitkomsten en indicatoren van een positieve start op school, is het volgende overzicht gemaakt (zie tabel 3.3 tot en met 3.5). Er is onderscheid gemaakt tussen kinderen, gezinnen (ouders) en personeel. In de kolom uitkomsten staat telkens het effect van een succesvolle start op school. In de kolom indicatoren staat telkens op welke wijze zichtbaar is dat de start van een kind succesvol is.

Tabel 3.3 Uitkomsten en indicatoren van een positieve start op school voor kinderen

Uitkomsten	Indicatoren
<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen voelen zich veilig, zeker en ondersteund in de schoolomgeving. • Kinderen laten sociale en emotionele veerkracht zien in de schoolomgeving. • Kinderen hebben een gevoel dat ze graag bij de schoolgemeenschap willen horen. • Kinderen ervaren een ononderbroken manier van leren (doorgaande lijn). • Kinderen hebben positieve relaties met personeel en andere kinderen (klasgenoten). • Kinderen denken positief over zichzelf in termen van 'kunnen leren'. • Kinderen tonen ontvankelijkheid voor leren. 	<ul style="list-style-type: none"> • Kinderen nemen eenvoudig afscheid van ouders. • Kinderen doen actief mee op school. • Kinderen laten kennis van schoolomgeving zien, inclusief routines, personeel en hun rollen. • Kinderen hebben en maken nieuwe vrienden. • Kinderen zoeken hulp als dat nodig is. • Kinderen stellen vragen en dragen bij aan discussies in de klas. • Kinderen verkennen en proberen nieuwe dingen uit. • Kinderen zijn vertrouwd met het communiceren met leerkrachten en leeftijdgenoten.

²⁸ Nolan, A., Hamm, C., McCartin, J., Hunt., Scott, C., and Barty, K. (2009). *Outcomes and Indicators of a Positive Start to School*. Melbourne: Victoria University.

Tabel 3.4 Uitkomsten en indicatoren van een positieve start op school voor gezinnen (ouders)

Uitkomsten	Indicatoren
<ul style="list-style-type: none"> • Gezinnen hebben toegang tot informatie met betrekking tot de overdracht die past bij het gezin (maatvoering). • Gezinnen zijn betrokken bij school. • Relaties tussen gezin en school zijn respectvol, wederzijdse en responsief. • Gezinnen zijn partners van de school bij het leren en ontwikkelen van hun kinderen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ouders verstrekken informatie over hun kind/thuiscultuur. • Ouders ontvangen informatie over hun kind. • School communiceert met alle ouders en personeel van voorschoolse voorzieningen voordat kind start op school. • Ouders zijn betrokken bij/verbonden met andere ouders. • Ouders doen mee in schoolactiviteiten. • Personeel heeft positieve relaties met de kinderen en ouders (ze kennen de ouders en kinderen).

Tabel 3.5 Uitkomsten en indicatoren van een positieve start op school voor personeel

Uitkomsten	Indicatoren
<ul style="list-style-type: none"> • Personeel biedt continuïteit in het ontwikkelen en leren van kinderen. • Personeel is voorbereid en overtuigd dat ze de start op school goed kunnen regelen. • Personeel ziet ouders als partners in het ontwikkelen en leren van kinderen en bieden mogelijkheden voor ouderparticipatie en ouderbetrokkenheid. • Relaties tussen voorschools personeel en schoolpersoneel zijn wederzijds en responsief. 	<ul style="list-style-type: none"> • Informatie over het leren en de ontwikkeling van kinderen wordt overhandigd door voorschoolse voorzieningen. • Personeel heeft kennis van de verworvenheden van kinderen en passen hier de transitie-activiteiten op aan. • Schoolpersoneel heeft een respectvolle relatie met ouders en voorschools personeel, waarbinnen actief de kennis over het kind wordt gezocht en gedeeld. • School heeft contact met alle ouders en voorschools personeel van kind voordat de gang naar school begint. • Er zijn lokale netwerken van transitie ontwikkeld en gevestigd. • Voorschools en schoolpersoneel houden contact nadat de school is gestart. • Schoolpersoneel en personeel van voorschoolse voorzieningen hebben een respectvolle relatie met elkaar waarbinnen kennis over de kinderen en praktijken worden gedeeld. • Personeel ondersteunt ouders actief bij de transitie naar school.

3.8 Kernpunten en onderwerpen voor de vragenlijst

De overgang van voorschoolse voorziening naar basisschool is een belangrijke gebeurtenis in het leven van jonge kinderen. De overgang kan op verschillende manieren worden gedefinieerd. In dit rapport wordt de overgang gezien als een proces waarbij zowel professionals van voorschoolse voorzieningen en basisscholen, kind als ouders zijn betrokken. De overdracht is een onderdeel binnen de overgang, en betreft de regels, procedure en informatie die nodig zijn voor een goede start van het kind op de basisschool. Als de overgang goed wordt geregeld, nemen kinderen op prettige wijze afscheid van de voorschoolse voorzieningen, hebben kinderen een goede start in het basisonderwijs en zijn scholen klaar om nieuwe kinderen (met diverse achtergronden, capaciteiten en behoeften) te ontvangen en onderwijs te geven dat bij hen past.

De overgang wordt vaak vanuit de systeemtheorie van Bronfenbrenner bekeken. De kwaliteit van de overgang hangt af van het samenspel van factoren die gerelateerd zijn aan het kind, het gezin, de voorschoolse en schoolse voorziening ('sociaal-ecologisch systeem'). De relaties tussen de betrokkenen is van groot belang om de overgang soepel te laten verlopen.

De wijze waarop de overgang wordt geregeld, hangt samen met de inrichting van het voorschoolse en schoolse stelsel. Wereldwijd bestaan er voorschoolse stelsels die meer of minder zijn geïntegreerd (bijvoorbeeld in wet- en regelgeving, kwaliteit, toezicht en financiën) met schoolse stelsels. Op welke leeftijd maken kinderen de overstap van voorschoolse voorziening naar basisschool? Op dat punt zijn er in internationaal verband verschillen. Er zijn landen met een cohortinstroom (alle kinderen beginnen op hetzelfde moment, maar met diverse leeftijden, in het schooljaar aan de basisschool), terwijl andere landen een continue instroom hebben. Nederland is sprake van een continue instroom. Kinderen starten bij het bereiken van de schoolgaande leeftijd (4 jaar) met school.

De wijze van instroom kan van invloed zijn op de wijze waarop de overgang van het ene naar het andere stelsel is en kan worden geregeld. De situatie in Nederland kan dus niet zonder meer vergeleken worden met andere landen.

Op basis van de literatuur zijn er in algemene zin twee knelpunten aan te wijzen bij de overgang. Enerzijds is er gebrek aan coördinatie, samenwerking en afstemming tussen voorschoolse voorzieningen en basisscholen. Anderzijds zijn er verschillende visies en verwachtingen van voorschoolse voorzieningen en basisscholen over bijvoorbeeld de vaardigheden waarover kinderen moeten beschikken bij het betreden van de basisschool.

Een scan van de internationale literatuur levert op dat er een aantal principes en uitgangspunten kunnen worden aangewezen die van belang zijn van het regelen van een soepele overgang. In de kern komt dat neer op a) het borgen van continuïteit in spelen, leren en ontwikkelen (bijvoorbeeld structuur,

pedagogiek, curriculum, professionele aanpak) en b) het bouwen van relaties (bijvoorbeeld communicatie, wederzijds respect, verwachtingen in 'partnerschap') tussen direct betrokkenen (samenwerking en afstemming tussen professionals van voorschoolse en schoolse voorzieningen, kinderen en ouders), waarbij rekening moet worden gehouden met de diversiteit van kinderen en hun ouders. In bijlage 2 is een model van uitgangspunten bij kindvriendelijke overgang opgenomen.

Er zijn talrijke activiteiten te bedenken om de overgang voorspoedig te laten verlopen. Dat zijn activiteiten die personeel van voorschoolse voorzieningen, personeel van basisscholen en ouders ieder voor zich en in gezamenlijkheid kunnen doen. Denk daarbij aan het bezoeken van de nieuwe school van kinderen die op het punt staan de overstap te maken, het uitvoeren van activiteiten waaraan zowel kinderen van voorschoolse voorziening als kinderen van basisschool deelnemen, het samen (personeel van voorschoolse voorziening en personeel van basisschool) ontwerpen van een pedagogisch-didactisch aanbod om de doorgaande lijn in spelen, leren en ontwikkelen te promoten en het delen van informatie over de ontwikkeling van het kind (de 'overdracht'). In bijlage 3 zijn twee geïntegreerde praktijkmodellen van kindvriendelijke overgang opgenomen.

Er bestaan in het buitenland diverse goede voorbeelden van programma's en projecten die een kindvriendelijke overgang kunnen stimuleren. Er zijn zogeheten oriëntatieprogramma's en transitieprogramma's. Oriëntatieprogramma's richten zich primair op ouders en kinderen om snel wegwijs te worden op de nieuwe school. Transitieprogramma's zijn breder in hun opzet, gaan over het gehele proces (afscheid van voorschoolse voorziening, overgang en ontvangst op basisschool) en betrekken alle betrokkenen. Projecten kunnen de overstap van voorschoolse voorziening naar basisschool succesvol maken. Er zijn bijvoorbeeld projecten waarbij intensief wordt samengewerkt tussen personeel van voorschoolse voorzieningen en basisscholen, om zo continuïteit in spelen, leren en ontwikkelen voor kinderen te bevorderen. Er zijn ook projecten waarin 'maatjes' of broertjes/zusjes worden ingezet om de start op de basisschool te versoepelen.

Het organiseren van een kindvriendelijke overgang heeft positieve effecten op kinderen, gezinnen (ouders) en personeel. Een voorbeeld van een positief effect op kinderen is dat ze zich snel veilig en thuis voelen in de nieuwe klas tussen nieuwe klasgenoten. Een voorbeeld van een gunstig effect op ouders is dat er een vertrouwensrelatie is ontstaan met de nieuwe leerkracht. Een voorbeeld voor een positief effect op personeel van voorschoolse voorzieningen en basisscholen is dat ze samen in staat zijn om continuïteit in de ontwikkeling van kinderen te garanderen.

Uit alle literatuur komt (steeds op een ietwat andere wijze) naar voren dat het bij kindvriendelijke overgang draait om de volgende kernbegrippen:
a) samenwerking, b) relaties, c) continuïteit, d) informatieoverdracht,

e) betrekken van ouders en f) betrekken van kinderen bij activiteiten die de overstap van voorschoolse voorziening naar basisschool bespoedigen.

Vertaald naar de Nederlandse praktijk, komen we uit op de volgende vijf onderwerpen die meegenomen worden in de vragenlijst die wordt uitgezet onder kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en basisscholen:

1. samenwerking tussen voorschoolse voorzieningen en basisscholen;
2. overdracht van informatie;
3. doorgaande lijn in spelen, leren en ontwikkelen;
4. ouderbetrokkenheid;
5. kindbetrokkenheid (onder meer via 'afscheidsbeleid' door voorschoolse voorzieningen en 'wenbeleid' door basisscholen).

4 OVERGANG IN DE PRAKTIJK: RESULTATEN VRAGENLIJSTONDERZOEK

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk doen we verslag van de bevindingen van het digitale vragenlijstonderzoek onder voorschoolse voorzieningen (kinderdagverblijven en peuterspeelzalen) en scholen. De resultaten worden op sommige plaatsen verrijkt met interviewfragmenten uit de casestudies.

Met het vragenlijstonderzoek hebben we landelijk geïnventariseerd hoe de overgang van de peuterspeelzaal of het kinderdagverblijf naar de basisschool er op dit moment uitziet. Het ging hierbij om overgang in de breedste zin van het woord. Dat wil zeggen: het hele overgangsproces dat in gezamenlijkheid wordt uitgevoerd door betrokkenen, teneinde de start op school zo succesvol mogelijk te maken voor kinderen, ouders en professionals. Daarnaast ging het – in overeenstemming met de opdracht van de interdepartementale werkgroep – in het vragenlijstonderzoek nadrukkelijk om de overgang voor ‘reguliere’ kinderen, en niet om de overgang van kinderen met een extra ondersteuningsbehoefte (zorgkinderen in termen van passend onderwijs) of vve-doelgroepkinderen.

Zoals in hoofdstuk 1 vermeld, is de digitale vragenlijst uiteindelijk ingevuld door 351 kinderdagverblijven, 199 peuterspeelzalen en 347 scholen.¹

Bij kinderdagverblijven zijn het vooral locatiemanagers (40%), pedagogisch medewerkers (26%) en directieleden (17%) geweest die vragen hebben beantwoord. Bij de peuterspeelzalen betrof het met name pedagogisch medewerkers (45%) en locatiemanagers (27%). Bij scholen hebben vooral directieleden (35%), onderbouwleerkrachten (26%) en intern begeleiders (21%) de vragenlijst ingevuld.

We gaan in dit hoofdstuk eerst in op de mate waarin de verschillende elementen van kindvriendelijke overgang voorkomen op kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en scholen (paragraaf 4.2), en hoe deze worden ingevuld (paragraaf 4.3 tot en met 4.7). Daarna gaan we in op de verantwoordelijkheden en behoeften van het personeel (paragraaf 4.8), de aanwezigheid van beleid rondom de overgang van reguliere kinderen (paragraaf 4.9) en de waardering van de overgang (paragraaf 4.10). Paragraaf 4.11, ten slotte, bevat de belangrijkste punten uit dit hoofdstuk.

¹ Ten gevolge van de toegepaste weging (zie ook hoofdstuk 1) bedraagt het gerapporteerde totale aantal kinderdagverblijven 354 in plaats van 351. Bij de peuterspeelzalen heeft de weging geen effect op het gerapporteerde totale aantal.

4.2 Elementen van overgang bij reguliere kinderen

In dit onderzoek onderscheiden we vijf elementen waaruit de overgang kan bestaan. Naarmate er op kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en basisscholen sprake is van meer elementen, is er ook sprake van een steeds 'kindvriendelijker' overgang. De vijf elementen zijn:

1. samenwerking met voorschoolse voorzieningen (voor scholen) of met scholen (voor voorschoolse voorzieningen);
2. overdracht van informatie;
3. doorgaande lijn in spelen, leren en ontwikkelen;
4. ouderbetrokkenheid;
5. betrokkenheid van het kind.

Bij scholen heeft betrokkenheid van het kind bij de overgang vaak de vorm van 'wenbeleid'. Bij kinderdagverblijven en peuterspeelzalen zou men in dit kader kunnen spreken van 'afscheidsbeleid'.

We hebben de respondenten verzocht aan te geven van welke elementen er volgens hen op hun instelling sprake is bij de overgang van reguliere kinderen. Tabel 4.1 laat zien dat bijna alle scholen en voorschoolse voorzieningen hebben aangegeven dat er bij de overgang van reguliere kinderen sprake is van informatieoverdracht.

Bij de kinderdagverblijven is ouderbetrokkenheid het op één na vaakst voorkomende element. Bij peuterspeelzalen is samenwerking de nummer twee (op de voet gevolgd door ouderbetrokkenheid). Bij scholen is wenbeleid op één na vaakst voorkomende element.

Tabel 4.1 Op de instelling voorkomende elementen van het overgangsproces bij de overgang van reguliere kinderen*

	KDV	PSZ	Scholen
Samenwerking met scholen/voorschoolse voorzieningen (bijv. gezamenlijke visievorming, gezamenlijke afspraken)	53%	66%	54%
Informatieoverdracht	91%	96%	96%
Continuïteit in spelen, leren en ontwikkelen (pedagogisch didactische doorgaande lijn)	45%	56%	40%
Ouderbetrokkenheid	64%	63%	57%
'Afscheidsbeleid'/'Wenbeleid'	32%	35%	65%
N	354	199	347

* Kinderen die geen extra ondersteuningsbehoeften hebben en niet tot de vve-doelgroep behoren.

Wanneer we (in tabel 4.2) kijken naar het totale aantal elementen van overgang dat op de instellingen voorkomt, zien we dat bijna een kwart van de scholen en peuterspeelzalen (respectievelijk 24% en 23%) hebben aangegeven dat alle elementen van het overgangsproces op hun instelling

voorkomen. Bij de kinderdagverblijven is dit aandeel lager (15%). Op deze instellingen is in theorie dus sprake van de meest kindvriendelijke vorm van overgang.

Wanneer respondenten hebben aangegeven dat op hun instelling sprake is van één element van het overgangsproces, is dat in de meeste gevallen het element informatieoverdracht (72% van de kinderdagverblijven, 80% van de peuterspeelzalen en 88% van de scholen).

Bij kinderdagverblijven en peuterspeelzalen die hebben aangegeven dat er sprake is van twee elementen, zijn informatieoverdracht & ouderbetrokkenheid, en informatieoverdracht & samenwerking de meest voorkomende combinaties. Bij scholen die hebben aangegeven dat er sprake is van twee elementen, zijn informatieoverdracht & wenbeleid, en informatieoverdracht & samenwerking de meest voorkomende combinaties.

Tabel 4.2 Totaal aantal voorkomende elementen van overgang

	KDV	PSZ	Scholen
1 element	17%	14%	17%
2 elementen	28%	23%	19%
3 elementen	22%	21%	22%
4 elementen	18%	19%	18%
5 elementen	15%	23%	24%
N	354	199	347

We hebben onderzocht of het aantal scholen waarnaar kinderen uitstromen c.q. het aantal voorzieningen waar kinderen vandaan komen, samenhangt met het wel of niet voorkomen van de verschillende elementen van overgang. Hierbij vonden we dat het element samenwerking minder vaak voorkomt bij kinderdagverblijven naarmate de kinderen naar meer scholen uitstromen. Bij de peuterspeelzalen vonden we dat het element doorgaande lijn in dat geval minder vaak voorkomt. Bij de scholen vonden we geen verband tussen het aantal voorschoolse voorzieningen waaruit de instromende leerlingen afkomstig zijn en het voorkomen van de verschillende elementen van overgang.

4.3 Samenwerking

Respondenten die zeggen dat hun instelling bij de overgang van reguliere kinderen samenwerkt met andere instellingen, hebben een aantal vragen beantwoord over 'intensiefste' samenwerking die de instelling heeft.

Aspecten van samenwerking

Tabel 4.3 laat, op subtiele verschillen na, voor alle soorten instellingen een sterk gelijkend beeld zien. Het meest voorkomende aspect van samenwerking is het maken van afspraken over de (warme) overdracht van informatie,

gevolgd door een gezamenlijke visie op de overgang en het maken van afspraken over ouderbetrokkenheid bij de overdracht.

Tabel 4.3 Wilt u hieronder aangeven van welke aspecten er sprake is bij de intensiefste samenwerking die uw voorschoolse voorziening/school heeft?

	KDV	PSZ	Scholen
Er is sprake van een gezamenlijke visie op de overgang en de activiteiten daaromheen	67%	77%	72%
Er is overeenstemming over wat kinderen moeten kennen en kunnen om in te stromen op school	45%	45%	42%
Er is sprake van gezamenlijke scholingstrajecten voor pedagogisch medewerkers en leerkrachten	24%	33%	31%
Er zijn afspraken gemaakt over de (warme) overdracht van informatie	90%	93%	95%
Er zijn afspraken over realiseren/borgen van de pedagogisch didactische doorgaande lijn	31%	37%	37%
Er zijn afspraken gemaakt over de manier waarop ouders bij overgang worden betrokken	60%	60%	62%
Er zijn afspraken gemaakt over de manier waarop kinderen bij overgang worden betrokken	35%	37%	29%
Anders, namelijk	9%*	14%**	15%***
N	188	131	188

* Hier werden onder andere genoemd: dit is nog in ontwikkeling, pedagogisch medewerkers gaan samen met het kind wennen.

** Hier werden onder andere genoemd: gezamenlijke activiteiten/vieringen, met sommige scholen is de samenwerking intensiever dan met anderen.

*** Hier werden onder andere genoemd: dit is nog in ontwikkeling, gezamenlijke projecten.

Voor de meerderheid van de instellingen (79% van de kinderdagverblijven, 83% van de peuterspeelzalen en 77% van de scholen) geldt dat er bij de intensiefste samenwerking sprake is van structureel overleg op instellingsniveau (bijvoorbeeld tussen de schooldirectie/onderbouwcoördinator en de manager/ pedagogisch stafmedewerker van het kinderdagverblijf of de peuterspeelzaal). In verreweg de meeste gevallen (92% van de kinderdagverblijven, 95% van de peuterspeelzalen en 92% van de scholen) vindt dit overleg minstens twee keer per jaar plaats (zie bijlage 4).

Voor peuterspeelzalen geldt dat er bij de intensiefste samenwerking in verreweg de meeste gevallen (89%) sprake is van min of meer vaste contactmomenten op medewerkersniveau (bijvoorbeeld tussen leerkrachten en pedagogisch medewerkers). Voor kinderdagverblijven en scholen geldt dit in mindere mate (70% en 73% van de gevallen). In bijna alle gevallen (97% van de kinderdagverblijven, 99% van de peuterspeelzalen en 92% van de scholen) vindt het overleg op medewerkersniveau minstens twee keer per jaar plaats (zie bijlage 4).

Voor ruim de helft tot driekwart van de instellingen (62% van de kinderdagverblijven, 77% van de peuterspeelzalen en 60% van de scholen) geldt dat er bij de intensiefste samenwerking zowel sprake is van structureel overleg op directieniveau als op medewerkersniveau.

Peuter-kleuteroverleg op structurele basis

School, kinderopvang en peuterspeelzaal werken samen in het zogenoemde peuter-kleuter overleg, waarin ook de warme overdracht plaatsvindt. Dit overleg bestaat nu ongeveer 2,5 jaar en heeft zich gedurende die tijd ontwikkeld tot wat het nu is. Het overleg tussen de mensen op de werkvloer is de basis van de samenwerking. Aan het peuter-kleuteroverleg nemen deel: een pedagogisch medewerker van het kinderdagverblijf, een pedagogisch medewerker van de peuterspeelzaal, de onderbouwcoördinator van de basisschool, en de onderbouwleerkrachten van basisschool.

Bron: Casestudie 6

Aantal instellingen waarmee het intensiefst wordt samengewerkt

Onderstaande tabel laat zien dat de intensiefste samenwerking in het merendeel gevallen (55 en 64%) één school betreft. Voor de meeste voorschoolse voorzieningen (82 en 83%) geldt echter dat de kinderen naar meerdere scholen uitstromen.

Tabel 4.4 Aantal scholen waarnaar uitstroom plaatsvindt en aantal scholen waarmee het intensiefst wordt samengewerkt

	KDV uitstroom	KDV samenwerking	PSZ uitstroom	PSZ samenwerking
1	18%	55%	17%	64%
2 t/m 4	51%	31%	61%	22%
5 t/m 7	20%	6%	9%	4%
8 t/m 10	6%	0%	2%	3%
Meer dan 10	4%	4%	13%	5%
Weet niet	1%	3%	0%	2%
N	188	188	131	131

De belangrijkste redenen voor kinderdagverblijven en peuterspeelzalen om juist met deze school/scholen samen te werken, zijn dat deze 1) in hetzelfde gebouw (of in de directe nabijheid) van de voorschoolse voorziening gehuisvest zijn, en 2) dat de meeste kinderen naar deze school/scholen uitstromen. Ook werden wel als redenen genoemd dat de voorschoolse voorziening onderdeel is van deze school/scholen, en dat deze school/scholen tot dezelfde organisatie behoren of vanuit dezelfde grondslag werken.

Tabel 4.5 laat zien met welk aandeel van de voorschoolse voorzieningen het intensiefst wordt samengewerkt door de scholen. In ongeveer vier tiende van de gevallen gaat het om één voorschoolse voorziening, terwijl voor de meeste

scholen (94%) geldt dat de instromende leerlingen van meerdere voorschoolse voorzieningen afkomstig zijn.

Tabel 4.5 Aantal voorschoolse voorzieningen waaruit de instroom plaatsvindt en aantal voorschoolse voorzieningen waarmee het intensiefst wordt samengewerkt

	PSZ en KDV instroom	PSZ en KDV samenwerking
1	6%	42%
2 t/m 4	50%	48%
5 t/m 7	17%	4%
8 t/m 10	6%	2%
Meer dan 10	11%	2%
Weet niet	11%*	3%
N	188	188

* De reden voor dit relatief hoge percentage ten opzichte van tabel 4.4 is dat deze informatie bij de scholen op een lager niveau is verzameld (scholen is gevraagd zowel het aantal psz met en zonder vve, als het aantal kdV met en zonder vve aan te geven). Als het antwoord op een of meer van deze vier vragen miste, kon het totale aantal voorzieningen waarvan kinderen instromen niet meer worden bepaald.

Ook de scholen hebben we de vraag gesteld waarom juist met deze voorziening(en) het intensiefst wordt samengewerkt. Ook hier was, net als bij de kinderdagverblijven en peuterspeelzalen, sprake van twee belangrijke redenen, namelijk dat deze voorziening(en) in hetzelfde gebouw (of in de directe nabijheid) van de school gehuisvest zijn en dat dit de voorzieningen zijn waar de meeste leerlingen vandaan komen.

Hoewel intensiefste samenwerking dus vaak betrekking heeft op slechts een deel van het aantal instellingen waarmee mogelijk kan worden samengewerkt, vindt de intensiefste samenwerking in de regel wel plaats met de instelling(en) waar de meeste kinderen naartoe gaan/ vandaan komen.

Inpandigheid verlaagt de drempel van de basisschool

Er zijn door de inpandigheid veel momenten dat de kinderen (de peuters uit de 3+groep en de kleuters uit groep 1) elkaar zien. Die 'toevallige ontmoetingen' worden benut voor het opbouwen van een relatie. De leerkrachten kennen de peuters en ouders al bij naam als ze beginnen op school. Er zijn weinig huilende kinderen op de eerste schooldag in groep 1, omdat dit voor de instromende kinderen geen grote, onbekende stap (meer) is.

Bron: Casestudie 2

4.4 Overdracht van informatie

De meeste voorschoolse voorzieningen (88% van de peuterspeelzalen en 77% van de kinderdagverblijven) hebben afspraken met scholen over de overdracht van informatie over reguliere kinderen. Van de scholen heeft 86

procent afspraken met voorschoolse voorzieningen over de overdracht van informatie (zie bijlage 4).

Rond de 80 procent van de voorschoolse voorzieningen en scholen draagt de informatie schriftelijk of digitaal over (zie tabel 4.6). Bij ruim 60 procent van de peuterspeelzalen en scholen vindt (daarnaast) een overdrachtsgesprek plaats. Het percentage kinderdagverblijven dat overdrachtsgesprekken voert, is iets lager (53%).

Tabel 4.6 Wijze waarop de overdracht van informatie plaatsvindt

	KDV	PSZ	Scholen
Overdrachtsgesprek tussen de voorschoolse voorziening en de school	53%	65%	60%
Schriftelijk/digitaal	79%	81%	84%
Telefonisch	19%	6%	12%
Anders, namelijk	14%	10%	8%
N	322	191	334

Het overgrote deel van de voorschoolse voorzieningen (90% van de kinderdagverblijven en 94% van de peuterspeelzalen) en de scholen (85%) maakt bij de overdracht *altijd* gebruik van een overdrachtsformulier.² Slechts een enkele voorschoolse voorziening en school zeggen nooit gebruik te maken van een overdrachtsformulier (zie bijlage 4).

Ouders kiezen voor koude of warme overdracht

Wij zijn niet lijfelijk bij de warme overdracht aanwezig geweest. We hebben er wel voor getekend. Je kunt bij ons kiezen voor wel of geen warme overdracht en wij hebben daar wel voor gekozen. De leidster kan dan aan de leerkracht vertellen hoe zij jouw kind heeft ervaren al die jaren. Je hebt natuurlijk zelf wel een beeld van je kind, maar je bent er op de crèche nooit bij. Dat gesprek geeft een leerkracht wel een hoop informatie, denk ik.

Bron: Ouder van casestudie 6

Tabel 4.7 laat zien over welke gebieden het vaakst informatie wordt overgedragen. Dit zijn het sociaal-emotioneel functioneren, de taalontwikkeling en het motorisch functioneren (genoemd door vrijwel alle voorschoolse voorzieningen en scholen). Over de ontwikkeling op rekengebied wordt door ruim driekwart van de scholen en peuterspeelzalen informatie overgedragen. Dit gebied is door kinderdagverblijven iets minder vaak genoemd.

We zien in tabel 4.7 tevens dat voorschoolse voorzieningen relatief terughoudend zijn met het overdragen van informatie over de thuissituatie. Het percentage voorschoolse voorzieningen dat op dit gebied informatie overdraagt, is beduidend kleiner dan bij de eerdergenoemde aspecten.

² Ongeveer twee derde van de voorschoolse voorzieningen (66% van de kinderdagverblijven en 68% van de peuterspeelzalen) maakt gebruik van een gestandaardiseerd overdrachtsformulier (zie bijlage 4).

Tabel 4.7 Gebieden waarop de overgedragen informatie doorgaans betrekking heeft

	KDV	PSZ	Scholen
Sociaal-emotioneel functioneren	92%	95%	99%
Ontwikkeling op het gebied van taal	91%	95%	96%
Motorisch functioneren	88%	94%	89%
Ontwikkeling op het gebied van rekenen	68%	76%	78%
Thuisituatie	51%	45%	59%
Anders, namelijk	21%*	19%*	10%**
N	322	191	334

* Meest genoemd door kdv en psz: de ontwikkelingsgebieden uit het kindvolgsysteem (bijv. Kijk!), alle ontwikkelingsgebieden, algemene ontwikkeling, gezondheid/medisch, speelgedrag/creativiteit, zelfredzaamheid, welbevinden.

** Zelfredzaamheid, speel-/werkgedrag, medische gegevens, de ontwikkelingsgebieden uit het kindvolgsysteem (bijv. Kijk!)

In tabel 4.8 is te zien dat volgens twee derde van de voorschoolse voorzieningen (67% van de kinderdagverblijven en 70% van de scholen) de informatie die wordt overgedragen gegevens uit een kindvolgsysteem bevat. Volgens de scholen is dit bij minder dan de helft van de overdrachten (43%) het geval. Het aandeel voorschoolse voorzieningen en scholen dat stelt dat er nooit gegevens uit een kindvolgsysteem in de overgedragen informatie is opgenomen, is zeer beperkt (3% van de kinderdagverblijven en peuterspeelzalen 7% van de scholen).

Tabel 4.8 Bevat de overgedragen informatie gegevens uit een kindvolgsysteem?

	KDV	PSZ	Scholen
Altijd	67%	70%	43%
Vaak	13%	8%	12%
Soms	18%	18%	38%
Nooit	3%	3%	7%
N	322	191	334

In ruim de helft tot twee derde van de gevallen (52% van de kinderdagverblijven en 67% van de peuterspeelzalen) vindt de overdracht van de gegevens één maand of korter voor de vierde verjaardag van het kind plaats (zie bijlage 4).

Gebruikmaken van kindvolgsysteem bij overdracht

Zowel bij de peuters als in de kleutergroepen wordt gebruikgemaakt van KJK! In het overdrachtsgesprek dat de pedagogisch medewerker met de leerkracht heeft, worden de KJK!-gegevens besproken. De pedagogisch medewerker vertelt daar ook haar eigen ervaringen met het kind bij. De gegevens uit KJK! worden overgezet van de peutergroep naar de basisschool. Voorafgaand aan het gesprek tussen pedagogisch medewerker en leerkracht heeft de pedagogisch medewerker al een gesprek met de ouders gehad. In dit gesprek wordt verteld wat er aan de basisschool verteld zal worden. Als de ouders daar zelf om vragen, wordt er een verslag van het gesprek gemaakt, maar dat is niet standaard. De ouders zetten geen handtekening voor de overdracht van gegevens. In de gemeente is wel een standaardoverdrachtsformulier, maar daar wordt door de school geen gebruik van gemaakt. De school gebruikt de gegevens uit KJK! en het eigen intakeformulier.

Bron: Casestudie 1

Bijna alle kinderdagverblijven (96%) en peuterspeelzalen (94%) betrekken ouders altijd of vaak bij de informatieoverdracht. Bij de scholen is dat met 83 procent iets minder vaak het geval (zie bijlage 4). Dit verschil zou verklaard kunnen worden doordat ouders de overdrachtsformulieren niet altijd doorgeven aan de school.

De betrokkenheid van ouders omvat in een grote meerderheid van de gevallen (88% van de instellingen) minstens het al dan niet toestemming verlenen voor de overdracht van de informatie over hun kind (zie tabel 4.9). Daarnaast wordt ouders op (ruim) zeven tiende van de voorschoolse voorzieningen de mogelijkheid geboden om de informatie voor de overdracht in te zien en daarop te reageren. Op een beperkt deel van de voorschoolse voorzieningen en scholen (10 tot 15%) zijn ouders aanwezig bij het overdrachtsgesprek/de warme overdracht.

Tabel 4.9 Manieren waarop ouders worden betrokken bij de overdracht van informatie

	KDV	PSZ	Scholen
Aan ouder wordt toestemming gevraagd voor de overdracht van informatie	88%	88%	88%
Ouders 'overhandigen' de informatie zelf aan de basisschool	38%	30%	37%
Ouders mogen de informatie van te voren inzien	53%	56%	39%
Ouders mogen de informatie van te voren inzien en erop reageren	70%	73%	40%
Ouders zijn aanwezig bij de mondelinge overdracht/het overdrachtsgesprek	15%	16%	17%
Anders, namelijk	15%*	10%*	13%**
N	318	187	318

* Meest genoemd door kdv en psz: de informatie wordt met de ouders besproken in een eindgesprek (en ze krijgen deze mee), ouders van vve- en zorgkinderen wordt wel gevraagd aanwezig te zijn bij het overdrachtsgesprek, andere ouders niet, bij warme overdracht zijn ouders erbij.

** Ouders hebben een eindgesprek op de peuterspeelzaal, de informatie komt ter sprake bij een (van de) gesprek(ken) op school, wanneer het een zorgkind betreft zijn ouders bij het overdrachtsgesprek aanwezig.

Overdracht van informatie tijdens het eindgesprek met pedagogisch medewerker, leerkracht én ouders

Bij het verlaten van de peuterspeelzaal/het kinderdagverblijf (de 3+groep) vindt een eindgesprek plaats. Dit is een vorm van warme overdracht. Het gesprek begint met de pedagogisch medewerker en de ouders. In de tweede helft van het gesprek komt de leerkracht erbij die het kind in groep 1 krijgt. In dit gesprek wordt ook om toestemming gevraagd van de ouders: mogen we de gegevens overdragen? Het is nog nooit voorgekomen dat ouders de overdracht van informatie weigerden.

Als je een goede relatie hebt met de ouders, dan levert de overdracht van informatie geen problemen op. Het is zaak om ouders op het gemak te laten voelen en hen serieus te nemen. Laten blijken dat hun kind ertoe doet. Dan gaan ouders open. Eigenlijk zou voor alle kinderen in Nederland een warme overdracht moeten plaatsvinden.

Bron: Casestudie 2

Kanttekeningen bij informatieoverdracht

Slechts enkele respondenten van voorschoolse instellingen zijn van mening dat er wel eens informatie wordt overgedragen die eigenlijk 'te ver' gaat als het gaat om de privacy van kinderen en ouders (zie bijlage 4). Ook voor scholen geldt dat het slechts enkele respondenten betreft die de ontvangen informatie te ver vindt gaan. Op de vraag naar wat voor 'soort' informatie het in dergelijke gevallen gaat, noemen de meeste respondenten gegevens over de thuissituatie.

Grenzen aan informatieoverdracht

Aan de overdracht van informatie zitten grenzen. Wanneer zaken zijn afgesloten, worden ze niet nog eens tijdens de overdracht genoemd. Anders krijgen kinderen toch al snel 'een stempel'. De over te dragen informatie moet dus wel relevant zijn. Niet meer ter zake doende informatie wordt niet overgedragen.

Bron: Casestudie 10

Belang van relevantie

Als het maar relevant is voor het functioneren van je kind, dan is het goed. We zouden het bijvoorbeeld niet erg hebben gevonden als er in het overdrachtsboekje had gestaan "Vader van het kind heeft ernstige ziekte".

Bron: Ouders van Casestudie 3

4.5 Doorgaande lijn

Respondenten die hebben gezegd dat er op hun instelling bij de overgang sprake is van continuïteit in spelen, leren en ontwikkelen, hebben we gevraagd om welke 'onderwerpen' het op daarbij op hun instelling gaat.

Tabel 4.10 laat zien dat de overgedragen informatie ten behoeve van de 'doorgaande lijn' het vaakst (in ruim zeven tiende van de gevallen) het pedagogisch klimaat betreft.

Kinderdagverblijven en peuterspeelzalen voorzien de scholen daarnaast relatief vaak van informatie over hun wijze van spelbegeleiding en hun educatieve aanbod. Voor peuterspeelzalen geldt dat zij de scholen ook relatief vaak voorzien van informatie over de gevolgde didactische benadering.

Scholen geven aan daarnaast relatief vaak informatie over het educatieve aanbod en de didactische benadering van de voorschoolse voorzieningen te ontvangen.

Tabel 4.10 Welke onderwerpen aangaande de continuïteit van spelen, leren en ontwikkelen komen doorgaans aan de orde in de informatie die uw voorschoolse voorziening overdraagt/uw school ontvangt?

	KDV	PSZ	Scholen
Pedagogisch klimaat	73%	71%	76%
Wijze van spelbegeleiding/-verrijking	59%	66%	56%
Wijze van omgaan met belonen en straffen	34%	32%	24%
Wijze waarop conflicten worden opgelost	41%	39%	30%
Wijze van omgaan met gedragsproblemen	44%	55%	45%
Educatief aanbod/leerplan	52%	58%	64%
Didactische benadering/wijze van ontwikkelingsstimulering	46%	61%	58%
Wijze van (niveau)differentiatie	26%	39%	33%
Gebruikte instructiemethoden	33%	38%	27%
Hoe wordt omgegaan met diverse leerstijlen	12%	13%	11%
Gebruik van ICT	3%	7%	6%
Anders, namelijk	16%*	12%**	14%***
N	185	111	140

* Gebruikte methode/observatie-instrument, de informatie heeft alleen betrekking op het kind, de ontwikkeling van het kind.

** Dit wordt in het overleg besproken, dit is al bekend door jarenlange samenwerking, ontwikkeling van het kind, onderwijsbehoefte van het kind.

*** Gebruik van methoden, dit is nog in ontwikkeling, aansluitend bij wat het kind nodig heeft, thema-jaarplan wordt gedeeld.

Ruim acht tiende van de kinderdagverblijven en peuterspeelzalen (86 en 84%) is van mening dat de informatie die zij aan de scholen overdragen voldoende tot goed bruikbaar is voor het realiseren van een doorgaande lijn. Het aandeel scholen dat deze mening is toegedaan is met 80 procent bijna net zo groot (zie tabel 4.11).

Tabel 4.11 Bruikbaarheid van de overgedragen informatie voor het realiseren van een doorgaande pedagogisch-didactische lijn?

	KDV	PSZ	Scholen
Ja, de informatie is goed bruikbaar	37%	40%	41%
Ja, de informatie is voldoende bruikbaar	39%	44%	39%
Soms voldoende/soms onvoldoende bruikbaar	13%	8%	17%
Onvoldoende bruikbaar	2%	1%	1%
Slecht bruikbaar	0%	0%	1%
Weet niet	9%	8%	1%
N	160	111	140

Respondenten die zeiden de informatie niet of niet altijd even bruikbaar te vinden, hebben wij gevraagd welke informatie er volgens hen ontbreekt.

Verskillende respondenten van kinderdagverblijven antwoordden hierop dat het overgangsproces en de overdrachtsformulieren nog in ontwikkeling zijn. Ook werd meerdere malen genoemd dat het kinderdagverblijf en de school niet altijd goed bij elkaar aansluiten wat betreft uitgangspunten en/of het kindvolgsysteem waarmee gewerkt wordt. Door de respondenten van scholen werd meerdere malen opgemerkt dat de informatie die zij ontvangen erg summier is. Ook werd meerdere malen genoemd dat de informatie niet veel zegt.³

Kinderopvang en basisonderwijs in één structuur

De directeur geeft aan dat het ideaal zou zijn als kinderopvang en onderwijs in één financiële en juridische structuur vorm zouden kunnen krijgen. Ook zou het mooi zijn als peuters en (jongste) kleuters in één groep mogen worden opgevangen. Nu mag dat niet. Maar voor een echt kindvriendelijke overdracht zou het heel mooi zijn als je een combinatiegroep van 3- en 4-jarigen kunt maken. Kinderen die zich snel ontwikkelen, kunnen dan al meedoen met activiteiten voor de oudere kinderen en kinderen die wat meer tijd nodig hebben kunnen zich nog (gedeeltelijk) bij de 3-jarigen aansluiten.

Bron: Casestudie 1

4.6 Ouderbetrokkenheid

Nagenoeg alle voorschoolse voorzieningen (99% van de kinderdagverblijven en 96% van de peuterspeelzalen) hebben, voorafgaand aan het afscheid van het kind, contact met de ouders in het kader van de overgang. Van de scholen heeft 98 procent contact met de ouders voor de intrede van het kind op de school (zie bijlage 4).

³ De antwoorden van de peuterspeelzalen op deze vraag liepen te sterk uiteen om een beeld te kunnen schetsen.

Bij de voorschoolse voorzieningen vindt dit contact plaats in de vorm van een exitgesprek. Het soort personen dat daar, naast de pedagogisch medewerker en de ouder(s) eventueel ook bij aanzit, varieert.⁴ Een aantal respondenten omschrijft dit gesprek specifiek als 'de bespreking van het overdrachtsformulier' en 'het vragen van toestemming voor de informatieoverdracht'.

Bij de scholen zijn een intakegesprek met de directie en een kennismaking in de klas de vaakst voorkomende manier om ouders bij de overgang te betrekken. Respectievelijk 78 en 82% van de scholen geeft aan dit te doen (zie bijlage 4).

Contact met ouders

Kind en ouders moeten zich 'gezien' voelen. De school realiseert dit door de volgende activiteiten:

-Kinderen mogen vijfmaal komen wennen voordat ze 4 jaar worden. Dat is ook voor ouders belangrijk.

-Als het kind eenmaal op school zit, houdt de onderbouwcoördinator ook een intakegesprek met de ouders. Zijn ze goed op de hoogte van alles? Hoe hebben ze de overstap ervaren, hoe vinden ze tot nu toe hoe het gaat?

-Als het kind enkele maanden op de school zit, dan gaat de leerkracht ook op huisbezoek om te praten over hoe het in de klas met hun kind gaat. Ouders waarderen dit heel erg.

Bron: Casestudie 6

4.7 Betrokkenheid van kinderen

Afscheid van de voorschoolse voorziening

Nagenoeg alle voorschoolse voorzieningen (98% van de kinderdagverblijven en peuterspeelzalen) die hebben aangegeven dat zij de kinderen bij de overgang betrekken, besteden expliciet aandacht aan het naderende afscheid van het kind (zie bijlage 4).

Tabel 4.12 laat zien dat er op de laatste dag bijna altijd een 'afscheidsfeestje' wordt gevierd. Ouders/verzorgers zijn hier in de meeste gevallen bij. Op twee derde van de kinderdagverblijven en peuterspeelzalen wordt er in individuele gesprekjes met kind ingegaan op hoe het straks op school zal zijn. Dit laatste gebeurt, in iets mindere mate, ook groepsgewijs.

⁴ Bijvoorbeeld de locatiemanager van de voorschoolse voorziening, de onderbouwleerkracht, de intern begeleider van de school.

Tabel 4.12 Activiteiten van voorschoolse voorzieningen rondom het afscheid van kinderen

	KDV	PSZ
Kinderen wordt gevraagd iets te maken (bijv. door tekenen, schilderen, bouwen, kleien, etc.) over hoe ze denken dat het straks op school zal zijn	14%	3%
Er wordt in individuele gesprekjes ingegaan op hoe kinderen denken dat het straks op school zal zijn	67%	67%
Kinderen die de overgang inmiddels zelf hebben meegemaakt, komen terug om erover te vertellen	15%	10%
Er komt een basisschoolleerkracht op bezoek in de groep om de kinderen over school te vertellen	4%	9%
Er wordt in de groep aandacht besteed aan wat de kinderen op de basisschool kunnen verwachten (op welke manier het anders zal zijn dan op de voorschoolse voorziening)	49%	58%
Als kinderen voor het laatst komen, wordt er in de groep aandacht besteed aan het feit dat het hun laatste dag is	96%	98%
Het afscheid van het kind wordt gevierd in de aanwezigheid van de ouders/verzorgers	68%	83%
Kinderen die binnenkort naar school gaan, worden gestimuleerd om rollenspellen of spelletjes te doen die daarmee te maken hebben	17%	17%
Anders, namelijk*	43%	44%
N	113	69

* Meest genoemd door beide soorten instellingen: kinderen gaan wennen op school, gezamenlijke activiteiten met school, peuters en kleuters spelen samen buiten.

Afscheid van het kinderdagverblijf

Op het kinderdagverblijf is een map gemaakt waarin allerlei werkjes van het kind zijn verzameld en waarin de andere kinderen tekeningen hebben gemaakt. Dit is bij het afscheid aan het kind gegeven, als herinnering. De pedagogisch medewerkers hebben ook een verslag over de ontwikkeling van het kind geschreven, voor de ouders. Er is een afscheidsfeestje gevierd waar moeder ook bij aanwezig was.

Bron: Ouder van casestudie 1

Afscheidsfeestje

Voor het afscheid van haar zontje Beer van de peuters had de moeder een taart gemaakt. Beer mocht op de stoel staan, er werden liedjes gezongen en bellen geblazen die de kinderen door mochten prikken. Dat duurde ongeveer een kwartier. Beer heeft een kadootje gegeven aan de pedagogisch medewerker. Het afscheid leek erg op een verjaardag en dat was er ook wel een beetje verwarrend aan, want Beer was nog niet jarig.

Bron: Ouder van casestudie 4

Wennen bij de kleuters

Van de scholen die zeggen kinderen bij de overgang te betrekken, heeft 90 procent van tevoren contact met het kind (zie bijlage 4). Dit contact bestaat in de meeste gevallen (op 87% van de scholen) uit een kennismakingsbezoek van het kind, samen met ouder(s) aan de klas. Op een derde van de scholen

komen kinderen (ook) samen met andere instromers kennismaken in de klas. In ongeveer een tiende van de gevallen gaat de leerkracht van tevoren op huisbezoek, of komt de leerkracht op bezoek bij de voorschoolse voorziening (zie bijlage 4).

We hebben de scholen ook gevraagd aan te geven welke activiteiten zij organiseren rondom de daadwerkelijke intrede van kinderen op de school (zie tabel 4.13). Voor bijna alle scholen (96%) geldt dat kinderen eerst een aantal keren komen wennen/oefenen. Ook wordt er op het overgrote deel van de scholen (89%) aandacht besteed aan de eerste dag van het kind, de rituelen en gewoontes van de klas, en heeft de leerkracht na enige tijd een gesprek met de ouders over hoe het gaat.

Tabel 4.13 Activiteiten van scholen rondom de intrede van kinderen

	Scholen
Kinderen komen, voor ze officieel naar school gaan eerst (een aantal keren) wennen	96%
Als het kind voor het eerst naar school gaat, wordt er in de klas aandacht besteed aan het feit dat het zijn/haar eerste dag is	89%
Kinderen die afkomstig zijn van dezelfde voorschoolse voorziening starten in dezelfde klas	15%
Er wordt door de leerkracht aandacht besteed aan het dagritme, de rituelen en de gewoontes van de klas, zodat het kind deze kan leren kennen	89%
Het kind wordt gekoppeld aan een buddy of maatje (bijv. een oudste kleuter)	50%
Het kind wordt gekoppeld aan zijn/haar oudere broer of zus	2%
De leerkracht heeft na enige tijd een gesprek met de ouders over hoe het gaat	89%
De leerkracht heeft na enige tijd een gesprek met het kind over hoe hij/zij het naar school gaan tot dan toe ervaart	44%
Anders, namelijk*	14%
N	224

* Meest genoemd: de leerkracht komt binnen een bepaalde periode op huisbezoek, er is na enige tijd een kennismakingsgesprek, informeel contact tijdens de inloop over hoe het gaat, kinderen krijgen een welkomstkaart thuisgestuurd.

Een kaart van de nieuwe juf/meester

Als de kinderen bijna de overstap maken om naar groep 1 te gaan, ontvangen ze thuis een kaart van de juf/meester waarin staat dat het leuk en spannend is dat ze naar groep 1 gaan. Deze kaart is aan de kinderen gericht. De ouders geven aan dat de kinderen hier heel enthousiast op reageren en het gevoel kregen 'ik ben welkom, ze wachten op mij'. Voor de ouders en kinderen maakt dit een heel warm welkom. Ouders mogen ook mee met de kinderen op 'snuffelstage' in groep 1. Hier maken leerkrachten en ouders al even contact.

Bron: Ouders van casestudie 2

Starten bij de kleuters

Er is een kennismakingsgesprek tussen leerkracht, ouders en kind en het kind mag voor de echte start vijf tot tien dagdelen komen wennen op school. Als de kinderen 4 jaar zijn, start het kind op school. Het kind wordt geïntroduceerd in de klas, maar hiervoor zijn geen vaste rituelen (wel als het gaat om kinderen met een speciale zorgbehoefte die juist behoefte hebben aan een uitgebreidere introductie). Wel krijgt elk nieuw kind een 'maatje': een ouder kind uit de groep dat hem/haar helpt te wennen en zich de gewoontes van de groep eigen te maken. Dit maatje is (juist) geen ouder broertje of zusje van het kind.

Bron: Casestudie 9

4.8 Verantwoordelijken en behoeften van personeel

Verantwoordelijkheden

Op kinderdagverblijven en peuterspeelzalen zijn de pedagogisch medewerkers nagenoeg altijd (94 tot en met 98% van de gevallen) betrokken bij de verschillende elementen van het overgangsproces. Als het gaat om samenwerking, zijn de leidinggevendenden/locatiemanagers vaak ook betrokken (47% van de kinderdagverblijven en 34% van de peuterspeelzalen), gevolgd door directeuren/bestuurders en coaches (zie bijlage 4).

Voor de scholen geldt dat leerkrachten in hoge mate betrokken zijn bij alle elementen van het overgangsproces, maar vooral bij het wennen (98%). Als het gaat om samenwerking zijn intern begeleiders ook zeer vaak betrokken (68%), gevolgd door de directie (38%) en de onderbouwcoördinatoren (32%). Intern begeleiders zijn ook vaak betrokken bij de overdracht van informatie en het realiseren/borgen van de doorgaande lijn (zie bijlage 4).

Behoeften van personeel

We hebben de respondenten gevraagd om aan te geven op welke gebieden rondom overgang er naar hun inschatting behoeften bestaan onder het personeel. Tabel 4.14 laat zien dat er op alle soorten instellingen, maar het meest op de kinderdagverblijven en peuterspeelzalen, behoefte bestaat aan meer tijd/gelegenheid om meer aandacht te kunnen besteden aan de overgang. De behoefte aan meer afstemming ten aanzien van de extra ondersteuning van kinderen blijkt bij alle soorten instellingen in even grote mate aanwezig te zijn. Over het algemeen bezien lijkt het personeel van de voorschoolse voorzieningen meer behoeften te hebben in het kader van de overgang dan het personeel van de scholen.

Tabel 4.14 Behoeften van personeel in het kader van de overgang

	KDV	PSZ	Scholen
Tijd/gelegenheid om aandacht te kunnen besteden aan de overgang	53%	47%	35%
Afstemming met de scholen/voorschoolse voorzieningen t.a.v. extra ondersteuning voor kinderen	34%	34%	33%
Afstemming met de scholen/voorschoolse voorzieningen op pedagogisch gebied	33%	32%	27%
Evaluatie/reflectie op de bestaande praktijk t.b.v. vergroten efficiëntie en effectiviteit	32%	36%	27%
Een werkwijze, procedure programma rondom de overgang, opgesteld in samenwerking met scholen/voorschoolse voorzieningen	31%	21%	21%
Afstemming met de scholen/voorschoolse voorzieningen didactische gebied	28%	34%	28%
Scholing/cursussen voor pedagogisch medewerkers/ leerkrachten	22%	17%	5%
Afspraken over verantwoordelijkheden rondom overgang	14%	15%	12%
Geen	11%	16%	26%
Anders, namelijk	10%*	9%**	13%***
Weet niet	8%*	7%**	6%
N	354	199	347

* Meest genoemd: het is niet duidelijk wat de scholen met de informatie doen, er is geen terugkoppeling, we voelen ons niet altijd serieus genomen door de scholen.

** Ook verschillende respondenten van peuterspeelzalen noemen hier het ontbreken van de terugkoppeling van scholen.

*** Hier is een aantal keren gezegd dat afstemming in ontwikkeling is. Ook werden, onder andere, genoemd: behoefte aan een observatie-instrument/leerlingvolgsysteem, meer tijd voor overleg, en samenwerking op het gebied van hoogbegaafde kinderen.

Er bestaat bij kinderdagverblijven vooral behoefte aan scholing/cursussen op het gebied van de onderwerpen: doorgaande lijn, communicatie (met school, ouders of beide), het gebruik van kindvolgsystemen en ouderbetrokkenheid. Bij peuterspeelzalen heeft men vooral behoefte aan scholing op het gebied van de communicatie met leerkrachten.

Taakuren voor goede overdracht

Het zou fijn zijn als de overheid iets kan doen aan de taakuren van kinderopvangleidsters (die hebben ze nu niet en dat brengt een financieel knelpunt met zich mee). Commerciële instellingen kunnen niet alle uren die een goede overdracht met zich meebrengt betalen.

Bron: Casestudie 3

Warme overdracht als standaard

De overheid zou een warme overdracht meer kunnen stimuleren. Deze wordt namelijk zeer gewaardeerd door het basisonderwijs en het is beter voor kinderen (door de kennis die een school bij de start al over het kind heeft).

Bron: Casestudie 7

Hoger werk- en denkniveau pedagogisch medewerkers

Er komt tegenwoordig zo veel meer kijken bij het beroep van pedagogisch medewerker dat het werk- en denkniveau eigenlijk omhoog zou moeten.

Bron: Casestudie 6

4.9 Beleid rondom overgang

We hebben alle respondenten gevraagd of er op hun instelling beleid is geformuleerd en vastgelegd ten aanzien van het overgangsproces van reguliere kinderen. Er bleek bij 84 procent van de kinderdagverblijven beleid, 92 procent van de peuterspeelzalen en 77 procent van de scholen het geval te zijn.⁵

Tabel 4.15 laat zien dat beleid rondom het overgangsproces altijd, of bijna altijd, de overdracht van informatie omvat. Bij scholen omvat dit beleid daarnaast vaak ook de samenwerking met voorschoolse voorzieningen en het wennen. Bij kinderdagverblijven en peuterspeelzalen zijn ouderbetrokkenheid en samenwerking met scholen de elementen van overgang waar ook vaak beleid op is gemaakt. Verder valt op dat slechts een heel klein deel (4%) van scholen zegt dat er beleid is geformuleerd op het gebied van ouderbetrokkenheid.

Tabel 4.15 Elementen van overgang waarvoor beleid is gemaakt op voorschoolse voorzieningen/scholen

	KDV	PSZ	Scholen
Samenwerking met scholen/voorschoolse voorzieningen	47%	65%	63%
Overdracht van informatie over kinderen	93%	100%	97%
Continuïteit in spelen, leren en ontwikkelen (pedagogisch-didactische doorgaande lijn)	31%	35%	34%
Ouderbetrokkenheid	53%	62%	4%
Afscheidsbeleid/wenbeleid	30%	25%	60%
Anders, namelijk	5%*	3%**	2%**
N	297	182	267

* Meest genoemd: gemeentelijk overdrachtsformulier, beleid is nog in ontwikkeling.

** Meest genoemd: beleid is nog in ontwikkeling.

We hebben de respondenten ook gevraagd naar de aanwezigheid van gemeentelijk beleid rondom de overgang van reguliere kinderen. Ongeveer de helft van de respondenten (44 tot en met 56%) zegt dat dit in hun gemeente het geval is.

⁵ Van de scholen en kinderdagverblijven waar geen beleid is geformuleerd, geeft drie tiende tot een derde van de respondenten aan dat men wel bezig is met de voorbereidingen hiervoor (zie bijlage 4).

Tabel 4.16 Zijn er in gemeentelijk verband afspraken geformuleerd over hoe de overgang van reguliere kinderen eruit moet zien?

	KDV	PSZ	Scholen
Ja	54%	56%	44%
Nee	20%	17%	21%
Weet niet	25%	27%	35%
N	354	199	347

Gevraagd naar een nadere toelichting op deze afspraken (“Wat houden deze afspraken in?”) wordt door kinderdagverblijven bijna altijd gerefereerd aan een gemeentelijk/gemeenschappelijk overdrachtsformulier. Een enkele keer zijn er afspraken gemaakt over een (digitaal) volgsysteem. Verschillende respondenten geven aan dat het overdrachtsformulier is opgesteld door de partijen die aan gemeentelijk vve-overleg deelnemen.

Ook een zeer groot deel van de peuterspeelzalen en scholen verwijst in hun toelichting naar aanwezigheid van een gemeentelijk/gemeenschappelijk overdrachtsformulier. Verschillende respondenten tekenen daarbij aan dat er in het geval van vve-kinderen een warme overdracht plaatsvindt.

Onderscheid in groepen

We hebben de respondenten gevraagd of er op hun kinderdagverblijf, peuterspeelzaal of school bijzondere groepen worden onderscheiden als het gaat om de overgang. Dit blijkt bij een ruime helft van de kinderdagverblijven (54%) en scholen (53%) het geval te zijn. Bij de peuterspeelzalen wordt er met 63 procent het vaakst onderscheid gemaakt in groepen.

Tabel 4.17 Het onderscheiden van groepen bij de overgang

	KDV	PSZ	Scholen
Wij onderscheiden geen groepen bij de overgang	46%	37%	47%
Wij onderscheiden kinderen met een extra ondersteuningsbehoefte (zorgkinderen in de sfeer van passend onderwijs) als een aparte groep	32%	38%	40%
Wij onderscheiden kinderen met risico op een taalachterstand/onderwijsachterstand (vve-doelgroepkinderen) als een aparte groep	40%	49%	40%
Andere groep(en), namelijk	6%*	5%**	4%***
N	354	196	345

* Meest genoemd: kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, kinderen met opvallend gedrag, kinderen die extra aandacht nodig hebben.

** Meest genoemd: kinderen die risico lopen op een achterstand, kinderen waarover zorgen bestaan.

*** Meest genoemd: kinderen met een ontwikkelingsvoorsprong, kinderen met een ontwikkelingsachterstand, kinderen met (risico op) gedragsproblemen.

We hebben onderzocht of het wel of niet onderscheiden van groepen bij de overgang samenhangt met bepaalde kenmerken van de instellingen.

Voor kinderdagverblijven en peuterspeelzalen vonden we dat het aantal kindplaatsen (locatiegrootte) en het aantal locaties van de houder (organisatiegrootte) niet samenhangen met het wel of niet onderscheiden van groepen. Het wel of niet aanbieden van vve hangt daar wel mee samen: vve-locaties maken vaker onderscheid in groepen. Voor kinderdagverblijven geldt dat aanwezigheid van in gemeentelijk verband geformuleerde afspraken ten aanzien van de overgang van reguliere kinderen wel uitmaakt (zij maken dan vaker onderscheid), maar voor peuterspeelzalen geldt dat niet.

Voor scholen vonden we dat grotere scholen vaker onderscheid maken in groepen. Ook scholen uit gemeenten waar sprake is van in gemeentelijk verband geformuleerde afspraken rondom de overgang van reguliere kinderen maken vaker onderscheid in groepen. Onderscheid in groepen bleek niet samen te hangen met de instroom. Dit geldt zowel voor het soort voorziening⁶ als het aantal voorzieningen waarvan de instroom afkomstig is. Het maakt voor het onderscheid in groepen ook niet uit of de school de drempel voor gewichtenleerlingen wel of niet heeft gehaald.

Onderscheid in groepen

Er worden bij overdracht twee groepen onderscheiden:

- *Reguliere kinderen. Hiervoor vindt geen warme overdracht plaats. De pedagogisch medewerker van het kinderdagverblijf vult het overdrachtsboekje in en bespreekt dit met de ouders. Nadat de ouders hebben toegestemd met de gegevensoverdracht geeft de leidster het boekje, soms vergezeld van een mondelinge toelichting, aan de leerkracht.*
- *Vve-doelgroepkinderen en kinderen met behoefte aan extra ondersteuning. Deze kinderen krijgen een warme overdracht, hetgeen erop neerkomt dat de toekomstige leerkracht en de intern begeleider aanschuiven bij het exitgesprek bij het kinderdagverblijf, en dat de leidster van het kinderdagverblijf aanschuift bij het startgesprek op school.*

P.S. In de gemeente wordt al jarenlang gebruikgemaakt van een overdrachtsboekje.

Bron: Casestudie 3

4.10 Waardering van de overgang

Drie tot vier tiende van de respondenten oordeelt, over het geheel bezien, zeer positief over de overgang van reguliere kinderen zoals die op dit moment op hun instelling plaatsvindt. Slechts een klein gedeelte van de respondenten (5 tot 8%) oordeelt meer negatief dan positief over de huidige wijze rondom overgang.

⁶ We hebben hierbij onderscheid gemaakt in kinderdagverblijven met vve, kinderdagverblijven zonder vve, peuterspeelzalen met vve en peuterspeelzalen zonder vve.

Tabel 4.18 Oordeel over de manier waarop de overgang van reguliere kinderen plaatsvindt

	KDV	PSZ	Scholen
Zeer positief	34%	39%	31%
Meer positief dan negatief	59%	56%	61%
Meer negatief dan positief	7%	5%	8%
Zeer negatief	0%	0%	0%
N	354	199	347

Respondenten konden desgewenst hun oordeel toelichten. Veel mensen hebben hier gebruik van gemaakt.

Respondenten van kinderdagverblijven zeggen vaak dat de overgang beter/efficiënter zou kunnen. Verder valt uit een aantal toelichtingen op te maken dat de overdrachtsgegevens niet altijd door scholen worden ontvangen, omdat ouders het overdrachtsformulier niet doorgeven aan de school of omdat de school de overdrachtsformulieren die digitaal klaarstaan niet inkijkt. Daarnaast werd genoemd dat een warme overdracht voor reguliere kinderen van toegevoegde waarde zou kunnen zijn.

Uit de toelichtingen van respondenten van peuterspeelzalen valt vooral op dat een aantal heel tevreden is en dat een aantal laat weten dat er nog veel te ontwikkelen/verbeteren valt. Daardoor ontstaat de indruk dat er grote verschillen bestaan in de mate waarin de overgang tussen peuterspeelzalen en scholen is uitgewerkt en gestalte heeft gekregen.

In de toelichtingen van de basisscholen werd genoemd dat de formulieren met overdrachtsgegevens niet altijd even informatief zijn (summier, standaard-afvinklijst, vaag, minder inhoudelijk etc.) dat afspraken nog daadwerkelijk vorm moeten krijgen, dat er niet met alle voorschoolse voorzieningen een goede overdracht plaatsvindt, en dat men liever een warme overdracht zou hebben.

Verreweg de meeste kinderdagverblijven (95%), peuterspeelzalen (91%) en scholen (94%) zijn van mening dat hun instelling voldoende tot goed in staat is om kinderen en ouders een goede start te laten maken op school. Daarnaast bestaat bij de meeste respondenten het beeld dat de groep kinderen die kans loopt om bij de overgang problemen te ervaren vrij klein is (zie tabel 4.20).

Tabel 4.19 Is uw voorschoolse voorziening/school in staat om kinderen en ouders een goede start te geven op school?

	KDV	PSZ	Scholen
Ja, daar zijn we goed toe in staat	49%	54%	57%
Ja, daar zijn we voldoende toe in staat	46%	37%	37%
Daar zijn we soms voldoende/soms onvoldoende toe in staat	5%	9%	6%
Nee, daar zijn we onvoldoende toe in staat	0%	0%	0%
N	353	199	347

Tabel 4.20 Welk deel van de kinderen loopt volgens u kans om problemen te ervaren bij de overgang van uw voorziening naar de basisschool?

	KDV	PSZ	Scholen
0-20% van de kinderen	81%	73%	87%
20-40% van de kinderen	11%	14%	10%
40-60% van de kinderen	1%	3%	1%
60-80% van de kinderen	1%	2%	1%
80-100% van de kinderen	1%	1%	1%
Weet niet	6%	7%	0%
N	354	199	347

4.11 Kernpunten

Voorkomen van verschillende elementen van overgang

In dit onderzoek wordt een aantal elementen onderscheiden die bijdragen aan een kindvriendelijker overgang. Overgang wordt verondersteld kindvriendelijker te zijn naarmate:

1. voorschoolse voorzieningen en scholen meer samenwerken;
2. de informatieoverdracht tussen voorschoolse voorzieningen en scholen geregeld is;
3. er sprake is van een doorgaande lijn tussen voorschoolse voorzieningen en scholen;
4. ouders meer worden meegenomen in het overgangsproces;
5. kinderen meer worden meegenomen in het overgangsproces.

Bijna een kwart van de scholen en van de peuterspeelzalen zegt actief te zijn op elk van de bovengenoemde elementen van het overgangsproces. Bij de kinderdagverblijven gaat het om 15 procent. Iets minder dan een vijfde van de voorschoolse voorzieningen en scholen werkt aan slechts één element. Het gaat daarbij in de meeste gevallen om informatieoverdracht.

Voor vrijwel alle elementen, behalve informatieoverdracht, blijkt dus dat een derde tot meer dan de helft van de scholen en voorschoolse voorzieningen daarop nog geen activiteiten ontplooit. Het minst actief zijn scholen en voorschoolse voorzieningen op het realiseren van een doorgaande lijn.

Wanneer we de vijf elementen afzonderlijk bekijken, wordt duidelijk dat er grote verschillen bestaan tussen de percentages voorschoolse voorzieningen en scholen die daarop actief zijn.

Samenwerking

Ruim de helft van de kinderdagverblijven en twee derde van de peuterspeelzalen werkt samen met een school. Van de scholen werkt de helft samen met een voorschoolse voorziening.

Informatieoverdracht

Op het element 'informatieoverdracht' zijn vrijwel alle kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en scholen actief. In de zeldzame gevallen dat respondenten kanttekeningen hebben bij de informatie die overgedragen wordt, betreft het meestal informatie over de thuissituatie van het kind.

Doorgaande lijn

Bij ruim de helft (56%) van de peuterspeelzalen, 45 procent van de kinderdagverblijven en 40 procent van de scholen is sprake van een doorgaande lijn. De meest genoemde aspecten daarbij zijn het pedagogisch klimaat, het educatieve aanbod, de didactische benadering en de wijze van spelbegeleiding.

Ouderbetrokkenheid

Op bijna twee derde van de voorschoolse voorzieningen en op ruim de helft van de scholen worden ouders betrokken bij de overdracht. Dat wil zeggen dat er voorafgaand aan het afscheid van de voorschoolse voorziening contact is met de ouders, vaak in de vorm van een exitgesprek. Op scholen is vaak al contact met de ouders voor het kind op school komt.

Betrokkenheid van kinderen (afscheid/wenbeleid)

Ongeveer twee derde van de scholen heeft een wenbeleid voor nieuwe kleuters. Van de voorschoolse voorzieningen heeft ongeveer een derde afscheidbeleid voor de kinderen die 4 jaar worden en uit zullen stromen naar school.

Wat doen de actieve scholen en voorschoolse voorzieningen?

Wanneer we ons richten op de scholen die actief zijn op de verschillende elementen, blijkt daaruit het volgende:

Overdrachtsformulieren en hun inhoud

Er wordt heel vaak (in ongeveer 80% van de gevallen) gebruikgemaakt van een (gestandaardiseerd) overdrachtsformulier. Volgens ruim de helft van de kinderdagverblijven en bijna twee derde van de scholen en peuterspeelzalen vindt de overdracht van informatie (ook) in gesprek plaats, de zogenoemde 'warme overdracht'. Er wordt door vrijwel alle voorschoolse voorzieningen informatie overgedragen over de taalontwikkeling, de sociaal-emotionele ontwikkeling en de motorische ontwikkeling van het kind. Rond de 70 procent van de voorschoolse voorzieningen draagt ook informatie over de ontwikkeling van het kind op rekengebied over. Ongeveer de helft van de instellingen zegt informatie over te dragen of te ontvangen over de thuissituatie van het kind.

Terreinen waarop wordt samengewerkt

De meest genoemde terreinen waarop wordt samengewerkt (door ruim de helft van de kinderdagverblijven en scholen en twee derde van de peuterspeelzalen die zeggen samen te werken) zijn: afspraken over de (warme) overdracht van informatie (door ten minste 90% van de voorschoolse

voorzieningen en scholen), het ontwikkelen van een gezamenlijke visie op de overgang en de activiteiten daaromheen (door ongeveer 70% van de voorschoolse voorzieningen en scholen), en afspraken over ouderbetrokkenheid bij de overgang (door ongeveer 60% van de voorschoolse voorzieningen en scholen). Ruim 40 procent van de voorschoolse voorzieningen en scholen geeft aan overeenstemming te hebben over wat kinderen moeten kennen en kunnen voordat zij door kunnen stromen naar school.

Ongeveer een derde van de scholen en voorschoolse voorzieningen werkt samen aan afspraken over het realiseren/borgen van een doorgaande lijn. Op een kwart tot een derde van de voorschoolse voorzieningen en scholen is sprake van gezamenlijke scholingstrajecten.

Het percentage peuterspeelzalen dat op een bepaald aspect samenwerkt met scholen is steeds iets groter dan het percentage kinderdagverblijven dat met scholen samenwerkt.

Voor een ruim de helft tot driekwart van de instellingen (62% van de kinderdagverblijven, 77% van de peuterspeelzalen en 60% van de scholen) geldt dat er bij de intensiefste samenwerking zowel sprake is van structureel overleg op directieniveau als op medewerkersniveau.

Aantal instellingen waarmee wordt samengewerkt

In een substantieel deel van de gevallen (55% van de kinderdagverblijven, 64% van de peuterspeelzalen en 42% van de scholen) betreft de intensiefste samenwerking één school of voorschoolse voorziening. Dit sluit overigens niet uit dat er (minder intensief) met nog meer instellingen wordt samengewerkt. De intensiefste samenwerking tussen scholen en voorschoolse voorzieningen vindt vrijwel altijd plaats met de dichtst bijgelegen scholen/ voorschoolse voorzieningen waar vaak ook het grootste deel van de kinderen naartoe gaat/ vandaan komt. Het aantal kinderen waarvoor geen overdracht plaatsvindt omdat zij instromen vanuit een voorschoolse voorziening waarmee niet wordt samengewerkt, zal daardoor naar verwachting beperkt zijn.

Behoeften van personeel

Op vrijwel alle kinderdagverblijven en peuterspeelzalen zijn het vooral de leidster/pedagogisch medewerkers die betrokken zijn bij de verschillende aspecten van de overgang.

Op ongeveer de helft van de kinderdagverblijven en de peuterspeelzalen en ruim een derde van de scholen bestaat er volgens de respondenten onder het personeel vooral behoefte aan tijd/gelegenheid om aandacht te kunnen besteden aan de overgang. Daarnaast wordt door ongeveer een derde van de respondenten van de voorschoolse voorzieningen en scholen genoemd dat er behoefte is aan afstemming met de voorschoolse voorziening/school over extra ondersteuning voor kinderen. Eveneens een derde van het personeel heeft volgens de respondenten behoefte aan een evaluatie van/reflectie op de bestaande overgangspraktijk.

5 OVERGANG IN DE PRAKTIJK: RESULTATEN CASESTUDIES

5.1 Inleiding

Zoals in hoofdstuk 1 is beschreven, hebben we naast de vragenlijst ook elf locaties bezocht voor verdiepende interviews. We spraken op elk van de locaties zowel een onderbouwleerkracht als een pedagogisch medewerker van de voorschoolse voorziening en in een aantal gevallen ook de directeur/leidinggevende. Daarnaast hebben we een aantal ouders met kinderen die in de afgelopen maanden de overstap naar groep 1 van de basisschool hebben gemaakt geïnterviewd. In dit hoofdstuk beschrijven we de uitkomsten van de interviews. Net als in hoofdstuk 3 (internationaal literatuuroverzicht) en hoofdstuk 4 (overgang in de praktijk) onderscheiden we vijf elementen:

- samenwerking tussen voorschoolse voorzieningen en scholen;
- overdracht van informatie;
- doorgaande lijn in spelen, leren en ontwikkelen;
- ouderbetrokkenheid;
- betrokkenheid van het kind (afscheidsbeleid en wenbeleid).

Daarnaast beschrijven we ook de uitkomsten van de interviews ten aanzien van:

- evaluatie van de overgang;
- facilitering van de overgang;
- voorwaarden voor een goede overgang ;
- verbeterpunten.

5.2 Samenwerking tussen voorschoolse voorzieningen en scholen

Een voorwaarde voor kindvriendelijke overgang is dat voorschoolse voorzieningen en basisscholen met elkaar samenwerken. Hoe sterker en uitgebreider die samenwerking, hoe 'natuurlijker' de overgang vaak verloopt. We gaan hier daarom eerst in op de samenwerking tussen de voorschoolse voorzieningen en basisscholen die we hebben bezocht. In paragraaf 5.2 beschrijven we vervolgens hoe de overgang is vormgegeven.

5.2.1 Inhoudelijke samenwerking

De inhoudelijke samenwerking tussen voorschoolse voorzieningen en basisscholen kan uiteenlopen van incidenteel afstemmen over bijvoorbeeld te gebruiken programma's en materialen of pedagogische regels tot structurele

samenwerking in een cluster nul- tot zesjarigen. Dat zien we ook op de locaties die we hebben geïnterviewd. Soms is de samenwerking (ook) informeel en gaat het bijvoorbeeld om het delen van elkaars Facebook-berichten zodat ouders van beide organisaties op de hoogte zijn, of om het ad hoc meedoen met elkaars activiteiten als picknicken of een voorstelling bijwonen. Soms wordt er (ook) intensief en structureel samengewerkt, zoals in casestudie 2. Hier is een 3+ groep die geleid wordt door een pedagogisch medewerker met hbo-niveau en een hbo-geschoolde leerkracht. De 3+ groep bespoedigt de start op school. Daardoor is het minder hard nodig om specifiek wenbeleid te hebben in groep 1. De 3+-groep is als het ware al (inhoudelijk en organisatorisch) onderdeel van de basisschool. Ook het peuter-kleuteroverleg wordt op verschillende locaties genoemd, zoals bij casestudie 6 (zie ook hoofdstuk 4).

Bij samenwerking in het kader van kinderen van nul tot zes jaar zijn basisschool, kinderopvang en peuterspeelzaal logische partners. In verschillende interviews wordt aangegeven dat er plannen zijn om ook de buitenschoolse opvang bij de samenwerking te gaan betrekken. Er wordt ook genoemd dat de buitenschoolse opvang nog niet betrokken is, maar dat dat eigenlijk wel goed zou zijn, ook in het kader van kindvriendelijke overgang. Het kind maakt niet alleen de overstap van peuterspeelzaal of kinderdagverblijf naar de basisschool, maar soms ook van kinderdagverblijf naar buitenschoolse opvang.

Samenwerking bij casestudie 2

Dit kindcentrum realiseert een soepele overgang doordat er één hecht team van kinderopvang, peuterspeelzaalwerk en onderbouw van het basisonderwijs staat (0 tot 6 jaar). Tien jaar geleden is dit zo langzaam ontstaan. Men is gaandeweg elkaars werk gaan waarderen. Er is een open cultuur ontstaan waarin feedback geven en ontvangen genormaliseerd is. Er wordt veel gepraat en gedeeld. Er zijn gezamenlijke avonden voor al het personeel dat werkt met kinderen van 0 tot 13 jaar. Er zijn geen schotten tussen de diverse voorzieningen binnen het kindcentrum. Al het personeel heeft dezelfde pedagogische lijn/grondhouding. Ze kennen elkaar, er wordt intensief samengewerkt en afgestemd. In het overleg van 0 tot 6 jaar wordt door betrokkenen jaarlijks zesmaal overleg gevoerd, ook over de overgang en overdracht. De leerkrachten uit groep 1 gaan regelmatig even kijken bij de kinderen die beneden zijn (peuterspeelzaal, kinderdagverblijf). Dat is heel bewust, al gericht op een soepele overgang. De peuters weten wie hun nieuwe leerkrachten zijn. Dat wekt vertrouwen.

Op verschillende locaties spitst die samenwerking zich onder andere toe op een 'eigen' overdrachtsprotocol: formulieren of protocollen vanuit een gemeente worden onder de loep genomen en aangepast aan de eigen wensen en ideeën. Die aanpassing kan gedaan worden door een samenwerkingsverband van basisschool en een voorschoolse voorziening, maar het komt ook nog wel eens voor dat een kinderopvang- of peuterspeelzaalorganisatie voor al haar voorzieningen een overdrachtsprotocol/formulier ontwikkelt, zo zagen we tijdens de interviews.

Zo heeft de kinderopvangorganisatie die betrokken is bij casestudie 7 ongeveer tweeënhalf jaar geleden, in overleg met de scholen, een eigen overdrachtsprotocol en overdrachtsformulier ontwikkeld dat sindsdien op alle zes voorschoolse locaties van de organisatie wordt gebruikt. Ook de kinderopvangorganisatie die betrokken is bij casestudie 10 maakte een eigen document waarin de ontwikkeling wordt bijgehouden voor al haar peuterspeelzaallocaties. Dit document dient ook als overdrachtsformulier naar de scholen toe. De geïnterviewde leerkracht vertelde dat dit document haar voldoende informatie biedt.

Samenwerking bij casestudie 3

In de betreffende gemeente wordt al jarenlang gebruikgemaakt van een overdrachtsboekje. Enkele jaren geleden is er door de intern begeleider van de basisschool een 'werkgroep overdracht' opgericht. Deze werkgroep bestond uit twee onderbouwleerkrachten en vier leidsters van twee verschillende kinderopvangorganisaties (waarvan 1 inbandig). Deze werkgroep heeft het gemeentelijk overdrachtsboekje als uitgangspunt genomen en gekeken of het in hun ogen nog voldeed en wat ze er eventueel aan zouden willen veranderen. Naar aanleiding hiervan is een Handboek Overdracht gemaakt, waarin de hele overdracht is uitgewerkt (protocol, stappenplan etc.). Alle leerkrachten van groep 1/2 en alle leidsters van de inbandige kinderopvangorganisatie hebben het handboek in hun klas/groep liggen. Een ander 'resultaat' van de werkgroep is gezamenlijke scholing. Twee leidsters van de inbandige kinderopvangorganisatie volgen nu samen met de onderbouwleerkrachten scholing op het gebied van beredeneerd leerstofaanbod.

Verder willen de inbandige kinderopvangorganisatie en de basisschool de samenwerking op verschillende niveaus structureler gaan vormgeven:

- Met een 'doorgaande lijnoverleg' op beleidsmatig niveau/directieniveau (tussen de schooldirectie, de intern begeleider en de coördinator van de kinderopvangorganisatie) dat 3 tot 4 keer per jaar zal plaatsvinden. De voorgenomen agendapunten voor dit overleg zijn onder andere: bespreken van landelijke ontwikkelingen m.b.t. doorgaande lijn/vve, bepalen gezamenlijk beleid en scholing, bepalen vormgeving doorgaande lijn, bepalen van de jaarplanning en gezamenlijke activiteiten en de (evaluatie van) de manier van werken binnen beide organisaties en de samenwerking.
- Een 'Peu-Kleu-overleg' op werkvloerniveau (tussen leidsters, onderbouwleerkrachten en de intern begeleider) dat eveneens drie tot vier keer per jaar plaatsvindt. De voorgenomen agendapunten voor dit overleg zijn onder andere: afstemming van de jaarplanning en gezamenlijke activiteiten, inhoudelijke afstemming en thema's, terugkoppeling over de overgang van ingestroomde kinderen, vooruitkijken naar de nieuwe instroom, overleg over vve-leerlingen en leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben, en de (evaluatie van) de manier van werken binnen beide organisaties en de samenwerking.

Hoe meer en intensiever voorschoolse voorzieningen en basisscholen samenwerken, hoe meer de teams van beide instellingen ook als één team functioneren. Op verschillende geïnterviewde locaties is een van de pedagogisch medewerkers van het kinderdagverblijf ook werkzaam in de onderbouw van de school. Medewerkers met zo'n 'dubbelfunctie' kunnen vanuit die positie de doorgaande lijn ook 'vanuit de praktijk' in de gaten

houden. Ook zijn er locaties waar een leerkracht deel uitmaakt van het team van de voorschoolse voorziening. Hij of zij weet dan goed wat de leerkracht in groep 1 nodig heeft aan informatie en kan zo een rol spelen bij goede overgang.

“Naast pedagogisch-didactische uitwisseling vindt door het overleg en de contacten op de werkvloer ook kennisoverdracht plaats. De samenwerking heeft tot meer waardering van elkaars kennis en expertise geleid. Ook het wederzijdse begrip voor elkaars organisatie is erdoor gegroeid.” (Casestudie 6)

5.2.2 Huisvestingssituatie

Een specifieke vorm van samenwerking vindt plaats als instellingen in hetzelfde gebouw gehuisvest zijn. In de meeste voorbeelden die wij bezochten was dat het geval, en de betrokkenen zeiden dat ‘elkaar regelmatig zien, nabijheid, de samenwerking bevordert’. Bij casestudie 10 merken ze al dat zelfs ‘alleen maar’ een schoolplein tussen beide locaties verschil kan maken: rond hetzelfde schoolplein staan twee scholen, met in een daarvan de peuterspeelzaal. Het contact met de school in hetzelfde gebouw en tussen de kinderen van die school en de peuterspeelzaal loopt toch net iets vanzelfsprekender dan met de school aan de andere kant van het plein. Dat komt omdat je elkaar automatisch ziet en hoort.

Samenwerking tegen krimp bij casestudie 4

Alle scholen in de gemeente van dit voorbeeld hebben te maken met krimp. Op het moment dat de directeur voorzag dat er een lokaal leeg zou komen te staan in de school heeft zij samen met een oud-leerling die al jarenlang een peuteropvang leidde in een ander deel van de gemeente een plan opgesteld voor het starten van een peuteropvang in de basisschool. Met dat plan is de directeur van de school naar de directeur/werkgever van de peuterleidster gestapt. De directeur ging akkoord, en het heeft ongeveer drie maanden geduurd voordat de peuteropvang (in oktober 2013) in de school van start kon gaan.

De in pandige peuteropvang blijkt aantrekkelijk te zijn voor ouders. De terugloop van het aantal leerlingen stagneert doordat de meeste kinderen vanuit de peuteropvang doorstromen naar de basisschool.

Op de peuteropvang zijn bepaalde routines of aanpakken van de basisschool overgenomen, zoals het werken volgens het concept van De Vreedzame School. Er is in die zin sprake van een doorgaande lijn. De kinderen van de peuteropvang spelen sinds kort op hetzelfde speelplein als de kinderen van de basisschool. De school streeft ernaar de peuteropvang zo veel mogelijk bij bijzondere activiteiten te betrekken, bijvoorbeeld bij het kerstfeest. Dat gaat soms goed, maar het is nog geen automatisme. De school en de peuteropvang schaffen soms ook gezamenlijk dingen aan. De peuterleidster maakt een paar keer per jaar filmopnamen en stelt daarmee een dvd samen. In juni organiseert ze een filmavond voor ouders en onderbouw-leerkrachten waarop de dvd vertoond en verkocht wordt. Van de opbrengst daarvan wordt nieuw speelgoed gekocht.

Op een aantal locaties gaat de samenwerking veel verder dan informele contacten omdat je 'toevallig' bij elkaar in één gebouw zit. Voor die verdergaande samenwerking is één gebouw vaak wel een voorwaarde, omdat het anders bijna niet te realiseren is. Het gaat hier om samenwerkingsvormen die we vaak zien in zogenaamde kindcentra of IKC's, waarbij pedagogisch medewerkers en leerkrachten één team vormen. Er is dan echt sprake van inhoudelijke samenwerking, waarbij met name rond de overgang naar de basisschool bijvoorbeeld speciale 3+-groepen ingezet kunnen worden of juist groepen 1 aangevuld kunnen worden met een aantal oudste kinderen uit de voorschoolse voorziening.

Samenwerking in één pand bij casestudie 1: Twee stichtingen, één team

Casestudie 1 is een educatief centrum in een MFA in een dorp. Basisschool, buitenschoolse opvang, kinderdagopvang en peutergroep zijn allemaal gehuisvest in hetzelfde gebouw. De school valt onder het bestuur van een stichting. Daarnaast is voor de kinderdagopvang, peutergroep en buitenschoolse opvang een eigen stichting opgericht: Stichting Educatief Centrum.

De directeur is vier dagen in de week directeur van de basisschool en is één dag per week als directeur uitgeleend aan Stichting Educatief Centrum waar de kinderdagopvang, peutergroep en bso onder vallen. Een van de bestuurders zit zowel in het bestuur van de stichting waar de school onder valt als in het bestuur van Stichting Educatief Centrum. De pedagogisch medewerkers worden op hun beurt uitgeleend aan het basisonderwijs om tijdens de schoolmiddagen te helpen in de klas. Het gaat hier om een technisch/ juridische constructie, in de praktijk functioneren pedagogisch medewerkers en leerkrachten als één team. Organisatorisch is het soms ingewikkeld om het team ook echt als één team te laten functioneren, met name bij studiedagen. Het onderwijspersoneel heeft hier uren voor, maar de pedagogisch medewerkers niet. Toch is het om één team te worden belangrijk om samen scholing te volgen en aan teambuilding te doen, en dat gebeurt dan ook. Doordat de directeur onderwijs en kinderopvang in eigen hand heeft, is het makkelijker om met uren en mensen te schuiven.

Ook voor ouders en kinderen is huisvesting in één gebouw een voordeel, juist ook rond de overgang naar de basisschool, zo blijkt uit de interviews. Verschillende ouders geven aan dat het voor hun kind en henzelf fijn was dat ze het gebouw al kenden en de leerkrachten al van gezicht kenden.

“Voor mijn dochter was de drempel om van de peuterspeelzaal naar groep 1 te gaan heel laag. Voor mijzelf was dat ook zo omdat de peuterspeelzaal in hetzelfde gebouw zit als de school. Je hebt de juffen dan al eens gezien, want de peuterspeelzaalruimte is aan hetzelfde gangetje als de groepen 1 en 2 van de school. Je schiet de juffen dan ook makkelijker even aan. Ook voor mijn dochter is het fijn dat de peuterspeelzaal en de school in hetzelfde gebouw zitten. De overstap is daardoor minder groot, ze had al veel van groep 1 gezien voordat ze er naartoe ging en ze gaat bijvoorbeeld nog steeds naar dezelfde wc.” (Ouder van casestudie 1)

“Ik zie de voordelen van een inpandige peuterspeelzaal. De peuters komen daardoor al met grotere groepen kinderen in aanraking. Ze zijn al onderdeel van een groter geheel. Als ouder merk ik dat de lijntjes tussen peuteropvang en school kort zijn en dat er goed gecommuniceerd wordt tussen de peuteropvang en de school. In het geval van mijn zoon sprak de directeur mij aan omdat zij zag dat hij er echt aan toe was om afscheid te nemen van de peuters en in te stromen bij de kleuters. Hij mocht daarom al voor z'n vierde verjaardag komen wennen op school en kan meteen na de vakantie waarin hij vier wordt in de kleuterklas van start.” (Ouder van casestudie 4)

Samenwerken in één gebouw vraagt ook dat kinderen goed weten waar ze aan toe zijn, blijkt uit het volgende voorbeeld (van casestudie 10): *“Als kinderen rondlopen in de gang, komen ze vaak nog even zwaaien. Een kind komt als hij naar de wc is geweest even zijn broek dicht laten maken. Er is nu afgesproken dat ze dit niet meer doen. Kinderen moeten ook vertrouwd raken met de nieuwe leerkracht. Als ze eenmaal naar de basisschool gaan is het even zwaaien en aanspreken, maar dan is het klaar.”*

Op een aantal van de bezochte locaties wordt echt samengewerkt als één team, op een aantal is er eigenlijk geen structurele samenwerking. Dat instellingen in hetzelfde gebouw zijn gehuisvest is dus geen garantie voor een goede doorlopende leerlijn, maar maakt het wel veel makkelijker, zeggen de meeste geïnterviewde leerkrachten en pedagogisch medewerkers. Puur omdat je elkaar ziet, omdat je bekend bent en elkaar snel even kunt aanspreken, is het ook makkelijker om aan inhoudelijke samenwerking vorm te geven. Overdracht van gegevens is ook vaker warm als organisaties in hetzelfde gebouw zitten. Tot slot verloopt de overgang naar de basisschool voor kinderen ook makkelijker als beide instellingen in hetzelfde gebouw zitten: het gebouw, de leerkrachten en de kinderen zijn al min of meer bekend, waardoor de stap minder groot wordt.

5.3 Overdracht van informatie

Op de meeste locaties die meewerkten aan de interviews vindt een vorm van overdracht van informatie van de voorschoolse voorziening naar de basisschool plaats. Hoe dat precies gebeurt, loopt sterk uiteen: van een standaard overdrachtsformulier dat naar de basisschool wordt gestuurd of door ouders aan de basisschool kan worden overhandigd tot warme overdrachtsgesprekken waarbij pedagogisch medewerker, leerkracht én ouders aanwezig zijn. In deze paragraaf beschrijven we de gang van zaken rond verschillende aspecten van overdracht:

- warme versus koude overdracht;
- het soort informatie dat wordt overgedragen;
- toestemming vragen en krijgen voor overdracht;
- verantwoordelijkheden rondom overdracht.

Waarom overdracht belangrijk is volgens casestudie 9

Voor leerkrachten is het fijn om te zien hoe een kind zich heeft ontwikkeld, hoe steil de ontwikkelingslijn loopt en waar het startpunt lag. Misschien kan een kind nog niet alles wat je graag zou willen aan het begin van groep 1, maar het helpt dan wel als je ziet dat er wel ontwikkeling is. Als je geen informatie hebt, werk je met een 'los startpunt'. Als je wel informatie over de ontwikkeling hebt, dan weet je ook of je een kind voldoende kunt bieden wat er nodig is. In ernstige gevallen kun je dan bijvoorbeeld meteen een traject bij het samenwerkingsverband aanvragen en gaat er geen tijd verloren. Ook maakt de informatie vanuit de voorschoolse voorziening dat je rekening kunt houden met de groep. Soms kan een leerkracht vier zorgleerlingen prima aan, maar is een vijfde erbij net te veel. Als je dat van tevoren weet, kun je samen met de ouders en het peutercentrum kijken naar een andere oplossing. Ook kun je als er meerdere groepen 1 zijn werken aan een evenwichtige groeps-samenstelling ('welke kinderen passen goed bij elkaar en welke juist niet').

5.3.1 Warme en koude overdracht

In dit deel van het onderzoek zijn we zowel locaties tegengekomen waar informatie 'koud' (alleen schriftelijk) wordt overgedragen, als locaties waar informatie 'warm' (in een gesprek) wordt overgedragen.

Overdracht bij casestudie 2

De overdracht op dit kindcentrum is transparant en op betrokkenheid gericht. Het kind staat centraal. Alles wat van belang is om te weten over het kind en/of het gezin wordt overgedragen aan de groepsleerkrachten van groep 1. Bij het verlaten van de peuterspeelzaal of het kinderdagverblijf (3+-groep) vindt een eindgesprek plaats. Dit is een vorm van warme overdracht. Het gesprek begint met de pedagogisch medewerker en de ouders. In de tweede helft van het gesprek komt de leerkracht erbij die het kind in groep 1 krijgt. In dit gesprek wordt ook om toestemming gevraagd van de ouders: mogen we de gegevens overdragen? Het is nog nooit voorgekomen dat ouders de overdracht van informatie weigerden.

Als een kind bij het bereiken van de 4-jarige leeftijd het kindcentrum verlaat en naar een andere school gaat, dan wordt een overdrachtsformulier meegegeven. Dit formulier wordt besproken met de ouders. Ouders tekenen voor toestemming en de school stuurt het formulier vervolgens op naar de nieuwe school. Ook bij een verhuizing wordt dit op dezelfde manier gedaan.

“Warme overdracht is niet alleen belangrijk voor zorgkinderen, maar voor alle kinderen. Het kind gaat over naar een nieuwe situatie, komt in een grotere groep. Hoe kun je hem/haar het beste verwelkomen en begeleiden op school? Als je dat goed doet helpt dat bij de overgang. Eigenlijk doe je als ouders hetzelfde als je kind ergens gaat logeren. Dan vertel je ook wat hij/zij prettig vindt en wat zijn/haar gewoontes zijn.” (Casestudie 9)

“De peuterspeelzaal heeft altijd een gesprek met ouders over de observatiegegevens. Men bespreekt eventuele aandachtspunten en vraagt hoe de thuissituatie is. Als de peuterspeelzaal bepaalde tips over omgaan met

het kind aan de school zou willen geven vraagt men daarvoor de toestemming van de ouders.” (Casestudie 5)

Op verschillende locaties komen beide vormen van overdracht voor: er vindt bijvoorbeeld warme overdracht plaats voor kinderen die naar de basisschool in hetzelfde gebouw gaan, of naar een basisschool binnen hetzelfde schoolbestuur en koude overdracht voor kinderen die naar andere basisscholen gaan. Of de overdracht voor kinderen met een vve- en/of zorgindicatie is warm en die voor andere kinderen koud. Deze verschillen gelden niet alleen voor uitstroom van de voorschoolse voorziening naar verschillende basisscholen, maar ook voor de instroom in de basisschool vanuit de verschillende voorschoolse voorzieningen. Met sommige voorzieningen is er een ‘warme’ relatie, met andere een ‘koude’. Over het algemeen geldt: hoe dichter voorzieningen bij elkaar gelokaliseerd zijn, hoe warmer de overdracht.

“Ook voor de kinderen die de overstap maken naar scholen binnen het eigen bestuur wordt een warme overdracht georganiseerd. De coördinator gaan naar de betreffende scholen toe of er is telefonisch overleg over de kinderen. Alle kinderen binnen hetzelfde bestuur krijgen dus dezelfde warme overdracht. Er is een duidelijke voorkeur voor face-to-face-contact. Bij telefonisch contact is de kans op misverstanden, misinterpretaties groter. Voor de kinderen die naar scholen buiten het eigen bestuur gaan, is er meestal sprake van een koude overdracht.” (Casestudie 8)

“In een eindgesprek wordt het overdrachtsformulier besproken met ouders. Het is aan de ouders om dat formulier door te geven aan de school. De peuterspeelzaal doet verder niets aan de overdracht bij kinderen die geen vve-indicatie hebben.” (Casestudie 10)

“Op de basisschool krijgt men van kinderen die vanuit andere voorschoolse voorzieningen dan de eigen instromen zelden of nooit een overdrachtsformulier te zien. Dat zou kunnen komen doordat de overdrachtsformulieren die worden meegegeven aan de ouders vervolgens niet worden doorgegeven aan de school. Het overdrachtsformulier wordt besproken tijdens het intakegesprek met de ouders van de nieuwe kleuter.” (Casestudie 4)

5.3.2 Het soort informatie dat wordt overgedragen

Ook het soort informatie dat wordt overgedragen loopt uiteen tussen de verschillende locaties die we bezochten. Het kan gaan om mondelinge overdracht van de observaties van pedagogisch medewerkers (zonder dat deze ergens zijn vastgelegd), om schriftelijke overdracht van een standaard overdrachtsformulier (soms gemeentebreed ingevoerd), om schriftelijke overdracht van gegevens uit een kindvolgsysteem of van Cito-toetsen en om een mondelinge toelichting op die schriftelijke gegevens.

“Op het overdrachtsformulier staat zo veel mogelijk informatie over het kind vermeld, waaronder informatie over zindelijkheid, taalvaardigheid, karaktereigenschappen etc. Er staat ook informatie in over waar de leerkracht van groep 1 rekening mee moet houden.” (Ouders van casestudie 2)

“Er zijn toetsen afgenomen en er is een overdrachtsformulier ingevuld over mijn kind. Dat heb ik allemaal gelezen. Ik heb er geen apart gesprek voor gehad. De leidster heeft op de groep gewoon wat dingen erover aan mij verteld. Dat vond ik prima. Ik vond het overdrachtsformulier duidelijk. Ik herkende mijn kind erin terug.” (Ouder van casestudie 7)

Overdracht bij casestudie 8

Wat helpt bij het arrangeren van een adequate overdracht van informatie over kinderen is het kindvolgsysteem Kijk! Daarin wordt informatie over de ontwikkeling van de peuters en kleuters bijgehouden. Op die manier kan opvallend gedrag vroegtijdig worden gesignaleerd en kunnen passende maatregelen worden bedacht en uitgevoerd. De informatie in Kijk! wordt overgedragen van peuterschool naar de onderbouw van de basisschool. Ouders mogen de informatie over hun kind inkijken in Kijk! Behalve Kijk! wordt Esis gebruikt. Esis is het administratiesysteem van de school. Dit is nodig omdat je als professional niet alle belangrijke informatie voor overdracht kwijt kunt in Kijk! Denk aan informatie over een epileptisch kind dat een aanval kan krijgen. De informatie over het kind kan alleen worden ingezien door de leerkracht, en dan voor de eigen groep kinderen. De intern begeleider van de school kan informatie bekijken van alle kinderen. Binnen Esis worden vier rollen onderscheiden die bepalen tot welke informatie je wel of geen toegang krijgt.

Overdracht casestudie 6

Kinderen die naar de betreffende basisschool gaan, worden altijd warm overgedragen. Voor de kinderen die naar andere scholen gaan, geldt alleen een schriftelijke overdracht van gegevens. Hiervoor wordt gemeentebreed door alle kinderopvangorganisaties hetzelfde overdrachtsformulier gebruikt. Alle locaties van de betreffende kinderopvangorganisatie werken met een eigen volgsysteem. De ontwikkeling van de kinderen wordt elk jaar, rond de verjaardag, geobserveerd door de pedagogisch medewerker en vastgelegd op zogenaamde peilkaarten. De ingevulde peilkaarten geven een beeld van de ontwikkeling op vijf gebieden: sociaal-emotioneel, zelfredzaamheid, spelen & leren en taal & motoriek. Het volgsysteem vormt de basis voor een (jaarlijkse) rapportage en overleg met ouders en collega's. Aan het einde van de voorschoolse periode worden het ingevulde volgsysteem en het ingevulde overdrachtsformulier met de ouders besproken door de pedagogisch medewerker. De pedagogisch medewerker vraagt in dat exitgesprek ook toestemming aan de ouders om het volgsysteem en het overdrachtsformulier over te dragen aan de school. Sinds kort zijn ook de ouders aanwezig bij het overdrachtsgesprek met de leerkracht.

De basisschool werkt wat de overdracht betreft alleen samen met de inpandige peuterspeelzaal en met het kinderdagverblijf dat zich om de hoek van de school bevindt (beide zijn van dezelfde kinderopvangorganisatie). Voor kinderen van andere kinderdagverblijven of peuterspeelzalen, of kinderen uit de gastouderopvang vindt geen warme overdracht plaats. Voor kinderen die van een andere peuterspeelzaal of kinderdagverblijf komen, krijgt de school in bijna alle gevallen het gemeentelijke overdrachtsformulier opgestuurd.

Onnodige en onwenselijke informatie

Zowel aan de professionals als aan de ouders die meewerkten aan de interviews hebben we gevraagd of ze de informatie die wordt overgedragen acceptabel vinden. Vrijwel alle geïnterviewden vonden dat het geval: ouders gaven aan dat ze zich goed konden vinden in het beeld van hun kind, professionals vonden dat er geen informatie werd overgedragen die eigenlijk niet zou moeten worden overgedragen. Vervolgens hebben we aan professionals gevraagd wat onnodige of zelfs onwenselijke informatie zou kunnen zijn. Zij gaven daarbij doorgaans aan dat informatie die niet langer relevant is niet zou moeten worden overgedragen. Zaken die in het verleden gebeurd zijn of speelden, maar nu niet meer, doen niet ter zake en zouden, ten onrechte, voor 'een stempel' kunnen zorgen. *“Je moet niet onnodig het verleden oprakelen”.*

“Soms vragen basisscholen om informatie over ouders of het gezin. Daar kan je dan toch niet heel veel over zeggen; dan kom je bij een ethische grens en moet je je professionele grens bewaken. De privacy is leidend. Dit is anders als het om zorgleerlingen gaat waarbij de gezinssituatie relevant is.”
(Casestudie 9)

Aan ouders vroegen we of ze zich kunnen voorstellen dat er redenen zouden kunnen zijn om het overdrachtsformulier niet aan de school over te dragen en wat voor hen onacceptabel zou zijn bij de overdracht van informatie. Ouders benoemen net als professionals aan dat gegevens uit het verleden die niet langer relevant zijn niet zouden moeten worden overgedragen. Daarnaast benoemen zij ook regelmatig dat ze liever niet zien dat gegevens waar ze het niet mee eens zijn of 'negatieve gegevens' worden overgedragen.

5.3.3 Toestemming vragen en krijgen voor overdracht

Zoals in hoofdstuk 2 ('De Nederlandse Situatie') is beschreven, mogen gegevens over kinderen niet zonder toestemming van hun wettelijke vertegenwoordigers (ouders of verzorgers) worden overgedragen van de ene instelling naar de andere. Toch wordt die toestemming niet altijd expliciet gevraagd of schriftelijk vastgelegd, blijkt tijdens de interviews. Verschillende ouders zeggen dat ze zich niet kunnen herinneren dat hen om toestemming is gevraagd of dat ze een handtekening hebben gezet. Anderen hebben dat expliciet wel gedaan. In beide gevallen geven de meeste ouders die we interviewden aan dat ze er geen bezwaar tegen hebben dat gegevens worden overgedragen. Ze vinden dit in het voordeel van het kind. Over wie die gegevens moet overdragen lopen de meningen onder de ouders uiteen: sommigen vinden dat de voorschoolse voorziening de overdracht met de basisschool kan doen (eventueel in aanwezigheid van de ouder zelf), anderen zien liever dat de ouder zelf zorgt voor de overdracht van de gegevens.

“Op het kinderdagverblijf is gevraagd of ik graag wilde dat er overdracht vanuit het kinderdagverblijf naar de basisschool plaats vond, schriftelijk of met een

gesprek. Ik vond dit niet nodig omdat ikzelf al een gesprek op de basisschool had gehad en daar alles over mijn zoon had verteld. Ik heb wel het verslag dat het kinderdagverblijf over mijn zoon had gemaakt aan de school laten lezen.” (Ouder casestudie 1)

“Ouders moeten goedkeuring verlenen voor het doorgeven van het formulier aan de basisschool. Als ouders dat weigeren, hoort de school alleen of het wel of geen vve-kind is (definitie vve en zorgkind zijn afgesproken met de gemeenten).” (Casestudie 11)

De voorschoolse voorzieningen en basisscholen verschillen in of en hoe ze de toestemming van de ouders hebben geregeld. Eén voorschoolse voorziening laat ouders bij inschrijving al een contractje tekenen waarin ook is opgenomen dat ouders toestemming geven voor overdracht van gegevens naar de basisschool. Op het moment dat die gegevens inderdaad worden overgedragen, wordt die toestemming niet nog eens gevraagd. Andere voorschoolse voorzieningen laten ouders op het moment van overdracht een handtekening zetten, geven het formulier aan de ouders mee of voeren een gesprek met de leerkracht waar de ouders bij aanwezig zijn.

“Ze hebben me bij het ophalen een keer de toestemmingsformulieren gegeven en gevraagd of ik wilde kijken of ik het goed vond. Ik heb gekeken en ik vond het prima, dus dat heb ik een andere keer weer doorgegeven.” (Ouder van casestudie 6)

Het komt praktisch nooit voor dat ouders geen toestemming geven voor het overdragen van gegevens. Als dat wel het geval is, gaat het volgens sommige geïnterviewden om kinderen ‘waar iets mee is’. Ouders willen dan graag dat het kind met een schone lei kan beginnen.

Voor ouders is het niet altijd duidelijk óf er informatie is overgedragen en waar de informatie op gebaseerd is: *“De leidster heeft dit verteld op basis van haar ervaringen met mijn dochter, voor zover ik weet was dat niet op basis van toetsen of een observatie-instrument,”* vertelt één van de geïnterviewde ouders. Een aantal andere ouders geeft aan niet te weten of er overdracht heeft plaatsgevonden. Eén moeder geeft aan dat ze er eigenlijk wel graag bij had willen zijn als er een warme overdracht heeft plaatsgevonden.

5.3.4 Verantwoordelijk voor overdracht

Sommige voorschoolse instellingen leggen de verantwoordelijkheid voor het overdragen van gegevens expliciet en bewust bij ouders (het is hun verantwoordelijkheid om gegevens over hun kind door te geven aan school), bij andere ligt de verantwoordelijkheid bij de pedagogisch medewerker die de ouders om toestemming vraagt en zorg draagt voor de daadwerkelijke overdracht. Ook op de ontvangende basisschool is er iemand verantwoordelijk

voor de overdacht. Doorgaans is dat de onderbouwcoördinator of de leerkracht van groep 1.

De leidsters van de peutergroep en de juffen van de twee kleutergroepen 1-2 zijn verantwoordelijk voor de overdracht. Soms is de intern begeleider van de school betrokken, als het om een zorgleerling gaat. De overdracht gaat tot nog toe mondeling. Door de korte lijnen gaat dat goed. De overdracht vindt tussen de vierde verjaardag en de maand daaraan voorafgaand plaats.(Casestudie 4)

Door één van de geïnterviewde pedagogisch medewerkers wordt aangegeven dat het goed is als leerkracht er bij het startgesprek bij de ouders om vraagt als er geen gegevens zijn ontvangen. Het is haar ervaring dat ouders dan alsnog zelf zorgen voor de overdrachtsgegevens. Zowel pedagogisch-medewerkers als leerkrachten onderschrijven het belang van de overdracht van gegevens. Het kan leerkrachten veel tijd schelen als ze al weten hoe ver een kind al is en welke aanpak wel en niet werkt. Het is de verantwoordelijkheid van de leerkrachten om te bepalen op welke manier zij de informatie gebruiken.

“De leerkrachten kijken de schriftelijke informatie die ze over het kind hebben gekregen niet altijd van te voren door, behalve als het om bijzondere kinderen gaat. Soms gaan ze, naar aanleiding van gedrag van het kind, later wel dingen teruglezen (of terugvragen, want dat gaat immers heel gemakkelijk [basisschool en kinderdagverblijf zijn vlak bij elkaar gevestigd]).” (Casestudie 6)

5.4 Doorgaande lijn in spelen, leren en ontwikkelen

Net als bij de overdracht van gegevens het geval is, verschillen de locaties die we interviewden ook in de mate waarin er sprake is van een doorgaande lijn. Op de meeste locaties die we interviewden is in elk geval sprake van afstemming tussen de voorschoolse voorziening en de basisschool waar ze het meest mee samenwerken. Dat kan ook relatief gemakkelijk, omdat deze in vrijwel alle gevallen bij elkaar in hetzelfde pand gehuisvest zijn. Die afstemming kan ad hoc zijn ('gaan jullie vanmiddag met ons mee picknicken?' 'schuiven jullie aan bij onze toneelvoorstelling') of bijvoorbeeld t.a.v. thema's: het thema waarin wordt gewerkt wordt afgestemd, maar de activiteiten niet persé. Bij deze 'informele samenwerking' hoort bijvoorbeeld ook dat kinderen naar elkaar zwaaien, of even bij elkaar in de groep binnen lopen en dat leerkrachten een kind dat binnenkort overgaat naar groep 1 alvast even aanspreken.

“Het kinderdagverblijf en school zijn natuurlijk wel twee op zichzelf staande dingen. De school is ook nog wel speels, daar zit dus geen groot verschil.” (Ouder van casestudie 6).

“Bij casestudie 10 werken de beide basisscholen en de peuterspeelzaal niet structureel inhoudelijk samen, maar ze werken wel samen aan bepaalde thema’s, zoals carnaval en nu met Pasen. Kleuters gaan dan paaseieren verstoppertje voor peuters. Een ander voorbeeld is het post-thema dat ze onlangs hebben gehad. Kleuters en peuters verzonden elkaar over en weer brieven door een brievenbus. Leerkrachten en leidsters borduren voort op de kleine dingen die vooraf worden bedacht. Geen grote dingen, of grote doelen willen bereiken, maar wel die dingen die makkelijk (soms zelfs ad hoc) te organiseren zijn en die het leuk maken. Daar waar samen wordt gewerkt, is het van belang om zowel de eigenheid van peuters en kleuters te respecteren, als de expertise van peuterleidster en leerkracht: ‘laat peuters peuters zijn.’” (Casestudie 10).

“Je merkt het aan dat ze überhaupt dat gesprek hebben. En door wat ze doen op de kinderopvang weten de kinderen ook al wat de structuur zal zijn op school. Ze beginnen daar bij de peuteropvang al mee. Je ziet het wel. Ze hebben bijv. allebei een poppenhoek. Ze hebben ook dezelfde manier van feestvieren en fruit eten. Het komt allemaal heel erg overeen.” (Ouder van casestudie 7)

Voorschoolse voorzieningen en basisscholen die al meer samenwerken zorgen ook voor een doorgaande ontwikkelingslijn: ze maken afspraken over wat er in de peutergroep wordt gedaan en wat in de kleutergroep, en hoe e.e.a. op elkaar kan worden afgestemd. Ook zijn er locaties waar met hetzelfde kindvolgsysteem wordt gewerkt of met hetzelfde vve-programma.

Continuïteit in spelen, leren en ontwikkelen bij casestudie 2

De inhoud en structuur in de peuter- en kleutergroepen lijken sterk op elkaar. Bijv. de spelloop is identiek ingericht, maar ook de inrichting van de hoeken. Er vinden vanuit het vve-programma Piramide ook gezamenlijke activiteiten plaats voor peuters en kleuters. Denk aan de afsluiting van thema’s, de Kinderboekenweek en theatervoorstellingen. Het is een vloeiend geheel, ook al zijn de peutergroepen beneden en de kleutergroepen boven. In het hele kindcentrum wordt het IGDI-model (Interactief, Gedifferentieerd, Directe Instructie-model) gehanteerd: er wordt op drie niveaus gewerkt (zon, maan, ster). Groepsdoorbrekend werken wordt op deze manier bewerkstelligd.

Ook de ouders merken dat er continuïteit is tussen de peuterspeelzaal en de basisschool. Overeenkomsten zijn bijvoorbeeld dat op de peuterspeelzaal ook gebruik wordt gemaakt van pictogrammen. Bovendien moeten kinderen op de peuterspeelzaal ook op stoelen zitten, zitten kinderen in de kring, werken kinderen aan werkjes en krijgen ze een soort van huiswerk (‘werkbladen voor thuis’). Kinderen spelen niet meer heel de dag. Dit (t)huiswerk is niet verplicht. Daarnaast werken ouders thuis aan ‘Vve thuis’. Daarbij lopen de thema’s tussen de peuterspeelzaal en groep 1 gelijk aan elkaar.

“Op school merken ze dat de overstap voor kinderen die van de in pandige peuteropvang komen kleiner is dan voor de kinderen die bijvoorbeeld van het kinderdagverblijf komen. De kinderen die instromen vanuit de peuteropvang zijn al meer vertrouwd met bepaalde routines in de kleuterklas omdat ze die al van de peutergroep kennen, zoals het werken in de kring. Net als de school werkt de peuterleidster ook volgens het principe van De vreedzame school. De kinderen van de peuteropvang spelen sinds kort op hetzelfde speelplein als de kinderen van de basisschool. Zij zijn daardoor ook al gewend aan grotere groepen kinderen.” (Casestudie 4)

5.5 Ouderbetrokkenheid

“De essentie is om mét ouders te praten, niet óver ouders.”

Niet alleen het kind moet wennen, en niet alleen voor het kind is de overstap van de voorschoolse voorziening naar de basisschool spannend, ook voor de ouders is dit een spannende periode. Pedagogisch medewerkers en leerkrachten zijn zich daarvan bewust en proberen daar op in te spelen.

“Mijn zoon is heel goed opgevangen op school door de juffen. Na twee dagen zei hij al dat hij het hier heel leuk vond. Ook ik ben heel goed opgevangen: de juffen geven goede tips m.b.t. het brengen en weer weggaan, in het begin belden ze tussendoor even hoe het ging, de communicatie naar mij toe was heel goed en ik kon ook zien dat mijn zoon door de juffen werd getroost als ik wegging. De eerste paar weken kwam de juf steeds even naar me toe om te vertellen hoe het ging, en nu hebben we al weer een oudergesprek. Dat is heel fijn.” (Ouder van casestudie 1)

Anders ligt dat bij de daadwerkelijke overdracht van gegevens (zie paragraaf 5.2). De rol van ouders varieert daar in. Op sommige voorzieningen moeten ouders een handtekening zetten voor de overdracht (soms al van tevoren, bij inschrijving, meestal op het daadwerkelijke overdrachtsformulier), soms dragen ouders zelf het formulier over en soms is er een gezamenlijk gesprek met pedagogisch medewerker, ouder en leerkracht. Uit de interviews met ouders blijkt dat het voor hen heel belangrijk is dat ze het gevoel hebben dat hun kind gezien wordt, dat ze zelf serieus genomen worden en dat de overdracht van gegevens op een transparante manier plaatsvindt.

Oudergesprekken bij casestudie 9

Op het peutercentrum worden alle resultaten van Kijk! met de ouders besproken, bij iedere meting. Dat gebeurt tenminste een keer tijdens een huisbezoek. Als het kind naar de basisschool gaat heeft de pedagogisch medewerker een gesprek met de ouders over de gegevens die in het gesprek tussen de pedagogisch medewerker en de leerkracht aan de orde zullen komen. In principe zijn die gegevens dan al niet meer helemaal nieuw voor de ouders, omdat er elk half jaar een gesprek is geweest. Ouders zijn in principe niet bij het overdrachtsgesprek aanwezig, maar wel als er sprake is van zorg. De manager van het peutercentrum signaleert dat ouders het soms juist ook fijn vinden dat ze niet bij dat gesprek aanwezig hoeven zijn: de overdracht wordt voor ze geregeld, daar hoeven ze niet zelf tijd en energie in te steken.

In verschillende interviews wordt aangegeven dat het belangrijk is om echt in ouders te investeren, en ouders mee te nemen in de plannen en ideeën die je hebt, bijvoorbeeld als het gaat om het starten van een nieuwe instroomgroep of het starten van combinatiegroepen. Bij nieuwe ouders zijn er vaak geen problemen als je goed uitlegt hoe het hier gaat, maar ouders die al langer op school komen vinden het soms lastig als dingen anders gaan dan ze gewend zijn. Goede communicatie en inspelen op hoe mensen interpreteren wat je zegt zijn dan heel belangrijk. Door de basisschool van casestudie 8 wordt dit als volgt verwoord: Als ouders erachter komen dat je een 'verborgen agenda' hebt ('dubbelspel speelt'), dan ben je ze kwijt. Ouders serieus nemen, open en transparant benaderen en benadrukken dat je handelt vanuit het belang van het kind, zijn belangrijke zaken bij een goede overdracht. De tip van de gesprekspartners is om naast de ouders te gaan staan, niet tegenover ze ('wij-zij'-denken). Een positieve insteek helpt ook, denken in kansen en mogelijkheden voor het kind. De school stelt wel een grens. Ze gaan niet op huisbezoek. Dat is het terrein van het CJG.

“Wanneer het kind twee à drie weken op school zit, hebben de ouders een startgesprek met de leerkracht. Hierbij is de intern begeleider soms ook aanwezig. In het geval van een warme overdracht is de leidster van de kinderopvang ook bij het startgesprek aanwezig. In dit gesprek wordt ingegaan op hoe het gaat en hoe het kind en de ouders de start op school hebben ervaren.” (Casestudie 3)

“Na de intake, waarbij ook het kind aanwezig is, vindt er na vier tot zes weken nog een ontwikkelingsgesprek plaats. De school heeft dan zelf ook een beeld van het kind. In dit gesprek wordt ook terug gekeken naar de Kijk!-gegevens en de overdracht van de peuterspeelzaal.” (Casestudie 5)

Overdracht mede verantwoordelijkheid van ouders bij casestudie 10

Elk halfjaar is er een gesprek met ouders op basis van het ontwikkelingsformulier. Sommige ouders hechten hier weinig waarde aan maar de meeste ouders zijn juist heel betrokken bij de ontwikkeling van hun kind en bij de peuterspeelzaal in het algemeen. De ouders zijn degene die de informatie doorgeven aan de basisschool, dat is een bewuste keus. 'het is de verantwoordelijkheid van de ouders om de informatie over te dragen'. De overdracht vindt altijd plaats met een overdrachtsformulier en ouders geven dit eigenlijk altijd door aan de school.

In de volgende paragraaf komt de betrokkenheid van ouders bij de overgang van kinderen van voorschoolse voorzieningen naar de basisschool nog verder aan bod.

5.6 Betrokkenheid van het kind

5.6.1 Afscheid van de voorschoolse voorziening

Uit de nieuwsbrief van de basisschool van casestudie 8

Afscheid

Als je vier jaar wordt dan ga je naar de 'grote school'. Tijd om afscheid te nemen van de peuterschool. Gelukkig zijn al onze 'grote' peuters er allemaal aan toe en nemen we met een lach en veel plezier afscheid van ze.

Dag, (namen van de kinderen)! Veel plezier!

Als kinderen bijna vier worden is er in vrijwel alle gevallen een vorm van afscheid op het kinderdagverblijf of de peuterspeelzaal/peuteropvang. In de maanden voorafgaand aan de vierde verjaardag wordt doorgaans al aandacht besteed aan de naderende overgang naar de basisschool. Het merendeel van de voorschoolse voorzieningen die betrokken waren bij de interviews geeft aan dat er in de groep gepraat wordt over de basisschool, en dat een pedagogisch medewerker alvast eens even met het kind naar zijn/haar toekomstige groep toeloopt om even te zien hoe het daar is en hoe het er daar aan toe gaat. Zoals bij casestudie 1: Peuters die bijna vier worden gaan met een pedagogisch medewerker af en toe even een kwartiertje tot een halfuurtje kijken in groep 1, ook bij de gymles. Ze kijken wat er gebeurt, gaan dan terug naar de eigen peutergroep en praten er met de pedagogisch medewerker over: wat hebben ze gezien, wat viel er op, wat ging er anders en wat hetzelfde? De pedagogisch medewerker vertelt bij het halen aan de ouders dat het kind even naar groep 1 is geweest.

Hoe deze 'kennismakingsbezoekjes' georganiseerd worden verschilt per instelling. Soms gaat alleen het betreffende kind met de pedagogisch medewerker mee, soms een groepje kinderen dat binnenkort vier wordt, en soms zelfs de hele groep. Het gaat hier doorgaans om een korte

kennismaking, het betreffende kind blijft - op dat moment - niet in de basisschoolgroep maar gaat met de pedagogisch medewerker mee terug naar de eigen (peuter)groep. Op de voorschoolse voorzieningen die we gesproken hebben kan dit vrij eenvoudig, omdat ze allemaal bij de basisschool waar ze het meest mee samenwerken (en waar doorgaans de meeste kinderen naartoe doorstromen) in het gebouw zitten of daar vlakbij gehuisvest zijn.

“De peuters kennen het gebouw van de school al, omdat beide organisaties gebruik maken van hetzelfde gebouw en de peuters ook de gymzaal in de school gebruiken. Vaak hebben ze ook broertjes en zusjes die naar de basisschool gaan. Als een kindje bijna naar school gaat, gaat hij/zij een of twee keer met de leidster even in de nieuwe klas kijken (niet echt wennen, meer ‘even er naartoe lopen’).” (Casestudie 9)

De geïnterviewde voorschoolse voorzieningen geven echter ook aan dat ze deze kennismakingsbezoekjes niet organiseren als een kind naar een andere basisschool doorstroomt: “dat is praktisch gezien niet mogelijk”. Eén van de geïnterviewde pedagogisch medewerkers vertelt hoe het bij een andere peuterspeelzaal onder dezelfde stichting gaat. Deze peuterspeelzaal zit niet in hetzelfde gebouw als de basisschool waar de meeste kinderen naar toe gaan. Daarom gaat de peuterspeelzaal een paar keer per jaar een hele ochtend met de oudste peuters naar de school toe om te wennen.

Op alle voorschoolse locaties die betrokken waren bij de interviews wordt op de een of andere manier aandacht besteed aan de vierde verjaardag van kinderen, en het afscheid dat daar bij hoort. Dat afscheid varieert van trakteren en een liedje zingen tot een hele dag die in het teken staat van de jarige. Vaak wordt er iets meegegeven: een voorleesboekje over een kind dat naar school gaat, een map met werkjes van het kind, een placemat met foto's of een afscheidsboekje waar pedagogisch medewerkers en de kinderen uit de groep een afscheidsgroet in hebben geschreven.

“Het afscheid van kind en ouders van het kinderdagverblijf is een heel ritueel. Als een kind afscheid neemt, staat de groep eigenlijk de hele dag in het teken daarvan. Er komt een poster op deur, het kind mag trakteren, er worden liedjes gezongen, en het kind krijgt (in het bijzijn van de ouders) aan het einde van de dag een afscheidscadeautje en een map/portfolio met zijn eigen knutselwerkjes.” (Casestudie 6)

Ook ouders nemen afscheid van de voorschoolse voorziening. Hoe dat gebeurt, verschilt sterk per locatie. Soms gaat het alleen om een handdruk en het overhandigen van het afscheidscadeautje voor het kind of een overdrachtsformulier, soms om een exitgesprek, en soms ook om een gecombineerd exit-welkomstgesprek met de leerkracht van de betrokken basisschool.

“Het afscheid nemen van de peuterspeelzaal wordt gevierd met een echt feest. De kinderen mogen trakteren, ontvangen een plakboek ter herinnering en een sleutelhanger voor aan de nieuwe schooltas. De kinderen zingen een afscheidslied voor de kinderen. Het ritueel wordt afgesloten met het uitzwaaien van de kinderen met uitgeknipte handjes. Dit wordt door de kinderen als heel prettig ervaren. Ouders vinden dit soms emotioneel een lastig moment.”
(Casestudie 2).

“Over het algemeen zie je dat peuters bij hun vertrek uit de peuterspeelzaal op hun best zijn in de groep: ze zijn de oudste en zijn op hun gemak. Vervolgens moeten ze opnieuw beginnen en zijn ze de jongste. Soms gaan ze dan even in ontwikkeling achteruit.” (Casestudie 5)

5.6.2 Wennen in de kleutergroep

‘Als je je veilig voelt, ga je je ontwikkelen’

De meeste geïnterviewde scholen hebben een wenbeleid: kinderen mogen in de periode voordat ze echt naar school gaan een aantal dagdelen wennen, variërend van 2 tot 10. Dit gaat in goed overleg tussen ouders en leerkracht. Op sommige scholen hebben de leerlingen dan ook al een kaartje of welkomstpakketje van de leerkracht gehad waarin hij/zij welkom wordt geheten.

“Op de school had ik eerst een intakegesprek, toen hebben we ook het wennen/oefenen afgesproken. Ze is drie keer wezen oefenen. Ik had toen wel wat langer in de klas mogen blijven, maar ik zag dat ze er geen moeite mee had, dus toen ben ik meteen weggegaan, en heb me er verder niet mee bemoeid.” (Ouder van casestudie 7)

De meeste leerkrachten die we spraken gaven het belang van ‘rustig starten’ aan: niet teveel poespas voor de leerling die net vier is geworden, maar hem/haar rustig de gelegenheid geven om te wennen op school. Op enkele scholen is expliciet afgesproken om de verjaardag van 4-jarige niet in de kleutergroep te vieren: hier is al aandacht aan besteed bij het afscheid op de peuterspeelzaal/het kinderdagverblijf.

“De school organiseert voor de instromende kinderen geen specifieke ‘binnenhaal-activiteiten’. Kinderen hebben er, na het afscheidsritueel dat ze hebben gehad meer behoefte aan om lekker rustig rond te kunnen kijken in de klas. De leerkracht kijkt hierbij naar wat een kind nodig heeft (bijv. een maatje om hem dingen te laten zien, of de dag veilig bij de juf op schoot beginnen).”
(Casestudie 6)

“Als de kinderen in de kleutergroep komen krijgen ze een koffertje met twee Jip en Jannekeverhalen. Daarnaast krijgen ze een maatje toegewezen, een kleuter uit groep 2 die de nieuwkomer helpt in de klas. Na een maand op de kleutergroep volgt een gesprekje van de kleuterleerkracht met de ouders. Dit

gesprek fungeert ook als een soort intake. De kleuter krijgt dan de gelegenheid om de klas aan de ouders te laten zien". (Casestudie 4)

Verschillende scholen geven ook aan dat het belangrijk is om de eerste periode te kijken naar wat het kind aan kan en nodig heeft. Is een hele dag naar school (met soms daar ook nog buitenschoolse opvang achteraan) teveel? Dan kan het kind de eerste tijd bijvoorbeeld nog een paar middagen thuis blijven. Wel geven leerkrachten ook aan dat het belangrijk is dat kinderen regelmaat krijgen en wennen aan de schooltijden.

"Voor sommige kinderen is dit [een hele dag naar school] nog te veel gevraagd. Dan mogen ze af en toe even thuis blijven. Regelmaat is belangrijk, maar in de eerste maand zijn we hier flexibel in." (Casestudie 10)

Een aantal geïnterviewden benoemde dat elk nieuw kind een 'maatje': een ouder kind uit de groep dat hem/haar helpt te wennen en zich de gewoontes van de groep eigen te maken. Doorgaans is dit bewust geen ouder broertje of zusje van het kind, maar een ouder kind uit dezelfde groep.

"Er zijn altijd wel kinderen die de nieuweling graag allerlei dingen willen uitleggen en vertellen, dus 'maatjes' dienen zich als het ware vanzelf aan." (Casestudie 7).

Alle scholen besteden ook aandacht aan de ouders in deze periode. Ook voor hen is het wennen. Op de meeste scholen krijgen de ouders een rondleiding na de inschrijving, en soms een gesprek met de directeur. Doorgaans is er een startgesprek met de leerkracht voordat kind naar school gaat, soms ook na een aantal weken nog eens ('dan kennen we kind en ouders al beter'). Alle leerkrachten besteden de eerste weken informeel aandacht aan het wennen van ouder en kind: 's ochtends even de dag doorlopen, even aan het hek vertellen hoe de dag verlopen is, ouders bellen als kind gestopt is met huilen (vaak al na vijf minuten) etc.

"Op de dag dat mijn zoon begon hebben de juffen alles nog eens uitgelegd. Het planbord in de klas is daarbij heel belangrijk voor hem. Hij weet dan wat er die dag gaat gebeuren en wanneer hij weer opgehaald wordt. Hij kijkt daar 's ochtends meteen naar en samen nemen we de dag door. Vaak komt de juf er dan ook even bij, zodat ze met z'n drieën bespreken wat er gaat gebeuren. Daar heeft hij veel steun aan." (Ouder van casestudie 1).

"Iedere ouder vindt het afschuwelijk om een huilend kind achter te laten. Maar vaak zijn ze na vijf minuten al weer stil. Je kunt dan niet meer stuk bij ouders als je ze dat even laten weten. Zodat zij niet de hele ochtend met dat vervelende gevoel blijven zitten." (Casestudie 1).

Wenbeleid bij casestudie 3

- het kind krijgt een uitnodigingskaartje van de school;
- het kind mag voor zijn/haar vierde verjaardag een aantal keren komen wennen;
- het kind krijgt een maatje die hem dingen laat zien en klassengewoontes uitlegt;
- ouders van nieuwe kinderen kunnen bij de start van de dag iets langer blijven, en aan het einde van de dag hebben ouders en leerkracht even kort contact over hoe de dag verlopen is.

Bij casestudie 2 is het wennen niet op een specifiek moment vormgegeven, maar in de periode naar de vierde verjaardag van het kind toe. De kinderen uit groep 3+ en groep 1 hebben om 10 uur gelijktijdig pauze. Ze eten en drinken dan gezamenlijk. Dan wordt er gekeken welke kinderen elkaar al kennen. Een toekomstig klasgenootje en kind van de 3+groep zitten dan naast elkaar. Dat maakt dat kinderen zich op hun gemak voelen ('soort maatje'). Dit is bevorderlijk voor de start op school. Op het moment dat kinderen dan op school beginnen hoeven ze eigenlijk niet meer te wennen.

De geïnterviewde ouders beschrijven de overgang als volgt. De overgang vindt geleidelijk plaats en kent een heel proces. De kinderen die op de peuterspeelzaal zitten, gaan vanaf de maand dat ze 3,5 jaar zijn naar de 3+ klas. Als kinderen in deze groep zitten, zijn er veel momenten waarop ze alvast gaan wennen in groep 1. Dit gebeurt op de vrijdagochtend. Zo leren ze de leerkracht en kinderen alvast kennen. De ouders geven aan dat de overgang heel laagdrempelig is en dat leerkrachten onderling goed met elkaar communiceren en zo belangrijke informatie doorspelen. Een ouder geeft het voorbeeld dat haar kind gebaat is bij een beloningssysteem met stickers, dit is tijdens het overdrachtsgesprek ook aan de leerkracht verteld. Bij haar eerste dagen in groep 1 is de leerkracht meteen gestart met het beloningssysteem, wat de overgang voor haar kind heeft vergemakkelijkt. Op de allereerste dag waarop de kinderen naar groep 1 gaan, komt de leerkracht van de 3+ klas gedurende dag een keer kijken of het allemaal goed gaat. Dit vinden de ouders fijn, dit geeft hen vertrouwen dat er van alle kanten een oogje in het zeil wordt gehouden. Ouders maken zich dan ook totaal geen zorgen om de hele overgang en geven aan dat zij de overgang lastiger hebben gevonden dan de kinderen.

5.7 Evaluatie

De manier waarop geëvalueerd wordt, verschilt per geïnterviewde locatie en ook per samenwerkende voorschoolse voorziening en basisschool. Bij voorschoolse voorzieningen en basisscholen die in hetzelfde gebouw gehuisvest zijn, is vaak sprake van informele en formele evaluatie van de overgang. Informeel koppelen pedagogisch medewerker en leerkracht aan elkaar 'in de gang of op het plein' terug hoe de overgang van kinderen en de overdracht van informatie verloopt/ is verlopen. Op een aantal locaties vindt daarnaast ook formele evaluatie plaats in de vorm van een (jaarlijks) overleg

waarin afspraken worden gemaakt over het overgangsproces en eventueel een werkplan wordt opgesteld of bijgesteld.

Bij basisscholen en voorschoolse voorzieningen die niet in hetzelfde gebouw zitten maar waarbij wel sprake is van warme overdracht is er vaak sprake van een (jaarlijks) overleg waarin wordt vastgesteld hoe de overgang en overdracht dat jaar geregeld zullen worden. Als er alleen koud wordt overgedragen is er op de meeste locaties geen echte evaluatie. Wel wordt van tijd tot tijd bezien of het overdrachtsformulier nog voldoet (soms ook omdat de gemeente daar op stuurt) en sommige voorschoolse voorzieningen geven bij de basisscholen aan dat ze contact op kunnen nemen als er vragen zijn. Het komt niet vaak voor dat dat ook daadwerkelijk gebeurt.

Verschillende voorschoolse voorzieningen hebben aangegeven dat ze het fijn zouden vinden af en toe een terugkoppeling te krijgen van de basisscholen over hoe het met de leerlingen gaat. Daar kunnen de voorschoolse voorzieningen van leren. In de praktijk gebeurt dit eigenlijk alleen maar (informeel) als basisschool en voorschoolse voorziening in hetzelfde gebouw zitten, volgens de geïnterviewden.

5.8 Facilitering

Leerkrachten krijgen taakuren voor het overgangsproces of het zit in hun normjaartaken, pedagogisch-medewerkers krijgen hier doorgaans geen extra niet-groepsgebonden uren voor. Soms zijn er voor hen wel uren voor overdracht als het gaat om kinderen met een vve-indicatie. Verschillende geïnterviewden geven aan dat dit verschil tussen pedagogisch medewerkers en leerkrachten niet bevorderend is voor de samenwerking en voor warme overdracht.

“Voor de kinderopvangorganisatie geldt dat de tijd die de leidsters in de overdracht steken ‘extra tijd’ is. Deze kan immers niet naar ouders worden doorgefactureerd. De scholing van de leidsters komt ook voor rekening van de kinderopvangorganisatie, en wordt door de leidsters deels in hun eigen tijd gevolgd. De intern begeleider van de school en de coördinator van de kinderopvangorganisatie ondervinden wel ondersteuning (in tijd en gelegenheid) bij het (blijven) vormgeven van de samenwerking, maar de financiering van ieders tijd is de grootste hobbel bij de praktische uitvoering van de samenwerking, waarbij het grootste knelpunt zich bij leidsters van de voorschoolse voorziening bevindt.” (Casestudie 3).

“De coördinator van de peuterschool is verantwoordelijk voor de overdracht. Ze krijgt daar geen extra formatie-uren voor, en het staat als zodanig ook niet in haar takenpakket / normjaartaak. Ze heeft zich deze taak min of meer toegeëigend. Ze is er gemiddeld drie uren per week mee kwijt. Eén iemand

verantwoordelijk maken voor de overdracht is kwetsbaar. Daarom dragen meerdere professionals van de peuterschool en basisschool de overdracht.” (Casestudie 8)

Op verschillende locaties leidt dat er toe dat leerkracht en pedagogisch medewerker zich beperken tot wat er praktisch mogelijk is, terwijl ze inhoudelijk gezien eigenlijk meer zouden willen doen: *“Je kunt het nog zo mooi uitdenken en iedereen kan het belang ervan inzien, maar het moet wel uitvoerbaar zijn.”*

Toch zijn er ook voorschoolse voorzieningen waar de pedagogisch medewerkers wel gefaciliteerd worden voor activiteiten rondom de overgang, ook als het gaat om kinderen zonder vve-indicatie. De pedagogisch medewerkers van casestudie 9 worden gefaciliteerd voor alle werkzaamheden rondom overgang: ze krijgen uren voor de afname en verwerking van Kijk!, voor de gesprekken met ouders en het overdrachtsgesprek met de leerkracht.

5.9 Voorwaarden voor een goede overgang

Uit de interviews blijkt dat de geïnterviewde professionals en ouders over het algemeen het volgende onder een goede overgang verstaan: het overdragen van herkenbare en op dit moment relevante kindgegevens. Bij die overdracht zijn zowel de pedagogisch medewerker, de leerkracht (of onderbouwcoördinator) als de ouder betrokken¹.

We hebben de geïnterviewde professionals gevraagd aan welke voorwaarden moet worden voldaan om de overgang op een goede manier te kunnen vormgeven. De volgende punten zijn daarbij genoemd.

Goede overgang vraagt afstemming en overleg

Allereerst vraagt een goede overgang om goede communicatie, duidelijke afspraken en het tijdig bespreken van de overdracht van gegevens tussen pedagogisch medewerker en leerkracht (of onderbouwcoördinator). In verschillende interviews wordt aangegeven dat als er iets niet goed loopt in de overgang, dat vaak te maken heeft met praktische aspecten: er is geen rekening gehouden met de komende vakantie, er zijn geen afspraken gemaakt wie het initiatief neemt voor het contact etc. Daarbij hoort ook dat je gezamenlijk nadenkt over hoe je de overdracht vorm wilt geven. *“Door het gezamenlijk oppakken creëer je draagkracht. Het realiseren van een goede overdracht gebeurt omdat de mensen het zelf belangrijk vinden, en omdat de manier waarop we afgesproken hebben dat te doen goed ‘voelt’. Belangrijk is het behoud van de eigenheid van de organisaties, want een peuter is nu eenmaal geen kleuter.”*

¹ Over hoe die betrokkenheid het beste kan worden vormgegeven (wie heeft welke verantwoordelijkheid) verschillen de meningen enigszins.

Goede overgang vraagt goede verhoudingen

Goede relaties bevorderen een goede overgang: je vindt elkaar makkelijker en praat makkelijker als de verhoudingen goed zijn. Dat geldt niet alleen voor het niveau van de werkvloer, maar ook op directieniveau: *“Een goed contact tussen de peuterspeelzaal en de directeur van de basisschool is ook gemakkelijker voor de transitie”*.

Goede overgang vraagt niet te veel samenwerkingspartners

“De kracht van de samenwerking is ook dat deze 1+1 is”. Hoe meer partijen, hoe lastiger het soms is om samen te werken. Zeker als één of meer partijen concurrenten van elkaar zijn. Begin de samenwerking met een of twee 'kernsamenwerkingspartners'. Later kan de samenwerking altijd nog uitgebreid worden.

Goede overgang vraagt hbo-niveau

Op één van de bezochte locaties is de verantwoordelijke voor de overdracht vanuit de voorschoolse voorziening een hbo-geschoolde leerkracht. Deze locatie ervaart dat als heel prettig. Het vraagt kennis en vaardigheden die volgens de geïnterviewden niet bij iedere mbo3-opgeleide pedagogisch medewerker aanwezig zijn.

Goede overgang vraagt het spreken van een gemeenschappelijke taal

Belangrijk bij warme overdracht is dat pedagogisch medewerkers en leerkrachten dezelfde taal spreken, zodat ze elkaar goed begrijpen. Op één van de geïnterviewde locaties werkt zowel de voorschoolse voorziening als de basisschool handelingsgericht. Dat maakt dat het overdrachtsgesprek makkelijker verloopt. Wel is het soms nog zoeken naar de gemeenschappelijke taal; waar kun je de verbinding leggen. Op een andere locatie wordt aangegeven dat het belangrijk is dat de methodes van de school en de voorschoolse voorziening op elkaar afgestemd zijn, zodat de stap voor kinderen minder groot is, en de professionals ook makkelijker inhoudelijk met elkaar kunnen overleggen.

Goede overgang is schriftelijk en mondeling

Verschillende geïnterviewden geven aan dat goede overdracht niet alleen op papier maar ook in een gesprek plaatsvindt. Informatie op papier kan anders geïnterpreteerd worden dan je bedoelt. In een gesprek zie je hoe iemand reageert en daar kun je dan op inspelen. Aan de andere kant is alleen een gesprek niet voldoende: dan kan informatie vergeten of verkeerd onthouden worden. Het gaat om een combinatie van beide.

Goede overgang vraagt om transparantie

Het is van belang om transparant te zijn over wat en hoe er wordt overgedragen en hoe de samenwerking tussen voorschoolse voorziening en basisschool verloopt. *‘De samenwerking tussen peuterspeelzaal en school moet eigenlijk nog op gang komen. Daar kunnen ze beter open over zijn, want*

het is wel een van de dingen waarmee ze gepromoot hebben: dat de samenwerking beter verloopt omdat ze samen in een gebouw zitten. Niet direct een voorwaarde, maar wel een bevorderende factor voor de overgang is als voorschoolse voorziening en basisschool in hetzelfde gebouw zitten. Dat zorgt voor korte lijntjes. Men spreekt elkaar in de wandelgangen, vraagt of vertelt dan nog eens hoe het met een kind gaat. Er wordt snel en makkelijk afgestemd, geven verschillende geïnterviewden aan.

“Eén van de succesfactoren bij de warme overdracht is volgens de geïnterviewden dat de overdracht niet alleen bij deze school en dit peutercentrum zijn geregeld, maar dat er op stedelijk niveau afspraken zijn gemaakt tussen de peuteropvangorganisatie en de schoolbesturen. Tegelijkertijd geven de pedagogisch medewerkers aan dat er toch wel verschillen zijn in de overdracht naar de verschillende basisscholen. Sommige basisscholen lijken warme overdracht niet zo belangrijk te vinden, en vinden een formulier wel genoeg. Ook wordt een goede overdracht soms bemoeilijkt doordat niet alle scholen en peutercentra met het zelfde leerlingvolgsysteem werken. Dan is het moeilijker ‘om elkaars taal te spreken’, het gesprek verloopt dan minder vanzelfsprekend.” (Casestudie 9).

5.10 Verbeterpunten

Uit de interviews blijkt dat de meeste professionals en ouders tevreden zijn over hoe de overgang nu verloopt. Wel wordt een aantal verbeterpunten genoemd waarmee het overgangsproces nog verder kan worden versterkt. Deze punten hebben betrekking op de voorschoolse voorzieningen, de basisscholen en de landelijke overheid. We noemen ze hier puntsgewijs.

5.10.1 Voorschoolse voorzieningen

- **Hbo'er verantwoordelijk voor overgang.** De overgang en overdracht van gegevens vragen kennis en vaardigheden (bijv. het interpreteren van gegevens uit het kindvolgsysteem, inschatten wat een kind nodig heeft aan het begin van groep 1) die niet alle mbo-3 opgeleide pedagogisch medewerkers hebben.

5.10.2 Voorschoolse voorzieningen en basisscholen

- **Transparant en helder communiceren**
 - Bij scholen en voorschoolse voorzieningen die in hetzelfde pand gehuisvest zijn is het voor ouders niet altijd duidelijk dat ze zich nog wel op de school moeten inschrijven. Sommige ouders geven aan dat de samenwerking tussen de school en de voorschoolse voorziening nog niet zover is als ze hadden verwacht. Het gaat meer om afstemmen dan

- om inhoudelijke samenwerking of “staat nog in de kinderschoenen”. Zij adviseren om open te zijn over hoe ver de samenwerking al is.
- Het is voor ouders niet altijd duidelijk of en wanneer er overdracht van gegevens heeft plaatsgevonden, ook niet als ze daarvoor wel een handtekening hebben gezet.
 - Ook tussen voorschoolse voorzieningen en basisscholen is heldere communicatie van belang: duidelijke en tijdige afspraken en samen vaststellen hoe de overgang in z'n werk zal gaan. Daarbij helpt het als pedagogisch medewerkers en leerkrachten ‘dezelfde taal spreken’, zodat ze elkaar goed begrijpen.
 - **Gezamenlijke aanpak gedrag** Het is goed als de gedragsregels voor school, voorschoolse voorziening en de buitenschoolse opvang op elkaar afgestemd zijn. Het is goed en helder naar ouders en kinderen toe als niet alleen de jonge kinderen maar ook de oudere kinderen en de ouders echt meegenomen worden in een gezamenlijke aanpak.
 - **Hetzelfde kindvolgsysteem gebruiken** Het zou goed zijn als voorschoolse voorziening en basisonderwijs met hetzelfde kindvolgsysteem zouden werken. Dat maakt de overdracht van gegevens vanzelfsprekender (tegelijkertijd wordt ook aangegeven dat dat bijna niet te doen is als met meerdere scholen/voorzieningen wordt samengewerkt).
 - **De buitenschoolse opvang ook betrekken bij de overdracht.**

5.10.3 Basisscholen

- **Weten wat er gebeurt op voorschoolse voorzieningen** Het zou goed zijn als de leerkrachten af en toe zelf komen kijken op de voorschoolse voorziening(en) waar ze mee samenwerken, zodat ze zich alvast een beeld kunnen vormen van de kinderen die later gaan instromen.
- **Zorg voor terugkoppeling** Er is nu niet altijd een terugkoppeling van de school naar de voorschoolse voorziening waar kinderen vandaan zijn gekomen. Dat zou de overgangprocedure wel kunnen versterken.
- **Stem waar mogelijk af met andere basisscholen** Ouders stellen pedagogisch medewerkers vragen over wat er van hun kind verwacht wordt als het naar de basisschool gaat (jas zelf dicht maken, zindelijkheid, billen afvegen etc.). Dat verschilt echter per basisschool en de pedagogisch medewerkers kunnen dat niet van alle scholen weten. Dat is lastig omdat de ouders wel bij hen komen met vragen daarover. Meer lijn daarin zou helpen.

5.10.4 Landelijke overheid

- **Naar één kader voor regelgeving en controle** Vooral voorzieningen die met elkaar in een gebouw zitten lopen tegen de grenzen van regelgeving aan als het gaat om samenwerking: peuters en kleuters mogen niet samen in 1 groep, verschillende eisen aan gebruikte ruimtes, faciliteren van leerkrachten en pedagogisch medewerkers is anders, etc. Zij geven aan dat het goed zou zijn als hier één kader van regelgeving en controle

voor basisscholen en voorschoolse voorzieningen voor komt. Als de samenwerking tussen scholen en voorschoolse voorzieningen organisatorisch makkelijker verloopt, komt dat volgens hen ook de overgang ten goede.

- **Taakuren voor kinderopvangleidsters** Het zou volgens de geïnterviewden goed zijn als de overheid iets kan doen aan de taakuren van kinderopvangleidsters. Die hebben ze nu niet, en dat brengt een financieel knelpunt met zich mee. Geld kan een belemmering vormen voor scholen en kinderopvangorganisaties om de overgang uitgebreider vorm te geven.
- **Verschillen tussen gemeenten** Er wordt gesignaleerd dat beleid en geldstromen (rondom vve/ onderwijsachterstanden) sterk kunnen verschillen per gemeente. Eén van de kinderopvanginstellingen geeft aan dat onwenselijk te vinden.
- **Scholing pedagogisch medewerkers** Er komt tegenwoordig meer kijken bij het beroep van pedagogisch medewerker. Daarom zou het werk- en denkniveau van pedagogisch medewerkers eigenlijk omhoog moeten. Het zou de overgang ook bevorderen als er enige overlap zou bestaan in de bevoegdheden van pedagogisch medewerkers en leerkrachten. *“Wij hadden bijvoorbeeld het idee om pedagogisch medewerkers inzetten bij het leesonderwijs in groep 3, maar dat kan niet omdat ze daar niet bevoegd voor zijn.”*
- **Warme overdracht stimuleren en faciliteren** Er wordt door een aantal geïnterviewden benoemd dat de overheid warme overdracht meer zou kunnen stimuleren en faciliteren. *“Warme overdracht wordt namelijk zeer gewaardeerd door het basisonderwijs en het is beter voor kinderen door de kennis die een school bij de start al over het kind heeft.”* Ook zou de overheid meer kunnen stimuleren dat ouders actief worden betrokken. *“De overheid zou de regierol van ouders meer kunnen benadrukken. Ouders worden actief betrokken en behouden altijd de regierol als het gaat om informatieoverdracht – wanneer en waar dan ook – dus ook als het gaat om de informatie van voorschool naar vroegschool.”* (Casestudie 11)

5.11 Kernpunten

In dit hoofdstuk hebben we de uitkomsten van de casestudies beschreven. We hebben daarbij de elementen aangehouden die ook in hoofdstuk 3 en hoofdstuk 4 zijn benoemd. We vatten de belangrijkste uitkomsten per element samen.

Samenwerking

De samenwerking tussen de voorschoolse voorzieningen en de basisscholen die meewerkten aan de casestudies loopt uiteen van incidenteel afstemmen tot structurele samenwerking. Als voorbeeld van structurele samenwerking zien we op verschillende locaties pedagogisch medewerkers die ook

gedeeltelijk als onderwijsassistent werken: dat maakt de overgang van voorschoolse voorziening naar school voor kinderen makkelijker. Samenwerking rondom overgang vindt vooral plaats tussen peuterspeelzaal en/of kinderdagverblijf en basisonderwijs. De buitenschoolse opvang blijft daarbij vaak buiten beeld. De samenwerking verloopt makkelijker als voorzieningen in hetzelfde gebouw zitten. Dat geldt zowel voor de informele (even snel iets afspreken in de gang, kinderen komen nog even zwaaien naar hun oude peutergroep etc.) als voor de formele (afspraken, overdrachtsgesprekken) samenwerking. Samen in één gebouw zitten is echter geen garantie voor goede samenwerking en ook geen noodzakelijke voorwaarde.

Overdracht van informatie

Informatie wordt zowel warm (in een gesprek) als koud (alleen op papier) overgedragen, en op verschillende voorschoolse voorzieningen en basisscholen komen beide vormen voor: de overdracht is doorgaans warm met voorzieningen/scholen waar veel met wordt samengewerkt, en koud met voorzieningen/scholen waar niet veel mee wordt samengewerkt of die ver weg zijn. Het soort informatie dat wordt overgedragen varieert van mondelinge informatie van gegevens die niet zijn vastgelegd tot gegevens uit een kindvolgsysteem. Over het algemeen vindt men de informatie die wordt overgedragen acceptabel, zolang deze op het moment van overdracht nog relevant is. Over de vraag wie verantwoordelijk is voor de overdracht verschillen de meningen. Sommige voorschoolse voorzieningen leggen de verantwoordelijkheid bewust en expliciet bij de ouders, bij andere voorzieningen ligt de verantwoordelijkheid bij de pedagogisch medewerker die de ouders om toestemming vraagt.

Doorgaande lijn in spelen, leren en ontwikkelen

Op de meeste locaties die we bezochten is vooral sprake van afstemming. In een aantal gevallen is er sprake van een doorgaande ontwikkelingslijn: er worden afspraken gemaakt over wat er in de peutergroep wordt gedaan en hoe dat doorloopt in de kleutergroep.

Ouderbetrokkenheid

De rol van ouders varieert van verantwoordelijk voor de overdracht van gegevens tot nauwelijks bij de overdracht betrokken. Bij warme overdracht houdt de pedagogisch medewerker een slotgesprek met de ouder, en vervolgens met de leerkracht van groep 1. Daarna houdt de leerkracht een gesprek met de ouder. In een aantal gevallen vindt een gesprek met pedagogisch medewerker, leerkracht en ouder plaats. Een aandachtspunt is dat ouders toestemming moeten geven voor de overdracht van gegevens. Dat gebeurt niet overal even expliciet.

Betrokkenheid van het kind

Op alle locaties wordt aandacht besteed aan het afscheid van de voorschoolse voorziening en wordt het kind op de een of andere manier voorbereid op de start in groep 1. Dat gebeurt doorgaans door een aantal dagdelen te wennen,

maar kan ook door het inrichten van een 3+-groep waarin kinderen worden voorbereid op de basisschool.

Naast deze elementen hebben we ook naar de volgende punten gekeken.

Evaluatie

Bij voorschoolse voorzieningen en basisscholen die bij elkaar in een gebouw zitten is vaak sprake van informele en formele evaluatie van de overgang. Als beide voorzieningen niet in hetzelfde gebouw zitten is er doorgaans sprake overleg over hoe de overdracht plaats zal vinden. Als er alleen koude overdracht is wordt er doorgaans niet geëvalueerd.

Facilitering

Leerkrachten krijgen taakuren voor het overgangsproces (of het zit in hun normjaartaak), pedagogisch medewerkers krijgen doorgaans geen niet-groepsgebonden uren voor het overgangsproces. De geïnterviewden geven aan dat die niet bevorderlijk is voor de samenwerking.

Voorwaarden voor goede overgang

De volgende voorwaarden zijn benoemd:

- afstemming en overleg;
- goede verhoudingen;
- niet te veel samenwerkingspartners;
- hbo-niveau voor verantwoordelijke voor overdracht op voorschoolse instellingen;
- een gemeenschappelijke taal;
- schriftelijk én mondeling;
- transparantie.

Verbeterpunten

De volgende verbeterpunten zijn aangegeven:

- hbo'er verantwoordelijk voor overgang;
- transparant en helder communiceren;
- gezamenlijke aanpak gedrag (voorschools, basisschool, buitenschoolse opvang);
- de buitenschoolse opvang ook betrekken bij de overgang;
- basisscholen weten wat er gebeurt op voorschoolse voorzieningen;
- zorgen voor terugkoppeling vanuit de basisschool;
- basisscholen waar mogelijk afstemmen met andere basisscholen over gewenste zelfstandigheid van kinderen die naar groep 1 gaan;
- naar één kader voor regelgeving en controle;
- taakuren voor kinderopvangleidsters;
- verschillen tussen gemeenten verminderen;
- niveau scholing pedagogisch medewerkers verhogen;
- warme overdracht stimuleren en faciliteren.

6 SLOTBESCHOUWING

6.1 Inleiding

In dit onderzoek is een rijkdom aan gegevens over kindvriendelijke overgang en overdracht bijeengebracht. Overgang is in de meest brede zin van het woord opgevat: het betreft het hele proces dat in gezamenlijkheid wordt uitgevoerd door betrokkenen om de start op school zo succesvol mogelijk te maken voor kinderen, ouders en professionals.

We zijn gestart met een korte beschrijving van de Nederlandse situatie en hebben daarbij de juridische en ethische aspecten van overgang en overdracht beschreven. Vervolgens zijn op basis van internationale wetenschappelijke literatuur modellen en elementen van kindvriendelijke overgang benoemd. Hierbij is ook gekeken naar voorbeelden uit de buitenlandse praktijk en verschillen en overeenkomsten met de Nederlandse situatie. Op basis van een enquête onder kinderdagverblijven, peuterspeelzalen en basisscholen hebben we een breed cijfermatig beeld van de Nederlandse situatie geschetst, met daarbij aandacht voor de vorm van overgang, de informatiebehoeften en eventuele ethische bezwaren. Tot slot is op een selectie van voorschoolse voorzieningen en basisscholen met zowel professionals als ouders gesproken over de overgang in praktijk.

6.2 Beantwoording onderzoeksvragen

De onderzoeksbevindingen geven voldoende stof om de hoofdvraag van het onderzoek hoe de *'kindvriendelijke overdracht van voorschoolse voorzieningen naar het basisonderwijs eruitziet'* te beantwoorden. Voordat we de hoofdvraag behandelen, gaan we eerst in op deelvragen voor dit onderzoek. Deze deelvragen zijn beschreven in hoofdstuk 1 en hieronder nogmaals opgenomen.

Deelvragen in dit onderzoek

1. Welke verschillende vormen van overgang en overdracht zijn er? Wat zijn belangrijke elementen in elk van die vormen? Welke vormen en welke elementen zijn van belang voor welke groepen kinderen? Aan welke voorwaarden moet worden voldaan om die vormen en elementen optimaal te benutten en effect te laten sorteren?
2. Welke behoeften hebben de verschillende actoren (ouders, leerkrachten en/of intern begeleiders, pedagogisch medewerkers) in dit proces? En welke verantwoordelijkheden hebben ze?
3. Welke informatie heeft een school ten minste nodig voor een goede doorgaande ontwikkellijn? Hoe kunnen voorschoolse voorzieningen aan die behoefte tegemoetkomen?
4. Wat zijn ethische risico's bij de overdracht? Welke randvoorwaarden zijn nodig om deze risico's tegen te gaan?
5. Welke randvoorwaarden zijn nodig om de overgang en overdracht van voorschoolse voorziening naar basisschool in te vullen, gericht op een optimale ontwikkeling van kinderen?

Deelvraag 1: Vormen en elementen van overgang en overdracht

Welke verschillende vormen van overgang en overdracht zijn er? Wat zijn belangrijke elementen in elk van die vormen? Welke vormen en welke elementen zijn van belang voor welke groepen kinderen?

Vormen en elementen

In het literatuuroverzicht is een aantal modellen, activiteiten en voorbeelden beschreven. Hieruit komt naar voren dat vooral de volgende twee aspecten belangrijk zijn voor het organiseren van een soepele overgang:

- de borging van de continuïteit in spelen, leren en ontwikkelen (bijvoorbeeld in structuur, pedagogiek, curriculum, professionele aanpak);
- het bouwen van relaties (bijvoorbeeld communicatie, wederzijds respect, verwachtingen in 'partnerschap') tussen direct betrokkenen (samenwerking en afstemming tussen professionals van voorschoolse en schoolse voorzieningen, kinderen en ouders), waarbij rekening moet worden gehouden met de diversiteit van kinderen en hun ouders.

De literatuur laat verder zien dat het bij kindvriendelijke overgang draait om kernbegrippen als samenwerking, relaties, continuïteit, informatieoverdracht en betrokkenheid van ouders en kinderen. De uitwerking naar concretere voorbeelden en activiteiten is uitgebreid beschreven in hoofdstuk 3 en de bijlagen 1 en 2. Duidelijk is dat er niet één blauwdruk bestaat voor de kindvriendelijke overgang, maar dat er, ook ingegeven door de praktische omstandigheden, verschillende uitwerkingen mogelijk zijn.

In dit onderzoek is ook gekeken in hoeverre elementen voor een 'kindvriendelijke' overgang in de Nederlandse situatie voorkomen. Uit de enquête komt naar voren dat in meer dan negen van de tien gevallen sprake is van informatieoverdracht (bijvoorbeeld in de vorm van een overdrachtsformulier). Bij minder dan twee derde van de instellingen is sprake van ouderbetrokkenheid en bij iets meer dan de helft van de scholen en kinderdagverblijven is sprake van samenwerking tussen scholen en voorschoolse voorzieningen. Bij peuterspeelzalen ligt dat percentage hoger, mogelijk omdat peuterspeelzalen van oudsher een nauwere band onderhouden met een specifieke basisschool en vaker in het kader van vve met basisscholen samenwerken. Een doorgaande didactisch pedagogische lijn komt minder vaak voor en wordt door veertig procent van de scholen genoemd. Bij twee derde van de scholen is er sprake van 'wenbeleid' en bij ongeveer een derde van de voorschoolse voorzieningen is er sprake van 'afscheidsbeleid'. Overigens wordt er ook zonder 'afscheidsbeleid' wel vaak aandacht besteed aan het vertrek van kinderen uit de groep.

Onderscheid naar groepen kinderen

Wat betreft een onderscheid naar verschillende groepen kinderen, zien we dat leerlingen die extra zorg nodig hebben of tot de vve-doelgroep behoren, ook bij de overgang meer aandacht nodig hebben en deze veelal ook krijgen. Dit onderzoek richtte zich echter vooral op 'reguliere' kinderen, zonder specifieke

zorgbehoeften of vve-indicatie. Uit de literatuur komt naar voren dat ook voor deze groep een goede overgang van belang is. Wanneer we het model voor de vormgeving van kindvriendelijke overgang uit bijlage 2 nader beschouwen zien we dan ook vooral maatregelen die relevant zijn voor alle kinderen die de overstap maken van een voorschoolse voorziening naar school.

In de enquête is wel gevraagd naar het voorkomen van het onderscheiden van groepen bij de overgang. Hieruit kwam naar voren dat bijna de helft van de responderende scholen en kinderdagverblijven geen verschillende groepen onderscheidt. Van de peuterspeelzalen maakt ruim een derde geen onderscheid in groepen.¹

Deelvraag 2: Verantwoordelijkheden en behoeften van betrokkenen

Welke behoeften hebben de verschillende actoren (ouders, leerkrachten en/of intern begeleiders, pedagogisch medewerkers) in dit proces? En welke verantwoordelijkheden hebben ze?

Betrokkenheid en verantwoordelijkheden

De behoeften en verantwoordelijkheden hangen uiteraard sterk samen met de heersende ideeën over overgang en de wijze waarop de overgang is georganiseerd. In de vragenlijst hebben we de vertegenwoordigers van de verschillende soorten instellingen gevraagd naar de verantwoordelijkheden en de behoeften van het personeel op het gebied van de overgang. Bij de overgang zijn vanuit de *voorschoolse voorzieningen* vooral de pedagogisch medewerkers betrokken bij de praktische onderdelen en is de leidinggevende of locatiemanager betrokken bij de vormgeving van de eventuele samenwerking met de scholen.

Bij de *scholen* zijn de leerkrachten, soms ook in de functie van onderbouwcoördinator, betrokken bij de praktische aspecten van de overgang. Deze betrokkenheid ligt, denk bijvoorbeeld aan het wennen van nieuwe kinderen in de klas, sterk voor de hand. Naast de leerkracht wordt ook de intern begeleider, en in mindere mate de directeur genoemd. Zij spelen ook vaker een rol in de (organisatie van de) samenwerking met de voorschoolse voorziening(en).

In een deel van de gevallen spelen *ouders* ook een rol, meestal bij de informatieoverdracht. Volgens krap een derde van de peuterspeelzalen en ruim een derde van de kinderdagverblijven en scholen vormen ouders de schakel in de overdracht tussen voorschoolse voorziening en de school. Zij worden verondersteld de op papier gestelde informatie van de voorschoolse voorziening over hun kind door te geven aan de school. Het is niet helemaal

¹ Kinderdagverblijven en peuterspeelzalen die vve aanbieden, maken vaker onderscheid in groepen. Ook scholen en kinderdagverblijven uit gemeenten waar sprake is van gemeentelijke afspraken over de overgang van reguliere kinderen maken vaker onderscheid in groepen. Bij peuterspeelzalen bestaat er geen verband tussen het onderscheiden van groepen en de aanwezigheid van gemeentelijke afspraken over de overgang van reguliere kinderen.

duidelijk hoe bewust ouders zich van die rol zijn en of zij bewust de afweging maken om de informatie al dan niet door te geven. De betrokkenheid van ouders verschilt sterk: van alleen tekenen voor akkoord voor de overdracht, via het zelf overdragen van de overdrachtsformulieren tot de aanwezigheid bij de overdrachtsgesprekken. Uit de enquête komt naar voren dat op bijna een op de vijf scholen ouders aanwezig (kunnen) zijn bij het overdrachtsgesprek.

Uit de enquête en de casestudies wordt niet helemaal duidelijk in hoeverre voorschoolse voorzieningen en basisscholen (en ook ouders) zich bewust zijn van de eisen die de Wet bescherming persoonsgegevens stelt aan het overdragen van gegevens: ouders moeten hier als wettelijke vertegenwoordigers van hun kind toestemming voor geven.

In tabel 3.1 is een model opgenomen met daarin mogelijke overgangsactiviteiten en de betrokkenen. In de meeste modellen wordt naast de inzet van pedagogisch medewerkers en leerkrachten gewezen op het belang van betrokkenheid van ouders bij de overgang. Hoewel veel ouders graag betrokken worden bij de overgang geldt dat niet voor elke ouder. Bij een van de bezochte cases wordt ouders daarom de keuze geboden of ze aanwezig willen zijn bij het overdrachtsgesprek.

Betrokkenen en behoeften

Uit de enquête blijkt dat er bij het personeel vooral behoefte bestaat aan het volgende.

- (Meer) tijd en gelegenheid om aandacht te besteden aan de overgang. Dit speelt vooral bij de voorschoolse voorzieningen: ongeveer de helft van de respondenten van voorschoolse voorzieningen geeft dit aan (op scholen ruim een derde). Met name pedagogisch medewerkers in kinderdagverblijven hebben geen 'niet-groepsgebonden uren' en worden niet gefaciliteerd voor werkzaamheden buiten de groep, zoals overdrachtsgesprekken.
- Afstemming ten aanzien van extra ondersteuning voor kinderen (een derde van de instellingen geeft dit aan).
- Afstemming op pedagogisch gebied, en evaluatie van de bestaande praktijk. Bij beiden geeft ruim een kwart van de scholen en een derde van de voorschoolse voorzieningen aan dat hier behoefte aan bestaat.
- Scholing en training, met name bij voorschoolse voorzieningen (kinderdagverblijven 22%, peuterspeelzalen 17%, scholen 5%).

Uit de casestudies komt naar voren dat ouders behoefte hebben aan duidelijkheid, heldere communicatie en gelijkwaardigheid. Zij zijn per slot van rekening de 'kenners' van hun eigen kind.

Deelvraag 3: Benodigde informatie

Welke informatie heeft een school ten minste nodig voor een goede doorgaande ontwikkelijn? Hoe kunnen voorschoolse voorzieningen aan die behoefte tegemoetkomen?

De vraag is in dit onderzoek ruimer geïnterpreteerd dan de bovenstaande vragen. Een doorgaande lijn kan worden ontwikkeld in samenspraak met de betrokken voorzieningen en vraagt om meer dan alleen overdracht van informatie over individuele kinderen.

Driekwart van de scholen die zeggen dat er sprake is van een doorgaande lijn ontvangt informatie over het pedagogisch klimaat op de voorschoolse voorzieningen. Een iets kleiner deel van de scholen (56 tot 64%) ontvangt van de voorschoolse voorzieningen (ook) informatie over: het educatieve aanbod, de didactische benadering en de wijze van spelbegeleiding. Meer dan driekwart van de scholen is van mening dat de informatie die zij ontvangen voldoende tot goed bruikbaar is voor het realiseren van een pedagogisch-didactische doorgaande lijn. Sommige scholen gaven in de enquête aan dat de informatie die zij ontvangen erg summier is en niet veel zegt over het kind. Uit de enquête kwam overigens ook naar voren dat er bij slechts ongeveer een derde (31 tot 37%) van de instellingen die samenwerken met een school of voorschoolse voorziening afspraken zijn gemaakt over het realiseren van een doorgaande lijn. Bij de casestudies zagen we dat scholen en voorschoolse voorzieningen die al meer/langer samenwerken vaker voor een doorgaande ontwikkelingslijn zorgen. Zij maken bijvoorbeeld afspraken over wat er op de peutergroep en in de kleuterklas wordt gedaan, en hoe een en ander op elkaar kan worden afgestemd. Ook zijn er locaties waar met hetzelfde kindvolgsysteem of vve-programma wordt gewerkt. Hierbij moet worden opgemerkt dat dit laatste, naarmate er met meer instellingen wordt samenwerkt, moeilijker te realiseren is.

Deelvraag 4: Juridische en ethische aspecten van de overdracht

Wat zijn ethische risico's bij de overdracht? Welke randvoorwaarden zijn nodig om deze risico's tegen te gaan?

Privacy

Aan overgang en overdracht zijn verschillende ethische aspecten te onderscheiden. Ten eerste gaat het om juridische aspecten die verband houden met gegevensoverdracht. Hiermee komen we op het terrein van de Wet bescherming persoonsgegevens. De algemene regel hierin is dat verstrekken van persoonsgegevens alleen mag als dat verenigbaar is met het doel waarvoor de gegevens verzameld zijn. Of overdracht van gegevens is toegestaan, hangt af van concrete omstandigheden en is gebonden aan een aantal grondslagen. Een van deze grondslagen is dat er toestemming is van de betrokkene of in het geval van minderjarigen de wettelijk vertegenwoordiger (meestal ouders of verzorgers). Behoudens enkele uitzonderingen (bijvoorbeeld noodsituaties of op aanvraag van de Inspectie van het Onderwijs) mogen derden gegevens van het kind alleen zien na toestemming van de wettelijk vertegenwoordiger. Over de juridische aspecten van de gegevensoverdracht van de voorschoolse naar schoolse situatie is weinig gepubliceerd. Richtlijnen voor deze overdracht zijn echter wel af te leiden uit informatie over de overgang van primair naar voortgezet onderwijs en

gegevensopslag en overdracht bij digitale leermiddelen. In hoofdstuk 2 is daar dieper op ingegaan en is ook een voorbeeld opgenomen van een 'handleiding overdrachtsformulier' waarbij rekening wordt gehouden met privacy en de aard van de gegevens. Zoals we eerder aangaven, is het de vraag in hoeverre alle voorschoolse voorzieningen en basisscholen zich bewust zijn van de consequenties van deze wetgeving voor de overdracht van gegevens.

Ethische aspecten en de invloed van verwachtingen

Bij overgang bestaat het gevaar van stigmatisering. Te lage verwachtingen als gevolg van een onjuiste gegevensoverdracht kunnen leiden tot lagere prestaties (zie ook selffulfilling prophecy en Pygmalion-effect). De aard van de overgedragen gegevens is daarom van groot belang. Het gaat bij voorkeur om feitelijke, objectief vastgestelde informatie. Ouders kunnen vanuit de voorgeschiedenis op de voorschoolse opvang belang hechten aan een 'blanco' start op de basisschool. Aan de andere kant is er voor de school ook het belang om, wanneer er sprake is van meerdere groepen 1, een evenwichtige groepssamenstelling na te streven. Juist daarbij is overdrachtsinformatie van alle kinderen behulpzaam.

Ethische aspecten in praktijk

In de enquête is gevraagd of er wel eens informatie wordt overgedragen waarbij privacy van ouders en kinderen wordt geschonden. Slechts een enkeling geeft aan dat dat het geval is en dat het in die gevallen gaat om informatie over de thuissituatie van de kinderen. Ook in de interviews is gesproken over privacy en de aard van over te dragen gegevens. Hierbij komt meerdere keren aan de orde dat in de overdracht "*niet onnodig het verleden opgerakeld*" moet worden en dat deze zich moet beperken tot de huidige relevante situatie. Informatie over de thuissituatie wordt over het algemeen als de gevoeligste informatie gezien. In praktijk worden hierbij verschillende afwegingen gemaakt (van niet overdragen tot alleen overdragen in geval het zeer relevant is voor de start op de school, bijvoorbeeld wanneer een ouder ernstig ziek is of wanneer er sprake is van een zorgkind waarbij de thuissituatie meespeelt).

Deelvraag 5: Randvoorwaarden

Aan welke voorwaarden moet worden voldaan om de vormen en elementen van overgang en overdracht optimaal te benutten en effect te laten sorteren? Welke randvoorwaarden zijn nodig om de overgang van voorschoolse voorziening naar basisschool in te vullen, gericht op een optimale ontwikkeling van kinderen?

Zoals eerder vermeld, kunnen er op grond van de internationale literatuur een aantal principes en uitgangspunten worden aangewezen die van belang zijn van het realiseren van een kindvriendelijke overgang. In de kern komt dat neer op a) het borgen van continuïteit in spelen, leren en ontwikkelen, en b) het bouwen van relaties tussen direct betrokkenen, waarbij rekening moet worden gehouden met de diversiteit van kinderen en hun ouders.

Uit de casestudies blijkt dat de geïnterviewde professionals en ouders, over het algemeen gezien, onder goede, kindvriendelijke overgang verstaan: “Het overdragen van herkenbare, relevante gegevens over kinderen.” Hierbij zijn zowel de pedagogisch medewerker, de leerkracht (of onderbouwcoördinator) als de ouder(s) betrokken.

De geïnterviewde professionals hebben een aantal voorwaarden genoemd waaraan moet worden voldaan om de overgang op een goede manier te kunnen vormgeven:

- *Afstemming en overleg.* Allereerst vraagt goede overgang om goede communicatie, duidelijke afspraken en het tijdig bespreken van de gegevensoverdracht tussen pedagogisch medewerker en leerkracht (of onderbouwcoördinator).
- *Goede verhoudingen.* Dat geldt niet alleen voor het niveau van de werkvloer, maar ook voor het niveau van de directie
- *Niet te veel samenwerkingspartners.* Hoe meer partijen, hoe lastiger het soms is om samen te werken. Zeker als één of meer partijen concurrenten van elkaar zijn.
- *Hbo-niveau.* Goede overgang vraagt kennis en vaardigheden die volgens de geïnterviewden niet bij iedere mbo 3-opgeleide pedagogisch medewerker aanwezig zijn.
- *Een gemeenschappelijke taal.* Bij warme overdracht is het belangrijk dat pedagogisch medewerkers en leerkrachten elkaar goed begrijpen. Het ‘spreken van een gemeenschappelijke taal’ kan bijvoorbeeld worden bewerkstelligd door het werken volgens dezelfde aanpak of het gebruik van dezelfde methode.
- *Schriftelijk en mondeling.* Verschillende geïnterviewden geven aan dat goede overdracht niet alleen op papier, maar ook in een gesprek plaatsvindt.
- *Transparantie.* Het is van belang om transparant te zijn over wat en hoe er wordt overgedragen en hoe de samenwerking tussen voorschoolse voorziening en basisschool verloopt.

Niet direct een voorwaarde, maar wel een bevorderende factor voor de overgang is het als voorschoolse voorziening en basisschool in hetzelfde gebouw zitten. Dat zorgt voor korte lijntjes tussen voorschools en schools personeel en tussen ouders en personeel. Men spreekt elkaar in de wandelgangen, vraagt of vertelt dan nog eens hoe het met een kind gaat. Er wordt snel en makkelijk afgestemd. Hier wordt de drempel van voorschoolse voorziening naar basisschool voor kind en ouders lager, omdat het zij het als één geheel zien en al bekend zijn met personeel van beide typen voorzieningen.

Wanneer voorschoolse voorzieningen en basisscholen niet bij elkaar in het gebouw zitten, is er sprake van meer variatie in de overgang. In de cases is bijvoorbeeld gezien dat wanneer een kind vanuit een voorschoolse voorziening naar een andere school (buiten het gebouw) van hetzelfde schoolbestuur gaat, er wel aan warme overdracht wordt gedaan. Betreft het

een school van een ander schoolbestuur of een school buiten de wijk, dan volstaat doorgaans een gestandaardiseerd overdrachtsformulier. Dit is slechts een enkel voorbeeld waarbij fysieke afstand tussen voorschoolse voorziening en basisschool leidt tot een andere vorm van overdracht, die overwegend als van mindere kwaliteit wordt beschouwd.

6.3 Kindvriendelijke overgang in theorie en praktijk

Belang kindvriendelijke overgang

In de wetenschappelijke literatuur is overeenstemming over het belang van een soepele overgang van voorschoolse voorzieningen naar school. Het organiseren van een kindvriendelijke overgang heeft positieve effecten op kinderen, gezinnen (ouders) en personeel. Een voorbeeld van een positief effect op kinderen is dat ze zich snel veilig en thuis voelen in de nieuwe klas tussen nieuwe klasgenoten. Een voorbeeld van een gunstig effect op ouders is dat er een vertrouwensrelatie is ontstaan met de nieuwe leerkracht. Een voorbeeld voor een positief effect op personeel van voorschoolse voorzieningen en basisscholen is dat ze samen in staat zijn om continuïteit in de ontwikkeling van kinderen te garanderen.

Theorie en praktijk

De hoofdvraag van het onderzoek luidde: 'hoe ziet kindvriendelijke overdracht van voorschoolse voorzieningen naar het basisonderwijs eruit?'. In dit onderzoek hebben we deze vraag vanuit verschillende invalshoeken belicht. We hebben daarbij geput uit de (internationale) wetenschappelijke literatuur waaruit elementen zoals een doorgaande lijn, warme overdracht en betrokkenheid van ouders naar voren kwamen met daarbij een grote variëteit aan concrete activiteiten. Uit de brede veldstudie en de casestudies kregen we vervolgens een beeld van de Nederlandse situatie. Daarin zien we veel van de elementen uit de literatuurstudie terugkomen. Tegelijkertijd zien we echter ook dat bijna een vijfde van de voorschoolse voorzieningen en scholen werkt aan maar één element van de overgang (meestal informatieoverdracht), terwijl we er, op basis van de internationale literatuur, vijf hebben onderscheiden. Ook zien we dat relatief veel scholen en voorschoolse voorzieningen niet werken aan het realiseren van een doorgaande lijn (waarbij overeenkomst in visie en intensieve afstemming nodig is), terwijl uit de literatuur blijkt dat juist een doorgaande lijn in spelen, leren en ontwikkelen van belang is voor een soepele overgang. Hier speelt wellicht mee dat er bij 'goede overgang' twee perspectieven zijn: dat van de professionals die met een kind werken en dat van het kind zelf. Voor professionals is de overgang wellicht goed als zij goede informatie over een kind krijgen. Ze weten dan al iets over het kind voordat het in de groep komt. Voor een *kindvriendelijke* overgang is echter ook herkenbaarheid van belang: het kind ervaart dat er een doorgaande lijn is van de voorschoolse voorziening naar de basisschool (al zal een kind dat uiteraard niet zo benoemen).

Tevredenheid over de overgang en ruimte voor verbetering

Ruwweg een derde van de respondenten is 'zeer positief' over de wijze waarop de overgang van reguliere kinderen nu plaatsvindt. Niemand is zeer negatief en verreweg het grootste deel is 'meer positief dan negatief'. Een klein deel van de respondenten (5 tot 8%) is 'meer negatief dan positief'. De resultaten zijn, met uitzondering van de laatste groep, vrij positief.

Toch zien veel respondenten ruimte voor verbetering. Uit de toelichting bij de enquête komt dan vooral de behoefte aan 'warme overdracht' en uitbreiding naar meer organisaties als punt naar boven. De behoefte aan warme overdracht wordt daarbij ook ingegeven omdat het informatieformulier soms als te summier, vaag en weinig inhoudelijk wordt ervaren of omdat het informatieformulier helemaal niet aankomt. Mogelijke verbetering kwamen ook aan de orde in de casestudies en illustreren daarmee ook de bevindingen uit de andere onderdelen. Het gaat dan onder meer om:

- het versterken van de betrokkenheid van ouders (ouders weten soms niet of en wanneer informatieoverdracht heeft plaatsgevonden);
- meer echt inhoudelijke samenwerking in plaats van alleen afstemming;
- wederzijdse bezoeken aan locaties/scholen, kennismaken hoe er op de aanleverende/ontvangende organisatie/school gewerkt wordt (verstevigt ook de wederzijdse band);
- gedragsprotocollen op elkaar afstemmen (school, voorschoolse voorziening én buitenschoolse opvang);
- werken met hetzelfde kindvolgsysteem (hoewel men ziet dat dit praktisch lastig is door de veelheid aan systemen);
- meer terugkoppeling van de school naar de voorschoolse voorziening over hoe de kinderen het doen.

6.4 Aanbevelingen voor de overheid²

Zie kindvriendelijke overgang in een breder perspectief

Zoals uit dit onderzoek is gebleken, gaat het bij kindvriendelijke overgang om meer dan alleen de overdracht van gegevens: werken aan een doorgaande lijn (het bieden van continuïteit in spelen, leren en ontwikkelen) en het opbouwen van relaties (tussen pedagogisch medewerkers en leerkrachten, tussen ouders en leerkrachten, tussen het kind en nieuwe klasgenoten e.d.) zijn daarbij ook van belang. Overgang vraagt om samenwerking en afstemming tussen professionals van voorschoolse voorzieningen en basisscholen. Zo bezien zijn er connecties tussen kindvriendelijke overgang en andere ontwikkelingen voor kinderen van nul tot en met twaalf jaar, zoals een inhoudelijke en pedagogische doorgaande lijn, icc- en kindcentra-ontwikkeling, ouderbetrokkenheid en de opleiding van pedagogisch medewerkers. Door overdracht als onderdeel van deze ontwikkelingen te zien, en niet als

² Deze aanbevelingen zijn mede tot stand gekomen tijdens de reflectiebijeenkomst op 4 maart 2016.

losstaand onderwerp, kan het beter en breder worden ingebed in voorzieningen voor jonge kinderen.

Draag uit dat kindvriendelijke overgang voor alle kinderen van belang is
Vanuit de overheid (Inspectie van het Onderwijs) worden nu alleen eisen gesteld aan de overgang van kinderen met een zorg- of vve-indicatie. Daardoor zou de suggestie kunnen ontstaan dat (warme) overdracht voor andere kinderen niet van belang is, terwijl alle kinderen baat kunnen hebben bij een soepele, kindvriendelijke overgang. De betrokken ministeries (OCW en SZW) kunnen dit meer uitdragen door bijvoorbeeld te voorzien in goede informatie (zie volgende punt).

Faciliteer overgang met goede informatie

Uit dit onderzoek komt naar voren dat scholen en voorschoolse voorzieningen zich actief bezighouden met overdracht en nadenken over wat een goede overgang is. Zij weten daarbij niet altijd wat er vanuit juridisch oogpunt mogelijk en onmogelijk is, wat er moet en wat er mag. De overheid kan voorzieningen ondersteunen met handreikingen, een website of andere informatiebronnen met goede voorbeelden en werkwijzen. Zo wordt voorkomen dat iedereen zelf het wiel moet uitvinden (waarbij een aanpak op maat van de lokale situatie uiteraard wel van belang blijft). Een stap verder in het faciliteren van goede overgang kan de inzet van overgangcoaches zijn: professionals die als ambassadeur of steunpunt lokale samenwerking tussen voorschoolse voorziening en basisschool kunnen ondersteunen bij het opzetten van kindvriendelijke overgang. In het verlengde hiervan zouden er (bijv. op regionaal of provinciaal niveau) 'sterlocaties' kunnen worden geworven en zorgvuldig geselecteerd, die met ondersteuning van het Rijk ter inspiratie kennis, ervaring en overgangspraktijken kunnen delen met bezoekende professionals van andere voorschoolse voorzieningen en basisscholen.

Maak structurele integrale samenwerking mogelijk

Voorschoolse voorzieningen en basisscholen die verder willen gaan in het opzetten van een doorgaande lijn door één structuur op te zetten voor kinderen van nul tot en met zes jaar lopen nu tegen beperkingen aan (of denken daar tegen aan te lopen). Maak duidelijk wat er ook nu al kan, en bezie of het wenselijk is om eventuele beperkingen op te heffen.

6.5 Aanbevelingen voor organisaties en professionals³

Zorg dat voorschoolse voorzieningen en basisscholen zijn aangehaakt bij procedure en formulier

Het minste wat er kan worden geregeld is dat er in gemeentelijk verband een procedure en (gestandaardiseerd) overdrachtsformulier voor de overgang van kinderen van voorschoolse voorzieningen naar de basisschool worden ontwikkeld en in gebruik worden genomen. Deelname hieraan is facultatief, er is immers geen verplichtend wettelijk kader. Maak dat het voor alle partijen interessant is om hier aan mee te doen en creëer draagvlak door bijvoorbeeld een vertegenwoordiging van voorschoolse voorzieningen en basisscholen te vragen de procedure en het formulier te ontwerpen. Deze aanpak is (deels) een antwoord op de situatie waarbij kinderen uit voorschoolse voorzieningen uitwaaiëren naar meerdere basisscholen en basisscholen kinderen ontvangen van verschillende voorschoolse voorzieningen.

Het formulier is idealiter niet gebonden aan een voorschools programma en/of pedagogische stroming, maar overstijgend. De gemeente kan daar een stimulerende rol bij spelen. Dit is op veel plaatsen overigens ook al de overgangspraktijk, maar nog niet overal. Delen van de voorschoolse voorzieningen en basisscholen zijn nog niet aangehaakt.

Nu is de buitenschoolse opvang vaak nog niet aangehaakt bij de overgang vanuit de voorschoolse voorzieningen, terwijl een flink deel van de kinderen vanuit voorschoolse voorzieningen bij het bereiken van de vierjarige leeftijd niet alleen de school betreedt, maar ook deel gaat nemen aan buitenschoolse opvang. Op dat punt kan de huidige situatie eveneens worden verbeterd. Er is ondersteuning, begeleiding en tijd nodig om het werken met een procedure en overdrachtsformulier op alle voorzieningen ingeburgerd te krijgen.

Beleg de overgang bij verantwoordelijken

De overgang kan beter worden geregeld als dit is belegd bij verantwoordelijken uit de voorschoolse voorzieningen en basisscholen. Regel dat de rol, de verantwoordelijkheid, de taakstelling en de facilitering in orde zijn. De overgang regelt zich vaak niet vanzelf, maar wel met steun van directie en management.

Wissel informatie uit over visie en verwachtingen

Professionals van voorschoolse voorzieningen en basisscholen weten niet altijd van elkaar hoe de kwaliteitseisen, het aanbod, de pedagogisch-didactische benadering, de gedragsregels, de opleidingseisen en de professionalisering van personeel e.d. eruit zien. Dit kan het samenwerken en afstemmen, het inregelen van continuïteit in spelen, leren en ontwikkelen voor kinderen belemmeren. Voorschoolse voorzieningen zijn erbij gebaat dat ze weten welke eisen de school stelt aan leervoorwaarden, gedrag en functioneren van startende kinderen. Scholen zijn op hun beurt beter voorbereid op de komst van nieuwe kinderen als ze weten met welke leerervaringen deze binnenkomen.

³ Deze aanbevelingen zijn mede tot stand gekomen tijdens de reflectiebijeenkomst op 4 maart 2016.

Vraag toestemming aan de ouders bij de (indirecte of directe) overdracht van kindinformatie

Het is voor voorschoolse voorzieningen niet toegestaan om aan basisscholen informatie over te dragen over kinderen, daar waar het geen achterstandskinderen en/of kinderen met extra ondersteuningsbehoeften betreft. Indien voorschoolse voorzieningen dat wel in samenwerking en afstemming met basisscholen doen, leef dan de (wettelijke) spelregels na die gelden voor de overdracht van informatie over het kind. Houd rekening met de privacy en de ethische kant. Zorg ervoor dat ouders te allen tijde toestemming geven voor de overdracht van deze informatie, door hen zelf de verantwoordelijkheid te geven voor de overdracht ('indirecte overdracht') of hen te laten tekenen voor de overdracht van informatie tussen professionals van voorschoolse voorzieningen en professionals van basisscholen ('directe overdracht'). Maak van de overdracht een sluitende procedure. Zorg ervoor dat voorschoolse voorzieningen en basisscholen contact hebben als de informatie niet tijdig wordt overgedragen, zodat er passende maatregelen kunnen worden getroffen.

Doe zo veel mogelijk aan 'warme' overdracht

Een overdrachtsformulier bevat niet altijd de informatie die nuttig is om een goede start op school te kunnen maken.

Het 'driehoeksgesprek' tussen pedagogisch medewerker, leerkracht en ouder over het kind verdient navolging. Vraag aan ouders welke informatie ze overgedragen willen hebben. Geef ouders ruimte in het gesprek om te vertellen over het kind, om de schriftelijke informatie toe te lichten en/of aan te vullen. Een pedagogisch medewerker is doorgaans heel goed in staat om gegevens over het kind te bespreken en over te dragen. Het kan voor een pedagogisch medewerker daarentegen lastig zijn om de ondersteuningsvragen en zorgbehoeften van een kind te articuleren. Daarom is het in het geval van een 'zorgkind' verstandig om een 'neutrale' professional aan het gesprek deel te laten nemen. Dit zou bijvoorbeeld een intern begeleider of een zorgprofessional vanuit een wijkteam kunnen zijn, mits kind en ouders deelnemen aan een zorgverleningstraject.

Het gaat bij de overdracht niet alleen om informatie over ontwikkelingsgegevens (scores op toetsen, testen en observaties) van het kind, maar ook en vooral over de *pedagogische benadering* van het kind. Welke aanpak past bij dit kind, onder welke omstandigheden functioneert het kind adequaat? Daar kan de leerkracht in groep 1 profijt van hebben. Voorschoolse voorzieningen vinden het prettig als de basisschool (schriftelijk of mondeling) aan terugkoppeling doet. Hoe gaat het met het kind op school? Hier kan vanuit het basisonderwijs meer aandacht voor komen.

Evalueer en reflecteer periodiek op de overgangspraktijk

Het verdient aanbeveling dat professionals van voorschoolse voorzieningen en basisscholen regelmatig de huidige wijze van overgang tegen het licht houden. Hoe gaat het, wat gaat goed, wat kan beter? Hoe worden kinderen overgedragen? Voelen ouders zich gezien en gehoord? Aan welke informatie heeft het basisonderwijs behoefte om een goede start voor het kind te kunnen organiseren? Door de geregelde dialoog over de opdracht is het ook

eenvoudiger om oneigenlijk gebruik van gegevens in te dammen, zoals het gebruik voor de weigering van sommige kinderen (aanscherping aannamebeleid) bijvoorbeeld.

Betrek hierbij ook de ouders en de kinderen. Ook zij zijn goed in staat om te vertellen hoe zij de overgang ervaren en wat er vanuit hun optieken beter kan aan de procedurele en inhoudelijke kant van de overgang. Wordt in hun behoeften voorzien?

BIJLAGEN

BIJLAGE 1

Definities van overgang en overdracht

We beschouwen in deze studie 'overgang' en 'transitie' als min of meer dezelfde begrippen. In de Engelstalige literatuur is 'transitie' een veel gebezigde term, die inwisselbaar is voor het Nederlandse equivalent 'overgang'.

'Overdracht' wordt in de literatuur geassocieerd met het delen, uitwisselen van informatie tussen voorzieningen, professionals en ouders. In de literatuur is dit verder niet specifiek uitgewerkt.

In een grote Europese studie¹ wordt 'overgang' gedefinieerd als:
"(...) een relatie tussen voorschoolse educatie en leerplichtig (basis)onderwijs in drie dimensies: 1. schoolrijpheid ('readiness for school') 2. sterk en gelijkwaardig partnerschap tussen alle betrokken stakeholders (voorschools personeel, leerkrachten basisonderwijs, kinderen, ouders en gemeenschappen) en 3. visie van een ontmoetingsplaats."

Lam en Pollard² zien overgang als: *"De beweging van de ene institutionele setting of activiteit naar de andere."* Anders: overgang kan aangeduid worden als een verandering in context, de verplaatsing van de ene institutionele setting of fase naar de andere in het onderwijscontinuüm. Overgang staat daarmee gelijk aan een veranderingsproces.

Fabian en Dunlop³ definiëren op hun beurt transitie als: *"Het proces van verandering dat wordt ervaren als kinderen (en hun gezinnen) bewegen van de ene setting naar de andere, tot wanneer het kind meer is gevestigd als een lid van de nieuwe setting. Het is meestal een tijd van intense en versnelde ontwikkelingseisen die sociaal worden gereguleerd."*

¹ European Commission (2014). *Study on the effective use of early childhood education and care in preventing early school leaving*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Dit stuk is grotendeels opgenomen in Jepma, IJ., Muller, P. en Schonewille, B. (2015). *Jonge kinderen zijn de toekomst. Startdocument 'Het jonge kind/voor- en voorschoolse educatie'*. In opdracht van de Onderwijsraad. Utrecht: Sardes.

² Lam, M.S. en Polard, A. (2006). A conceptual framework for understanding children as agents in the transition from home to kindergarten. *Early Years*, Vol. 26, No. 2, pp. 123-141.

³ Fabian, H. en Dunlop, A. (2002). Introduction, in: H. Fabian en A. Dunlop (Eds), *Transitions in the early years: debating continuity and progression for children in early education* (pp, 1-7). London: RoutledgeFalmer.

Noel⁴ spreekt over overgang als “een set van geplande activiteiten of een proces dat in gezamenlijkheid wordt uitgevoerd door betrokkenen, om zo de start op school zo succesvol mogelijk te maken voor kinderen, gezinnen en professionals.”

Conceptueel is ‘overgang’ verbonden aan termen als ‘(dis)continuïteit’, ‘kindrijpheid van de school’ (*‘ready school’*), ‘schoolrijpheid van het kind’ (*‘school readiness’*), ‘aanpassing’ en ‘omgaan met (stressvolle) veranderingen, gevoelens en emoties’.⁵

‘Ready school’ betekent hierbij dat de school klaar is om tegemoet te komen aan de diverse en veranderende behoeften van kinderen. Anders: de school is klaar om kinderen met diverse achtergronden, culturen, vaardigheden en behoeften te accepteren.⁶

‘Readiness for school’ refereert aan de competenties van kinderen die nodig zijn om deel te nemen aan het formele onderwijsleerproces.

Beide begrippen duiden op een *‘match’* tussen kinderen en de school.

⁴ Noel, A. (2011). Easing the transition to school. Administrators’ descriptions of transition to school activities. *Australasian Journal of Early Childhood*, Volume 36, 4, 44-52.

⁵ Fabian, H. en Dunlop, A. (2002). Introduction, in: H. Fabian en A. Dunlop (Eds), *Transitions in the early years: debating continuity and progression for children in early education* (pp, 1-7). London: RoutledgeFalmer.

⁶ Choy, M.Y. en Karuppiah, N. (2015). Preparing Kindergarten Two Children for Primary One in Singapore: perceptions and practices of parents, kindergarten teachers and primary school teachers. *Early Child Development and Care*.

BIJLAGE 2

Specifieke informatie over uitgangspunten bij kindvriendelijke overgang

Op basis van een veelheid aan internationale literatuur, blijken voor een soepele overgang de volgende vier uitgangspunten belangrijk:¹

- 1) *Continuïteit in structuur*: verbinden van voorschoolse, schoolse voorzieningen en praktijken in één systematiek op nationaal niveau.
- 2) *Continuïteit in pedagogiek en curriculum*: als er continuïteit in spelen, leren en ontwikkelen wordt geboden, wordt de overgang bespoedigd.
- 3) *Continuïteit in professionele aanpak*: beroepsopleidingen, kwalificaties en arbeidsethos van voorschools en schools personeel verschillen van elkaar. De groepsleerkracht geniet vaak meer status dan de pedagogisch medewerker. Als voorschools en schools personeel een hecht team vormen met gedeelde opvattingen over spelen, leren en ontwikkelen, dan kan dat de overgang voor kinderen vergemakkelijken.
- 4) *Continuïteit van de gezinssituatie en gemeenschap*: een overgang raakt niet alleen het kind, maar het hele gezin. Voor een soepele overgang zal het hele gezin betrokken moeten worden.

Volgens een groep van internationale onderzoekers zijn bij de overgang naar school de volgende vijf principes belangrijk:²

- 1) *Veilige, respectvolle en wederzijdse relaties*: het gaat om respect tussen alle deelnemers bij de overgang, persoonlijke erkenning, erkenning van competenties van personen met diverse rollen en integriteit.
- 2) *Partnerschappen*: het gaat om het bouwen aan partnerschap met gezinnen, partnerschap met gemeenschappen, partnerschap met andere professionals, partnerschap met kinderen en effectieve samenwerking.
- 3) *Hoge verwachtingen*: het uitspreken van hoge, maar realistische verwachtingen naar kinderen toe, het kind als competent en capabel voor leren en ontwikkelen beschouwen, zijn van belang. Als stakeholders dezelfde verwachtingen delen en samenwerking om deze verwachtingen in praktijk te brengen, zorgt dat voor effectieve overgangen.
- 4) *Respect voor diversiteit*: het gaat om de sociale inclusie van kinderen en ouders met uiteenlopende achtergronden (sociaal, economisch, etnisch,

¹ European Commission (2014). *Study on the effective use of early childhood education and care in preventing early school leaving*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Dit stuk is grotendeels opgenomen in Jepma, IJ., Muller, P. en Schonewille, B. (2015). *Jonge kinderen zijn de toekomst. Startdocument 'Het jonge kind / voor- en vroegschoolse educatie'*. In opdracht van de Onderwijsraad. Utrecht: Sardes.

² Dockett, S. en Perry, B. (2014). *Continuity of Learning: A resource to support effective transition to school and school age care*. Canberra, ACT: Australian Government Department of Education.

- cultureel, regionaal, spreektaal, opleiding) in school, het willen behoren bij de schoolgemeenschap en welkom geheten voelen in de nieuwe setting.
- 5) *Doorlopend leren en reflectieve praktijken voor professionals*: er zijn tal van manieren om de continue professionalisering van personeel ter hand te nemen. Denk aan: begeleide zelfreflectie, intervisiegesprekken, dialoog met collega's, bespreken van beeldmateriaal (video's, foto's; dit is vooral handig om kinderen en ouders te betrekken) en professionele netwerken.

In het *Starting School Research Project* in Australië³ worden de volgende punten genoemd die de overgang naar school een positieve ervaring kunnen maken:

- Het vestigen van een positieve relatie tussen kinderen, ouders en professionals.
- Het faciliteren van kinderen om een capabele leerling te zijn/worden.
- Het formuleren van lange termijn, geïndividualiseerde transitie-naar-school-programma's (niet alleen kortetermijn-oriëntatieprogramma's).
- Het realiseren van adequate menskracht en financiële bronnen/middelen.
- Het betrekken van meerdere stakeholders.
- Het plannen en evalueren van transitie-activiteiten.
- Het flexibel en responsief reageren.
- Het werken aan wederzijds vertrouwen en respect.
- Het leunen op wederzijdse communicatie tussen deelnemers.
- Het rekening houden met de specifieke lokale context van individuele gezinnen, kinderen en voorzieningen (kinderen, gezinnen en voorzieningen hebben verschillende sterktes en behoeften).

Op basis van een '*body of knowledge*' worden door Margetts⁴ vijf principes van een kindvriendelijke overgang onderscheiden. Dit zijn: 1) het bouwen van relaties tijdens de transitie, 2) het plannen en werken binnen het idee van partnerschap met sleutelfiguren, 3) het inspelen op de behoeften van de lokale voorzieningen (voorschools en schools), 4) het verbinden van eerdere leerervaringen van kinderen aan toekomstig leren op school en 5) het evalueren van/reflecteren op het transitieprogramma.

Deze principes kunnen op drie (graduele) niveaus worden uitgewerkt en ingevuld, wil er sprake zijn van kindvriendelijke overgang (zie volgende model in tabel B2.1).

³ Dockett, S. en Perry, B. (2003). The Transition to School: What's Important. *Educational Leadership*, Vol. 60, Issue 7, 30-33.

⁴ Margetts, K. (2002). Planning transition programmes. In: H. Fabian & A. Dunlop (Eds), *Transitions in the early years* (pp. 156-179). London: RoutledgeFalmer.

Tabel B2.1 Kindvriendelijke overgang in vijf principes en drie niveaus⁵

Principe	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3
Bouwen van relaties tijdens de overgang	<ul style="list-style-type: none"> • Relaties tussen kinderen, ouders en leerkrachten beginnen als de school start. • Weinig tot geen samenwerking tussen personeel van school en voorschoolse voorzieningen. 	<ul style="list-style-type: none"> • Samenwerking tussen leerkrachten, ouders en/of leden van aanpalende voorzieningen om te zorgen dat kinderen een succesvolle overgang naar school doormaken. 	<ul style="list-style-type: none"> • Sterke, reguliere en voortdurende samenwerking tussen school, ouders en andere voorzieningen om een plan te ontwerpen en te implementeren dat verzekert dat kinderen een succesvolle overgang naar school hebben.
Plannen en werken binnen het idee van partnerschap met sleutelfiguren	<ul style="list-style-type: none"> • Er is geen relatie met (persoon van) voorschoolse voorzieningen. • Overgang naar school is in isolatie gepland en geïmplementeerd. 	<ul style="list-style-type: none"> • Enkele partners van voorschoolse voorzieningen zijn bekend. • Verantwoordelijkheid voor plannen en implementeren, de overgang naar school wordt gedeeld door de betrokkenheid van enkele sleutelfiguren van buiten de school, mogelijk met enkele ouders. 	<ul style="list-style-type: none"> • Alle partners van voorschoolse voorzieningen zijn bekend bij de school. • Planning en implementatie van de overgang van school is een schoolbrede verantwoordelijkheid, gedeeld door betrokkenheid van meerdere sleutelfiguren, zoals partners van voorschoolse voorzieningen, ouders.
Inspelen op de behoeften van de lokale voorzieningen (voorschools en schools)	<ul style="list-style-type: none"> • Overgang is een eenmalige oriëntatie om belangrijke informatie over de school van hun kind aan ouders te geven. • Informatiebijeenkomsten gaan over schoolregels en -procedures. • Informatie voor ouders bestaat op één of twee manieren: mondeling en/of schriftelijk. • Er wordt geen informatie aan kinderen geboden. 	<ul style="list-style-type: none"> • Leerkrachten, ouders en gemeenschap hebben inspraak bij het transitieprogramma. • Overgang naar school wordt gezien als een proces en is toegankelijk en relevante voor deelnemers. • Informatie is op verschillende manieren beschikbaar voor ouders en kinderen (beeldmateriaal, foto-reportage, vertaalde informatie e.d.). 	<ul style="list-style-type: none"> • Overgang naar school bevordert een sterk partnerschap. Alle partners doen actief mee. De overgang voorziet in diverse behoeften, prioriteiten. Overgang wordt gezien als een belangrijke gebeurtenis. • Informatie wordt gedeeld tussen voorschoolse voorzieningen en school voor de continuïteit van aanbod, ontwikkeling van kind.

⁵ Margetts, K. (2002). Planning transition programmes. In: H. Fabian & A. Dunlop (Eds), *Transitions in the early years* (pp. 156-179). London: RoutledgeFalmer.

Vervolg tabel B2.1 Kindvriendelijke overgang in vijf principes en drie niveaus

Principe	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3
Verbinden van eerdere leerervaringen van kinderen aan toekomstig leren op school	<ul style="list-style-type: none"> Informatie over het eerdere leren en de opgebouwde kennis wordt niet actief opgevraagd bij ouders of voorschoolse voorzieningen. 	<ul style="list-style-type: none"> Leerkrachten delen enige informatie over leren/ervaringen van jonge kinderen (bijv. via vragenlijst of checklist). Ouders worden in de gelegenheid gebracht om informatie te delen over hun kind. 	<ul style="list-style-type: none"> Er bestaat een proces van drie-weg-communicatie tussen leerkrachten, ouders en voorschoolse voorzieningen om alle kinderen te begrijpen. Kinderen worden in de gelegenheid gesteld om informatie over zichzelf te geven. De school heeft kennis van eerdere leerervaringen van kinderen en waardeert dit voor de planning van aanbod/programma's. De school en voorschoolse voorzieningen zijn op de hoogte van elkaars aanbod en werkwijzen.
Evalueren van/reflecteren op het transitieprogramma	<ul style="list-style-type: none"> Overgang naar school is door de school gepland, maar wordt niet geëvalueerd. 	<ul style="list-style-type: none"> Evaluatie van de overgang naar school is gepland en wordt uitgevoerd door één of twee sleutelfiguren om toekomstige planning mogelijk te maken. Er bestaat een evaluatie, maar wordt niet actief gecoördineerd en gemonitord waarbij informatie wordt verzameld bij alle sleutelfiguren. Feedback van kinderen wordt gezocht, maar niet gebruikt voor planning. 	<ul style="list-style-type: none"> Er is gedeelde verantwoordelijkheid tussen alle sleutelfiguren om de overgang naar school te coördineren en monitoren. Er worden data van verschillende bronnen verzameld en geanalyseerd in alle fasen van de overgang naar school met alle sleutelfiguren. Om zo het transitieprogramma van het volgende jaar te plannen. Feedback van kinderen wordt actief gezocht en gebruikt voor verbetering van de overgang.

BIJLAGE 3

Specifieke informatie over activiteiten bij kindvriendelijke overgang

In een vergelijkende studie tussen IJsland en Australië¹ worden elf veelbelovende transitie-activiteiten benoemd:

- 1) Voorschoolse kinderen bezoeken de basisschool voor de start van de school.
- 2) De basisschool inviteert de voorschoolse kinderen om deel te nemen aan enkele activiteiten.
- 3) Pedagogisch medewerkers bezoeken de basisschool om de onderwijspraktijk te observeren en te leren kennen.
- 4) Leerkrachten bezoeken de voorschoolse voorziening.
- 5) Ontmoetingen van pedagogisch medewerkers en leerkrachten over leven en ontwikkeling van individuele kinderen.
- 6) Pedagogisch medewerkers en leerkrachten houden gezamenlijke bijeenkomsten om te discussiëren over continuïteit in pedagogiek en didactiek voor kinderen.
- 7) Kinderen uit het eerste jaar van school bezoeken de voorschoolse voorziening om hun ervaringen met school te delen.
- 8) Schriftelijke documenten (overdrachtsformulier, portfolio e.d.) over individuele kinderen hun ervaringen en status gaan mee naar de basisschool.
- 9) Een brief aan het kind voordat de school begint.
- 10) Een ontmoeting met het kind voor de start van de school.
- 11) Informatieve bijeenkomst voor alle ouders voordat de school begint.

In een Finse studie² worden zeven transitie-activiteiten beschreven in het kader van succesvolle overgangen, namelijk:

- 1) De voorschoolse voorziening maakt zich vertrouwd met basisschool-activiteiten en -personen door het brengen van een bezoek aan de basisschool of door bezoek van leerkrachten en/of leerlingen van school aan de voorschoolse voorziening.
- 2) De pedagogisch medewerker van de voorschoolse voorziening en de leerkracht van de basisschool werken samen (bijv. door het organiseren van gezamenlijke activiteiten, het plannen van leren, het onderwijzen van elkaar).

¹ Einarsdottir, J., Perry, B. en Dockett, S. (2008). Transition to school practices: comparisons from Iceland and Australia. *Early Years*, 28(1), pp. 47-60.

² Ahtola, A., Björn, P.M., Turunen, T., Poikonen, P., Kontoniemi, M., Lerkkanen, M. en Nurmu, J. (2015). The Concordance between Teachers' and Parents' Perceptions of School Transition Practices: A Solid Base for the Future. *Scandinavian Journal of Educational Research*

- 3) De pedagogisch medewerker van de voorschoolse voorziening en de leerkracht van de basisschool organiseren een gezamenlijke activiteit voor ouders en kinderen die met school starten.
- 4) Het kind, de ouders en de toekomstige leerkracht van groep 1 ontmoeten elkaar voor de start van de basisschool.
- 5) De pedagogisch medewerker, de leerkracht van groep 1 en ondersteunende medewerkers (bijv. intern begeleider) praten over de vaardigheden, de klasgenoten, de vriendschappen e.d. van de nieuwkomer (kindgesprek).
- 6) De geplande leerervaringen van de kinderen en/of het groeiportfolio (inclusief resultaten van toetsen en observaties) worden doorgegeven aan de leerkracht van de basisschool.
- 7) De pedagogisch medewerkers van de voorschoolse voorziening en leerkrachten van de basisschool maken samen de uitwerking van het curriculum/leerplan.

Praktijkmodellen van kindvriendelijke overgang

Tabel B3.1 Factoren en acties bij kindvriendelijke overgang³

Factoren	Acties
1. Werken met het kind	<ul style="list-style-type: none"> • Verbinden van kennis en ervaringen van thuis met school • Cultureel-responsief lesgeven • Inzetten van geschikte toets- en observatiepraktijken • Verbinden van voorschools en schools leren • Bevorderen van relaties en vriendschappen • In ogenschouw nemen van de totale ervaring van het 'naar school gaan' • Scheppen van mogelijkheden om vrij te spelen • Begrijpen van de impact van nieuwe (school)regels en procedures
2. Informatiedeling	<ul style="list-style-type: none"> • Bezoeken brengen • Gebruikmaken van welkomst-dvd's • Gebruikmaken van boeken over school • Gebruikmaken van algemene prentenboeken over starten op school • Gebruikmaken van sociale verhalen ('social stories') als hulpmiddel • Gebruikmaken van een prikbord op school • Gebruikmaken van specifieke overdrachts-pamfletten • Organiseren van gezamenlijke startdag voor ouders • Benutten van websites • Organiseren van expositie/markt voor nieuwe ouders

³ Fabian, H. en Dunlop, A-W. (2007). *Outcomes of good practice in transition processes for children entering primary school*. Working Paper 42. Bernard van Leer Foundation: The Hague, The Netherlands.

Vervolg tabel B3.1 Factoren en acties bij kindvriendelijke overgang

Factoren	Acties
3. Werken met gezinnen (ouders)	<ul style="list-style-type: none"> • Werken aan partnerschap tussen school en thuis • Tonen van wederzijds respect en kennis van elkaar ('luisteren naar ouders') • Creëren van tijd en ruimte voor gesprek • Delen van informatie (bijv. heen-en-weer-schrift) aan het begin • Flexibel benaderen van verschillende oudergroepen (al dan niet werkend, diverse culturele achtergronden e.d.) • Uitstralen van enthousiasme en vertrouwen richting ouders met kinderen met extra ondersteuningsbehoeften • Checken/evalueren of aanpak van school aanslaat bij ouders
4. Persoonlijke kwaliteiten van leerkrachten	<ul style="list-style-type: none"> • Aanpassen van praktijk op basis van moeilijkheden die kinderen ervaren i.p.v. problemen identificeren in het kind • Tonen van warme, positieve houding t.a.v. kind en ouders

Tabel B3.2 Inhoudelijk vormgeven van kindvriendelijke overgang⁴

Praktijk	Voorbeelden
Verbinden met kinderen	<ul style="list-style-type: none"> • Inzetten van buddyprogramma's ('maatjes') • Delen van informatie en verwachtingen van school • Kinderen betrekken bij klasgenoten/leeftijdgenoten • Respecteren van kennis van kinderen over school • Introduceren van kinderen en ouders aan leerkrachten voor aanvang van school • Gedag zeggen/welkom heten • Bezoeken brengen aan school voor aanvang • Persoonlijke communicatie met kinderen voor de start van school
Verbinden met ouders	<ul style="list-style-type: none"> • Verwelkomen van ouders • Zoeken en luisteren naar advies van ouders • Ontmoeten van ouders voor de school start • Ontmoeten van ouders om te praten over de overgang • Uitnodigen van ouders om school te bezoeken • Geregelde communicatie met ouders • Delen van informatie • Samenwerken met ouders • Verwijzen van ouders naar ondersteunende diensten • Regelen van ontmoetingsplaats in de school waar ouders elkaar kunnen ontmoeten • Erkennen van het belang van starten met school voor ouders
Verbinden met professionals	<ul style="list-style-type: none"> • Samenwerken tussen pedagogisch medewerkers en leerkrachten • Ontwikkelen van communicatieplan en -strategie • Communiceren met andere professionals • Vestigen van professionele netwerken • Samenwerken tussen voorschoolse voorzieningen en basisschool • Krachtig leiderschap om transitie te steunen
Verbinden met gemeenschappen	<ul style="list-style-type: none"> • Gezien worden in de gemeenschap • Erkennen van het belang van transitie in de gemeenschap • Delen van informatie • Respecteren van kennis van de gemeenschap en bestaande relaties binnen de gemeenschap • Betrekken van de gemeenschap bij de overgang
Flexibele en responsieve transitieprogramma's	<ul style="list-style-type: none"> • Erkennen dat de overgang verschillend is voor elk kind • Voorzien van hulpbronnen in verschillende talen • Betrekken van alle stakeholders bij transitieprogramma's • Geven van adequate ondersteuning aan kinderen en ouders • Toegang verlenen tot tolken (bij anderstaligheid) • Bevorderen van continuïteit voor kinderen • Identificeren van strategieën om kinderen te helpen die op korte termijn komen

⁴ Dockett, S. en Perry, B. (2014). *Continuity of Learning: A resource to support effective transition to school and school age care*. Canberra, ACT: Australian Government Department of Education.

Vervolg tabel B3.2 Inhoudelijk vormgeven van kindvriendelijke overgang

Praktijk	Voorbeelden
Herkennen van sterke punten	<ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkelen van portfolio's of andere manieren om groei en ontwikkeling van kinderen te vieren • Respecteren van onderwerpen die belangrijk zijn in het leven van jonge kinderen • Tonen van uitdagende, maar realistische verwachtingen voor kinderen • Erkennen van kennis van ouders over hun eigen kinderen • Voorstaan van gezingecentreerde aanpak • Stereotypen te lijf gaan • Delen van ambities en verwachtingen • Bevorderen van samenwerking tussen (voor)schools personeel en andere professionals
Reflectieve praktijken	<ul style="list-style-type: none"> • Organiseren van reguliere ontmoetingen van personeel • Reflecteren op aannames bij de overgang • Vestigen van (lerende) netwerken • Pleiten voor verandering • Doen aan gemeenschappelijke professionele ontwikkeling • Brengen van wederzijdse bezoeken van verschillende settingen • Werken met een mentor • Monitoren van de overgang over tijd • Voeren van pedagogische gesprekken • Erkennen van reflecties van kinderen en ouders
Bouwen van relaties	<ul style="list-style-type: none"> • Bevorderen van positieve interacties tussen kinderen, ouders en personeel • Tonen van respect voor iedereen die betrokken is bij de overgang • Bereidwilligheid om met anderen samen te werken bij de overgang

BIJLAGE 4

Tabellen bij hoofdstuk 4

Paragraaf 4.3 Samenwerking

Tabel B4.1 Is er bij de meest intensieve samenwerking sprake van structureel overleg op instellingsniveau?

	KDV	PSZ	Scholen
Ja	79%	83%	77%
Nee	17%	14%	18%
Weet niet	4%	2%	6%
N	188	131	188

Tabel B4.2 Frequentie van structureel overleg op instellingsniveau

	KDV	PSZ	Scholen
< 1 keer per schooljaar	1%	-	1%
1 keer per schooljaar	7%	5%	7%
2 keer per schooljaar	26%	19%	21%
3 keer of meer per schooljaar	66%	76%	71%
N	148	109	144

Tabel B4.3 Is er bij de meest intensieve samenwerking sprake van structureel overleg op medewerkersniveau?

	KDV	PSZ	Scholen
Ja	70%	89%	73%
Nee	28%	9%	23%
Weet niet	2%	2%	4%
N	188	131	188

Tabel B4.4 Frequentie van structureel overleg op medewerkersniveau

	KDV	PSZ	Scholen
< 1 keer per schooljaar	0%	0%-	1%
1 keer per schooljaar	2%	1%	7%
2 keer per schooljaar	23%	16%	19%
3 keer of meer per schooljaar	74%	83%	73%
N	130	117	138

Paragraaf 4.4 Overdracht van informatie

Tabel B4.5 Heeft uw voorschoolse voorziening/ school afspraken met de scholen/ voorschoolse voorzieningen over de overdracht van informatie over reguliere kinderen?

	KDV	PSZ	Scholen
Nee	23%	12%	14%
Ja, voor 0 tot 25% van de uitstromende kinderen	5%	2%	5%
Ja, voor 25 tot 50% van de uitstromende kinderen	4%	2%	4%
Ja, voor 50 tot 75% van de uitstromende kinderen	4%	5%	7%
Ja, voor 75 tot 100% van de uitstromende kinderen	9%	17%	22%
Ja, voor alle uitstromende kinderen	55%	63%	49%
N	322	191	334

Tabel B4.6 Wanneer vindt de overdracht van informatie doorgaans plaats?

	KDV	PSZ
6 maanden voor de 4 ^e verjaardag	1%	-
5 maanden voor de 4 ^e verjaardag	1%	-
4 maanden voor de 4 ^e verjaardag	3%	2%
3 maanden voor de 4 ^e verjaardag	19%	9%
2 maanden voor de 4 ^e verjaardag	26%	22%
1 maanden voor de 4 ^e verjaardag	28%	32%
Minder dan 1 maand voor de 4 ^e verjaardag	24%	35%
N	322	187

Tabel B4.7 Wordt gebruikgemaakt van een overdrachtsformulier?

	KDV	PSZ	Scholen
Ja, altijd	90%	94%	85%
Nee, nooit	4%	1%	2%
Soms wel, soms niet	6%	5%	13%
N	322	154	334

Tabel B4.8 Gaat het om een gestandaardiseerd overdrachtsformulier waar meerdere voorschoolse voorzieningen/ scholen gebruik van maken?

	KDV	PSZ	Scholen
Ja, alle voorschoolse voorzieningen/ scholen gebruiken hetzelfde formulier	66%	68%	39%
Ja, een deel van de voorschoolse voorzieningen/ scholen gebruikt dit formulier	14%	16%	37%
Nee	13%	13%	13%
Weet niet	7%	4%	11%
N	255	152	229

Tabel B4.9 Betrokken van ouders bij de informatieoverdracht

	KDV	PSZ	Scholen
Altijd	92%	90%	69%
Vaak	4%	4%	14%
Soms	3%	4%	12%
Nooit	1%	2%	5%
N	322	191	334

Tabel B4.10 Draagt uw voorschoolse voorziening ook wel eens informatie over die in uw ogen te ver gaat?/Ontvangt uw school wel eens informatie die 'te ver' gaat?

	KDV	PSZ	Scholen
Nee	99%	98%	99%
Ja	1%	2%	1%
N	322	191	334

Paragraaf 4.6 Ouderbetrokkenheid

Tabel B4.11 Is er voorafgaand aan het afscheid van de voorschoolse voorziening/de intrede van het kind op de school sprake van contact met de ouders in het kader van de overgang?

	KDV	PSZ	Scholen
Nee	1%	4%	2%
Ja, voor 0 tot 25% van de kinderen	5%	1%	2%
Ja, voor 25 tot 50% van de kinderen	1%	3%	1%
Ja, voor 50 tot 75% van de kinderen	2%	1%	2%
Ja, voor 75 tot 100% van de kinderen	21%	14%	15%
Ja, voor alle kinderen	69%	78%	78%
N	228	125	198

Tabel B4.12 Waaruit bestaat het contact met de ouders, voorafgaand aan de intrede van het kind op school?

	Scholen
Intakegesprek met de schooldirectie*	78%
Kennismakingsgesprek met de leerkracht	58%
Ouder(s) en kind komen kennismaken in de klas	82%
De leerkracht komt op huisbezoek	15%
Anders, namelijk**	24%
N	198

* Een aantal scholen gaven hierbij aan dat dit gesprek niet plaatsvindt met een directielid, maar bijv. met de intern begeleider, de onderbouwcoördinator, een leerkracht, of de administratie).

** Hier werden genoemd: rondleiding door de school, warme overdracht is tevens kennismaking, ouders krijgen informatie via de mail, welkomstbijeenkomst voor ouders van nieuwe kleuters, toesturen welkomstbrief/ welkomstaart.

Paragraaf 4.7 Betrokkenheid van het kind

Tabel B4.13 Wordt er, door de voorschoolse voorziening expliciet aandacht besteed aan het naderende afscheid van het kind?/Is er voorafgaand aan de intrede op de basisschool sprake van contact met het kind?

	KDV	PSZ	Scholen
Nee	2%	2%	10%
Ja, voor 0 tot 25% van de kinderen	2%	0%	5%
Ja, voor 25 tot 50% van de kinderen	2%	0%	2%
Ja, voor 50 tot 75% van de kinderen	2%	2%	5%
Ja, voor 75 tot 100% van de kinderen	17%	17%	25%
Ja, voor alle kinderen	77%	79%	54%
N	113	69	224

Tabel B4.14 Waaruit bestaat het contact met het kind? (voor scholen)

	Scholen
Ouder(s) en kind komen kennismaken in de klas	87%
Het kind komt, samen met andere instromers, kennismaken in de klas	35%
De leerkracht komt op huisbezoek	12%
De leerkracht komt op bezoek bij de voorschoolse voorziening	11%
Anders, namelijk*	22%
N	224

* Meest genoemd: kinderen komen een aantal keren wennen, het kind komt mee naar de intake/aanmelding, de leidster van de voorschoolse voorziening komt met het kind naar de groep.

Paragraaf 4.8 Verantwoordelijkheden en behoeften van personeel

Tabel B4.15 Betrokkenheid van personeel bij de verschillende elementen van overgang op kinderdagverblijven

	Samenwerking	Informatieoverdracht	Doorgaan-de lijn	Ouderbetrokkenheid	Afscheid
Leidster/pedagogisch medewerker	94%	96%	95%	98%	98%
Intern begeleider	14%	7%	8%	2%	1%
Coach (bijv. i.h.k.v. vve)	16%	9%	11%	7%	6%
Stafpedagoog	4%	3%	5%	3%	0%
Leidinggevende/locatiemanager	47%	20%	36%	22%	14%
Directeur/ bestuurder	18%	8%	13%	13%	9%
Anders, namelijk	12%*	7%**	7%***	5%****	3%*****
N	188	322	160	228	113

* Meest genoemd: onderbouwcoördinator, senior pedagogisch medewerker.

** Meest genoemd: ouders, senior pedagogisch medewerker, leerkrachten groep 1/2.

*** Meest genoemd: vve-coördinator, basisschoolleerkracht.

**** Meest genoemd: basisschoolleerkracht.

***** Meest genoemd: vve-coördinator.

Tabel B4.16 Betrokkenheid van personeel bij de verschillende elementen van overgang op peuterspeelzalen

	Samenwerking	Informatieoverdracht	Doorgaan-de lijn	Ouderbetrokkenheid	Afscheid
Leidster/pedagogisch medewerker	98%	98%	98%	98%	96%
Intern begeleider	35%	19%	22%	11%	8%
Coach (bijv. i.h.k.v. vve)	17%	5%	16%	5%	2%
Stafpedagoog	2%	1%	2%	0%	1%
Leidinggevende/locatiemanager	34%	10%	18%	11%	11%
Directeur/ bestuurder	17%	4%	9%	2%	6%
Anders, namelijk	14%*	10%**	12%*	6%***	5%**
N	131	191	111	125	69

* Meest genoemd: basisschoolleerkracht.

** Meest genoemd: basisschoolleerkracht, ouders.

*** Meest genoemd: basisschoolleerkracht, oudercontactmedewerker.

Tabel B4.17 Betrokkenheid van personeel bij de verschillende elementen van overgang op scholen

	Samen- werking	Informatie overdracht	Doorgaan- de lijn	Ouderbe- trokkenheid	Wennen
Leerkrachten	84%	85%	84%	88%	98%
Intern begeleider	68%	53%	51%	41%	11%
Onderbouwcoördinator	32%	20%	31%	18%	11%
Schooldirectie	38%	15%	14%	22%	7%
Anders, namelijk	9%*	4%*	9%*	7%**	4%***
N	188	334	140	198	224

* Meest genoemd: vve-coördinator/voorschool coördinator, peuterspeelzaalleidster(s)/ pedagogisch medewerkers.

** Meest genoemd: peuterspeelzaalleidster(s)/ pedagogisch medewerkers, coördinator ouderbetrokkenheid, administratief medewerker.

*** Meest genoemd: peuterspeelzaalleidster(s)/ pedagogisch medewerkers.

Paragraaf 4.9 Beleid rondom overgang

Tabel B4.18 Om welke reden heeft uw voorschoolse voorziening/ school geen beleid geformuleerd?

	KDV	PSZ	Scholen
We hebben ervoor gekozen geen beleid te formuleren voor reguliere kinderen	8%	10%	8%
We zijn wel bezig met de voorbereidingen, maar het beleid is nog niet in werking	35%	12%	29%
Anders, namelijk	34%*	21%**	33%***
Weet niet	23%	58%	31%
N	59	17	80

* Meest genoemd: het is er nog niet van gekomen, het gaat goed zo, we hebben het nog niet nodig gehad, de prioriteit ligt bij vve-kinderen.

** Te weinig antwoorden om een beeld te kunnen schetsen.

*** De overdracht verloopt goed, dus er is geen aanleiding voor, er is wel beleid maar dat is niet vastgelegd, er is een algemeen aannamebeleid.

Regioplan Beleidsonderzoek

Jollemanhof 18 (6^e etage)

1019 GW Amsterdam

T 020 531 531 5

E info@regioplan.nl

I www.regioplan.nl